



Brood

Tijdschrift voor de
Geschiedenis van
Sociale Bewegingen

1996 / 4

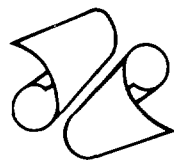
Rozen

Afgiftekantoor : Gent x
december 1996 / driemaandelijks
VU : Wouter Steenhaut
Bagattenstraat 174, 9000 Gent

Brood & Rozen

Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door het AMSAB
Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
Tel. : 09/224.00.79
Fax : 09/233.67.11



Lid- en abonnementsgeld

Abonnementsgeld : 500,-fr.

Losse nummers : 150,-fr.

Lidgeld AMSAB : de leden ontvangen

"Brood & Rozen" en "IALHI-
newsletter" en krijgen korting op
de AMSAB - publicaties

Individueel lidgeld : 600,- fr.

Organisaties : 1.500,- fr.

Op rekeningnummers

870-0007163-48 // 123-6105500-65

van AMSAB v.z.w.,

Bagattenstraat 174,
9000 Gent

870-0005629-66

van AMSAB-CLM,

Lange Nieuwstraat 22,
2000 Antwerpen

Openingsuren :

AMSAB - Gent : maandag t.e.m. vrijdag 9u - 12 u; 13u - 17 u.

CLM - Antwerpen : maandag t.e.m. vrijdag 9u - 12 u; 13u - 16 u.

Voorzitter : Prof. Dr. Herman Balthazar

Directeur : Dr. Wouter Steenhaut

Hoofdredactie : Dr. Guy Vanschoenbeek

Eindredactie : Ludwine Soubry

Redactiesecretariaat : Michèle Beernaerts

Kernredactie : Piet Creve, Katrien Cuypers, Ludwine Soubry,
Guy Vanschoenbeek, Martine Vermandere

Redactieraad:

Wouter Dambre (journalist), Prof. Dr. Eric De Foort (KUB), Dr.
Gita Deneckere (UG), Prof. Dr. Maria De Waele (LUC), Prof. Dr.
Anne Morelli (ULB), Jan Ouvry (journalist), Dr. Patrick Pasture
(HIVA), Prof. Dr. Koen Raes (UG), Dr. Bob Reinalda (Katholieke
Universiteit Nijmegen), Marc Reynebeau (journalist), Prof. Dr.
Peter Scholliers (VUB), Dr. Marcel van der Linden (IISG), Dr.
Rudi Van Doorslaer (Navorsings- en Studiecentrum voor de
Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog), Dr. Sylvia Van
Peteghem (UG), Prof. Dr. Guy Vanthemsche (VUB).

Fotografie en iconografie : Geert Bonne, Rita Calcoen,
Nathalie Demeester

Vormgeving : Patricia Rau

Verzending en abonnementen : Luc Beirnaert, Gwendolina
Van Hoecke

Advertenties : Peggy Bamps

Druk : Druk in de weer, Blekersdijk 12, 9000 Gent

In dit nummer bijdragen van:

Piet Creve, Katrien Cuypers, Rik De Coninck, Brigitte De
Mulder, Jean-François Füg, Rik Hemmerijckx, Hendrik Ollivier,
Diane 's Heeren, Wouter Steenhaut, Sven Steffens, Luc
Vandeweyer, Geert Van Goethem, Omar Van Hoeylandt,
Martine Vermandere, Michel Vermote

Omslagillustratie : Cedeporteerde bij zijn terugkeer na Eerste
Wereldoorlog

De directie, het personeel en de Raad van Beheer van het AMSAB melden U, met verbijstering en droefheid, het overlijden op 10 december van Guy Vanschoenbeek. Hij was pas 43 jaar.



Dit in memoriam is geen individueel stuk, het zijn de spontane reacties van de vrienden van Guy in het AMSAB. Een uiting van onze gemoedstoestand toen wij, na het droevige nieuws van zijn heengaan, in volstrekte verslagenheid achterbleven, een akelige leegte in ons hart en een onbehaaglijke stilte in het huis dat wij allen samen opbouwden.

Een collega, een historicus, een socialist, een vriend, een boezemvriend. Hij is weg, voorgoed. Wat wij zouden willen, is dat vandaag nog gisteren was.

Te weinigen onder ons kenden Guy als mens. Voor ons was hij een zeer gewaardeerde vriend en collega. Hoezeer ons dat ook spijt, kunnen wij weinig meer dan de mens Guy meten aan de historicus die hij was: een onderhoudend iemand die de geschiedenis niet herleidde tot het aaneenrijgen van feiten. Guy was iemand die verhalen vertelde, één van de weinigen die de levensloop van de personen die hij bestudeerde kon vatten als een geheel van gevoelens, welke dan ook. Voor hem was de rol die elk individu in de geschiedenis speelde geen kwantitatief, maar een kwalitatief gegeven. Deze eigenschap bezitten maar weinig historici, om het woord "geen" niet te moeten gebruiken.

Door aan menselijke gevoelens een historische waarde toe te kennen, hechtte Guy evenveel belang aan de partijmilitant als aan de partijleider. Voor Guy waren de Jozef Volckaerts in de geschiedenis minstens even belangrijk als de Edward Anseeles. In zijn niet te evenaren stijl ont-

deed hij hen van hun ronkende eretitels of van al dan niet terechte aura's, om de mensen achter al deze façades te ontdekken. In het diepst van ons hart weten wij dat Guy als mens niet anders was. Hij waardeerde zijn medemensen niet om hun diploma's, of hun maatschappelijke positie of om het beeld dat zij van zichzelf ophingen. Ook hier zocht hij naar de gevoelens achter de maskers, naar de mensen achter de façades. Hij zocht naar de eerlijkheid die hem eigen was, naar de warme vriendschap die hij anderen aanreikte, naar de appreciatie die hij verdiende en die hij elkeen gul gunde.

Laat ons met Guy niet onze eerlijkheid verliezen en laat ons met de gedachte aan hem onze vriendschapsbanden strakker aanhalen door elkaar meer te waarderen. Laat ons met deze menselijke eigenschappen die Guy zo eigen waren van het AMSAB die instelling maken waarvan Guy droomde.

In het AMSAB was Guy de locomotief waaraan wij allen onze wagonnetjes hingen. Het was nooit zijn bedoeling als eerste de eindbestemming te halen. Guy wou de hele trein naar zijn en ons doel brengen.

Dat doel was een AMSAB dat de evenknie zou worden van de universitaire instellingen in ons land. Daarvoor heeft Guy op veel, misschien teveel, fronten moeten vechten. Eerst heeft hij zichzelf moeten bewijzen in een wetenschappelijke wereld die hem niet altijd gunstig gezind was. Daarna cijferde hij zich onophoudelijk weg om er de naam van het AMSAB en van elk van zijn collega's te vestigen. En vervolgens moest hij ons nog helpen onze schroom te overwinnen om in zijn voetsporen te treden.

Dat is onze zwaarste opdracht voor de toekomst, want niemand van ons bezit de menselijke of wetenschappelijke kwaliteiten waarvoor Guy te laat gewaardeerd werd. Laat ons daarom met Guy niet zijn vechtlust verliezen om met het AMSAB, al zijn mensen en wetenschappers, zijn droom waar te maken.

Verbijsterd, verweesd. Want voor velen van ons was je een mentor. Al die keren dat we je om raad vroegen ... Al die keren dat je het antwoord wist... Meesterlijk was je in je verhalen. Pikante details uit de talloze romans die je las (wanneer las je die trouwens in godsnaam?). Maar even stimulerend waren je vraagstellingen na het lezen van een wetenschappelijk werk. En misschien klonk daar wel voor ons het meest de frustratie door. Dat je daar te weinig kon op doorwerken, op doordenken. We wisten dat je problemen had. Maar je had precies je rust teruggevonden. En zo enthousiast je was bij de voorbereiding van ons AMSAB-feest. Aanstekelijk...

Vertederend ook was je bezorgdheid om de nieuwe studenten die je begeleidde. En hoe zichtbaar tevreden je was toen bleek dat ze uitstekend hadden gescoord. De kwinkslagen die je vroeger zo geestig kon geven, werden minder frequent. Je vertelde meer over je zontje waar je zo fier op was. Over je paard. Die eeuwige passie. Langzaam sijpelt het besef door dat je hier nooit meer zult binnenkomen met een artikeltje om te lezen. Nooit meer een vergadering zal leiden op die rustige manier van je.

Zoveel mensen zullen je zo vreselijk missen, Guy. Zonder jou zal het AMSAB nooit meer zijn wat het was.

Guy, wij moeten afscheid nemen voorgoed. De verbijstering, de verslagenheid en de pijn zijn niet onder woorden te brengen.

Geschiedenis was jouw levenswerk. AMSAB was jouw levenswerk.

De liefde voor het vak en voor de wetenschap kenmerkten je. Je bent en blijft een monument, Guy.

Werken, studeren, creatief zijn en je kennis doorgeven, zo kenden we je. Dag in, dag uit was je onze trouwe collega. 's Morgens vroeg hadden we vaak al een boeiende gedachtenwisseling over de berichtgeving in de krant. Je politiek-maatschappelijk inzicht en je morele verontwaardiging over

alle onrecht deden ons meer dan eens doordenden.

We missen je Guy, 's morgens bij een kop koffie en de krant.

De dag begon en jij was niet te stuiten : de drang naar kennis, naar historische waarheid en exactheid, naar openheid en vernieuwing typeerden je. Je was een volbloed wetenschapper, met zin voor initiatief, onvermoeibaar, gedreven, bezielend. Je verrijkte ons, je motiveerde, je hielp ons.

Jongere, maar eigenlijk alle collega's voelden zich beter als jij in de buurt was. Steeds maakte jij tijd om deskundige en nauwkeurige informatie te geven. Van je erudiete, historische kennis stond iedereen perplex.

Maar jij bleef bescheiden, discreet, vriendelijk. We noemden je "de wandelende encyclopedie" en dat is een eretitel, Guy. Niemand anders verdient die.

Je werk en de zoveel plannen waar we samen van droomden indachtig, kunnen we je alleen beloven dat we echt ons best zullen doen. We missen je Guy, we kunnen niet meer op je terugvallen. Eén van de laatste dromen die je realiseerde was de publicatie van "Brood en Rozen". Je was er terecht fier op. Wij ook. Samen met jou. De medewerkers aan het eerste nummer kregen - van jou persoonlijk - een prachtige rode roos. Alle rozen van de wereld zijn nu voor jou, Guy.

Maar je enkel herdenken als wetenschapper zou je tekort doen. Je was zoveel meer.

Zo was jij de motor van een geslaagd, sfeervol personeelsfeest, nog maar enkele maanden geleden. Dankzij jou en je echtgenote Anne, hadden wij, alle collega's samen, een fijne avond. We zijn je diep dankbaar.

Vriendschap duurt eeuwig, zegt men, en zo voelen wij dat ook.

Een warme, echte vriendschap die leeft voor altijd.

Alles was zo veelbelovend.

Dit afscheid is te vroeg, te plots.

Je was moe, je had pijn, angst. Leven in een waanzinnige wereld. Het AMSAB draagt jouw signatuur, alle collega's dragen jouw signatuur. Diep respect en echte dankbaarheid zullen blijven. We missen je, en vergeten je nooit.

De Raad van Beheer en het
Personeel van AMSAB

Katrien ALDERWEIRELDT, Herman BALTHAZAR, Peggy BAMPs, Michèle BEERNAERTS, Luc BEIRNAERT, Nestor BLOM, Arlette BOECKX, Bert BOECKX, Geert BONNE, Gerda BOONE, Christine BROODCOORENS, Rita CALCOEN, Piet CREVE, Isabelle CROMBÉ, Katrien CUYPERS, Josée DE CLERCK, Willy DE MEY, Nathalie DE MEESTER, Hendrik DE CONINCK, Denise DE WEERDT, Brigitte DE MULDER, Marianne DE WAEGENEER, Bart DE WILDE, Hubert ERAUW, Wis GEYSEN, Annie GEYSSENS, Rik HEMMERYCKX, Frans HEYMANS, Renilde KERSTENS, Jan LECLERCQ, Sylvain LIBERT, Luc LIEVIJNS, Lieve LOOS, Jacques MERTENS, Noëlla MICHIELS, Roland MOREELS, Johan NEYT, Johnny NUYTS, Hendrik OLLIVIER, Luc PEIREN, Patricia RAU, Lucien ROSSIGNOL, Ludwine SOUBRY, Wouter STEENHAUT, Vivianne TAECKENS, Eric TEMMERMAN, Marianne VAN HYFTE, Daisy VAN DER WIEL, Mario VAN DRIESSCHE, Georgette VAN DE WIELE, Omar VANHOEYLANDT, Gwendolina VAN HOECKE, Geert VAN GOETHEN, Thierry VANDERKINDERE, Paule VERBRUGGEN, Martine VERMANDERE, Emiel VERMEIREN, Michel VERMOTE

Edito	p.5
Bijdragen	Vie de travail - vie de militant. Réflexions sur la recherche dans le domaine de l'histoire du mouvement ouvrier. <i>Sven Steffens</i>	p.7
	Collaboreren en arbeiders deporteren! Dilemma's voor activisten en Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog? <i>Luc Vandeweyer</i>	p.15
	De Belgische socialisten en de Hongaarse opstand. <i>Piet Creve</i>	p.33
Tentoonstelling	Autour de la revue "Variétés". Trésors inconnus des collections de l'AMSAB. <i>Hendrik Ollivier</i>	p.37
Portret	Paul-Gustave Van Hecke. <i>Hendrik Ollivier</i>	p.41
Bronnen	Verslagen van het Bureau van de BSP (1944-1978). <i>Piet Creve</i>	p.45
	Het Vlaams Komitee tegen Berufsverbote. <i>Rik Hemmerijckx</i>	p.45
	August De Block. <i>Rik De Coninck</i>	p.46
	Het archief van Théophile Massart, directeur van de coöperatie "Au Progrès", Jolimont. <i>Rik Hemmerijckx</i>	p.47
	Het archief van Elcker-Ik-Leuven. <i>Rik Hemmerijckx</i>	p.48
Kroniek	Verslag van de XXVIIste IALHI-Conferentie. <i>Michel Vermote, Wouter Steenhaut, Geert Van Goethem</i>	p.49
	Over de grenzen. <i>Piet Creve</i>	p.50
	Het Mundaneum: zes kilometer opnieuw beschikbare documentatie. <i>Jean-François Füeg</i>	p.51
	Symposium "Cultuurgoederen geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog". <i>Michel Vermote, Wouter Steenhaut</i>	p.55
	In de prijzen. <i>Piet Creve</i>	p.56
	Een sportief verhaal. <i>Brigitte De Mulder</i>	p.57
	Opendeur-Gent. <i>Piet Creve</i>	p.58
Tentoonstelling	"Camille Huysmans (1871-1968)". <i>Diane 's Heeren, Martine Vermandere</i>	p.59
	Het kanailje. Beelden uit het socialistische leven vóór de Eerste Wereldoorlog. <i>Hendrik Ollivier</i>	p.62
Bibliografie	<i>Katrien Cuypers, Omar Van Hoeylandt</i>	p.63

EDITO

Het huidige nummer van Brood & Rozen verlaat de thematische benadering van de twee voorgaande nummers. Het geeft ons de gelegenheid een aantal belangrijke wetenschappelijk-historische bijdragen op te nemen en wat meer aandacht te besteden aan onze eigen activiteiten.

Na het succesvolle én omvangrijke themanummer rond vrouwengeschiedenis en vóór een toekomstig themanummer "Nationalisme en etniciteit in verhouding tot de sociale bewegingen" is zo'n gevarieerd nummer meer dan nodig.

In dit nummer is verscheidenheid dan ook troef. Sven Steffens wijst in zijn bijdrage aan de hand van kritiek op het eerste volume van de "Dictionnaire biographique des militants du mouvement ouvrier en Belgique" op een aantal al te vaak vergeten aspecten van militantenlevens in biografische notities. Luc Vandeweyer analyseert de houding van de activisten tijdens Wereldoorlog I ten aanzien van de deportaties en de verplichte tewerkstelling. Naar aanleiding van de herdenking van de Hongaarse opstand in 1956 gaat Piet Creve dieper in op de houding van de Belgische socialistten ten overstaan van die "Hongaarse lente".

Hendrik Ollivier besteedt aandacht aan de fototentoonstelling rond het tijdschrift "Variétés" in het Musée de la Photographie in Charleroi en gebruikt deze als aanleiding om een portret van Paul-Gustave Van Hecke, hoofdredacteur van Variétés, te schetsen.

In de rubrieken Bronnen en Bibliografie wordt een selectie van de belangrijkste recentelijk verworven archieven en literatuur voorgesteld. In Kroniek besteden we onder meer aandacht aan het IALHI-congres, waarop Wouter Steenhaut tot secretaris-generaal werd verkozen, aan het symposium "Cultuurgoederen geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog" en de ontwikkeling van het Mundaneum. Voorts stellen wij de tentoonstellingen rond Camille Huysmans en "Het kanailje" voor.

Brood & Rozen wordt ondertussen begeleid door een redactieraad van journalisten en wetenschappers die het AMSAB een warm hart toedragen. Ook over de taalgrens en bij onze noorderburen vonden we mensen bereid Brood & Rozen kritisch te volgen. Op een eerste bijeenkomst lagen de eerste twee nummers ter tafel en een nota die het toekomstig traject van het tijdschrift uittekende.

De metamorfose van Tijdingen naar Brood & Rozen werd er zeer goed onthaald. Dat Brood & Rozen een wetenschappelijk tijdschrift én een mededelingenblad probeert te zijn dat themanummers én meer gevarieerde nummers brengt, maakt volgens de leden van de redactieraad precies de sterkte uit van het opzet.

Niet alleen het inhoudelijke oogste waardering, ook de vormgeving kreeg lof toegezwaaid. Naast brood zijn ook de rozen belangrijk.

DE REDACTIE



Schoenmaker én socialistisch voorman Filip Coenen (1841-1892) aan zijn leest. Een van de weinige voorstellingen van militanten in hun beroepsomgeving

BIJDRA GE

Vie de travail - vie de militant

Réflexions sur la recherche biographique dans le domaine de l'histoire du mouvement ouvrier

Sven Steffens, assistent ULB, afdeling
communicatie, informatie en journalistiek

Dès la sortie du premier volume du *Dictionnaire biographique des militants du mouvement ouvrier en Belgique* ⁽¹⁾, ce travail d'envergure a suscité des réactions multiples. Récemment, le 16 décembre 1995, une journée d'étude organisée par Jean Puissant, l'un des deux directeurs de l'entreprise, fut l'occasion d'évaluer les résultats accomplis et d'exprimer les interrogations, voire le désarroi provoqué par certaines particularités de l'ouvrage ⁽²⁾. Afin d'alimenter le débat et de contribuer à une critique constructive d'un projet dont l'importance ne doit point être démontrée, je me propose de reprendre les principaux points de l'exposé que j'avais présenté en décembre dernier. Ce sera également l'occasion de répondre à l'appel lancé, dans un autre contexte, par Rudi Van Doorslaer, en faveur de l'étude de la mentalité des militants du mouvement ouvrier ⁽³⁾. De manière plus générale, la démarche s'inscrit dans le mouvement qui prône de repenser l'histoire sociale à partir des pratiques et expériences quotidiennes des sujets historiques, afin d'aboutir à une histoire socioculturelle ⁽⁴⁾.

Une des critiques que j'ai à formuler à l'encontre du *dictionnaire biographique*, peut se résumer ainsi: trop peu d'attention est prêtée au milieu, à la carrière et au vécu socio-professionnels des mili-

tants. Le plus souvent, les auteurs des notices se bornent à mentionner la ou les professions exercées, mais encore, dans bon nombre de cas, même cette information rudimentaire est absente. En outre, les éléments socio-professionnels fournis nécessiteraient plus d'une fois des précisions pour révéler leur véritable portée. N'est-ce pas une contradiction que d'approfondir si peu un aspect qui est, tout particulièrement pour la biographie des militants du mouvement ouvrier, d'une importance majeure? Car leur prise de conscience et leur engagement ne sont-ils pas, dans une large mesure, engendrés et conditionnés par ce qu'ils ont vécu dans le monde du travail?

Avant d'étayer cette critique à l'aide de quelques exemples pris dans le *Dictionnaire biographique*, il est peut-être utile de répondre déjà à deux objections dont l'une est explicite et l'autre implicite. La première insiste sur le silence des sources en ce qui concerne la vie professionnelle des militants. Comme Jean Puissant l'a constaté: "On sait plus sur leur vie militante que sur leur vie d'ouvrier, sauf peut-être sur l'âge de leurs débuts professionnels qu'ils brandissent souvent comme un titre de fierté mais aussi comme élément de dénonciation du système qu'ils contestent" ⁽⁵⁾. Qu'il y ait là une carence objective, difficile et souvent impossible à

pallier, ne fait aucun doute. Néanmoins, le silence des sources est loin d'être total. Il me semble que si les historiens du mouvement ouvrier prenaient conscience de l'intérêt du domaine socio-professionnel, s'ils lisaient avec une sensibilité renouvelée les sources, ils trouveraient davantage d'éléments significatifs. En somme, la connaissance de ce domaine est certainement condamnée à rester lacunaire, mais elle pourra, aussi certainement, être enrichie.

Si la première objection vise un obstacle matériel, la deuxième objection s'en prend - implicitement - à l'intérêt d'une connaissance poussée du domaine socio-professionnel. En effet, en définissant comme son sujet 'le militant', le *Dictionnaire biographique* semble porté par un certain sous-entendu⁽⁶⁾. Les personnages retenus pour le dictionnaire l'ont été 'pour raison de militantisme' (dans une acception large) et, le plus souvent, parce qu'ils s'inscrivent, comme dirigeant ou comme membre actif, dans tel organisme (parti, syndicat, coopérative, mutuelle, etc.) de telle branche (socialiste, catholique, libérale ou neutre) du mouvement ouvrier. Ce raisonnement qui ne pose aucun problème d'un point de vue pragmatique parce qu'il permet d'opérer une sélection systématique, s'avère pourtant fallacieux d'un point de vue théorique. Ne favorise-t-il pas l'idée qu'on peut faire l'économie de la question de savoir comment une personne a pu devenir militante et pourquoi elle a opté pour telle idéologie et tel type d'action? Qu'il suffit de savoir qu'une personne donnée a exercé un métier qui permet de la qualifier d'ouvrier⁽⁷⁾? Qu'il suffit de renvoyer tacitement, comme raison fondamentale de la prise de conscience et de l'action ouvrières, au concept d'exploitation capitaliste produisant la condition prolétarienne et la classe ouvrière?

Quoi qu'il en soit, il est un fait que, dans la plupart des notices du dictionnaire, la vie de travail des militants est sous-développée par rapport à leur vie de militant. Certes, la rareté d'informations y est pour beaucoup, mais ce déséquilibre reflète

également une tradition historiographique qui privilégiait, jusqu'il y a peu, les aspects politiques, idéologiques et institutionnels du mouvement ouvrier⁽⁸⁾. Le monde du travail, quand il est abordé, l'est principalement du point de vue des conditions matérielles pénibles (longues journées de travail, bas salaires, manque de protection en cas d'accident, de maladie et de chômage, emploi à vil prix de main-d'oeuvre féminine et enfantine). Dernièrement, l'utilisation de l'approche prosopographique par Guy Vanschoenbeek et Rudi Van Doorslaer a donné lieu à des travaux novateurs qui scrutent davantage la condition ouvrière tout en gardant comme principal point de référence les mouvements institutionnellement structurés⁽⁹⁾. Les études de la mentalité sociale des ouvriers dans leur environnement professionnel sont, à l'heure actuelle, encore clairsemées⁽¹⁰⁾.

Or, la connaissance de la situation qui régnait dans un métier donné peut fournir des indices précieux pour une meilleure compréhension de l'évolution du mouvement ouvrier en général, et du parcours individuel de ses militants en particulier. A travers l'exemple des ouvriers cordonniers viennois au XIXe siècle, Josef Ehmer a fort bien montré combien leurs comportements syndicaux et leurs tendances politiques étaient influencés par leur milieu professionnel. Selon qu'ils étaient ouvriers travaillant à domicile, à l'atelier patronal ou à l'usine, selon qu'ils étaient ouvriers ayant une qualification artisanale ou ouvriers non qualifiés, selon leur place dans la hiérarchie sociale du métier - les apprentis et les femmes tout en bas, les coupeurs tout en haut - les cordonniers étaient fortement ou faiblement enclins à l'action, étaient davantage portés sur un type d'association traditionnelle corporative ou moderne syndicale et étaient disposés à adopter des positions politiques plutôt radicales ou modérées⁽¹¹⁾. Sans verser dans l'aberration du déterminisme social selon lequel tel milieu professionnel produirait inévitablement des militants ou non, ou encore produirait tel type de militant, l'étude de Josef

Ehmer rappelle l'importance de ce facteur. En outre, il met à jour la grande complexité sociale que la simple appellation 'cordonnier' ou 'ouvrier cordonnier' risque d'occulter. Ces observations faites à Vienne invitent donc à procéder à des analyses similaires pour d'autres professions et d'autres régions et à se préoccuper des interférences entre le monde du travail, les mentalités que celui-ci engendre et le mouvement ouvrier.

Revenons-en, après ces considérations générales, au *Dictionnaire biographique* et passons en revue un choix de notices afin de relever des problèmes symptomatiques dans le traitement de la vie de travail des militants. Les deux notices consacrées à Edouard Anseele et à son père, Jan Anseele, incitent à dire que dans ces deux cas, toutes les informations disponibles n'ont pas été utilisées⁽¹²⁾.

La courte notice sur Jan Anseele (1822-1893) dit ceci de sa profession et de ses convictions politiques:

"Cordonnier (...). Selon Kenis, dans sa biographie classique d'[Edouard] Anseele, J.A. avait dans le Paris révolutionnaire et républicain de 1848, respiré des idées de révolte et plus tard il aurait milité dans les actions de résistance des cordonniers gantois. Il ne partage jamais vraiment la conviction de son illustre fils: à sa mort, le [quotidien] Vooruit (...) le qualifie de 'bon libéral' qui ne fut pas sans sympathie pour le mouvement socialiste et surtout pour le mouvement coopératif."

En outre, dans la notice sur Edouard Anseele, le père, Jan, est à nouveau qualifié de "cordonnier", mais aussi d'"artisan", et la mère, Rosalie Washer, de "piqueuse de bottines". Sur le parcours socio-professionnel d'Edouard, on apprend qu'il est issu "d'une famille ouvrière qui compte sept enfants" et qu'il devient (vers 1873), après avoir fréquenté l'athénée jusqu'à ses 17 ans, "porteur de télégrammes", puis "employé d'abord chez un négociant de denrées coloniales, plus tard chez un fabricant de meubles et finalement est clerk de notaire"; en 1874, après avoir intégré le groupe des "Internationalistes" gantois, il "décide d'ap-

prendre la typographie, métier utile pour la propagande". Enfin, dans cette même perspective, Edouard Anseele se fera par la suite rédacteur, imprimeur et vendeur de son journal.

Cette présentation appelle des précisions et compléments d'information qui me paraissent primordiaux pour la bonne compréhension de la spécificité du militantisme des deux hommes.

1. Jan Anseele était effectivement cordonnier, mais il faudrait préciser qu'il travaillait, après avoir fondé famille, à domicile pour le compte d'un important magasin de chaussures gantois et qu'il était apparemment un homme de métier hautement qualifié vu qu'il avait, après son apprentissage, séjourné à Paris, afin de se perfectionner dans son métier et qu'ils se considérait, non sans fierté, comme 'faiseur de chaussures et de bottes' ("schoen- en laarzenmaker")⁽¹³⁾. S'il est indéniablement ouvrier salarié, il a, en même temps, partiellement sauvegardé ses aspirations au statut de petit indépendant en choisissant le travail à domicile⁽¹⁴⁾. Ainsi, Jan Anseele est un représentant-type de ces ouvriers-artisans du XIXe siècle qui restent fortement attachés à une mentalité sociale traditionnelle tout en étant sensibles aux courants d'idées socialisants. Qu'il soit resté partagé entre le libéralisme et le socialisme, qu'il ait été actif dans le mouvement syndical, mais uniquement dans le cadre de son métier, qu'il ait été avant tout attiré par le mouvement coopératif, tout est une réponse pragmatique aux changements économiques et sociaux que de nombreux ouvriers-artisans ont vécus. On sait que d'autres qui sont passés, à la même époque, par des expériences similaires, ont adopté des positions politiques bien plus radicales, mais par rapport à eux, somme toute minoritaires, un Jan Anseele paraît comme une figure plus représentative de la lente et hésitante mutation des mentalités⁽¹⁵⁾.

2. Autant que son mari, sinon plus que lui, Rosalie Washer apparaît comme l'incarnation de la volonté d'ascension sociale. Piqueuse de bot-

tines, elle n'est pas non plus ouvrière d'usine, mais oeuvre aux côtés de son mari. Son rêve aurait été de voir son mari se mettre à son compte. A défaut d'y parvenir, la mère Anseele a veillé à la réussite sociale de ses enfants. Grâce à un travail acharné, elle et son mari ont été en mesure d'envoyer leurs cinq enfants (deux autres sont morts jeunes) à l'école. Trois sont devenus enseignants, un autre chef-garde aux chemins de fer. Edouard Anseele quant à lui a fait, après des débuts comme petit employé, la carrière que l'on sait ⁽¹⁶⁾. S'il n'est pas faux de dire qu'Edouard est issu d'une famille ouvrière, il faut néanmoins préciser que la famille a vécu non pas tellement dans la misère, mais dans la précarité et la prolétarianisation sans cesse menaçantes et qu'elle a été animée par le désir de surmonter le blocage social auquel les parents se sont heurtés pour eux-mêmes.

Sans appartenir à la petite-bourgeoisie, Jan et Rosalie Anseele ont partagé des valeurs chères à celle-ci.

3. Des quatre enfants mâles des époux Anseele, aucun n'a repris le métier du père et seulement Edouard s'est lancé, sur sa propre initiative, dans l'apprentissage d'un métier manuel, celui de typographe. Si ses trois frères, ainsi que sa soeur sont de toute évidence sortis du milieu ouvrier, le parcours d'Edouard Anseele comme ouvrier mérite des éclaircissements complémentaires. D'emblée, il faut rappeler que déjà enfant, il a dû aider, à côté de sa scolarité, ses parents en travaillant, entre autres, comme garçon de courses pour un fabricant de boîtes en carton ⁽¹⁷⁾. L'apprentissage comme typographe, accompli dans une imprimerie gantoise, l'a certes fait entrer dans le monde ouvrier, mais le dépaysement par rapport à ce qu'Edouard a pu observer dans l'atelier paternel ne peut pas avoir été énorme. En effet, l'entreprise dans laquelle il est entré n'appartenait pas à la catégorie des grandes firmes modernes où il aurait pu se trouver aux prises avec un patron distant. Au contraire, l'imprimerie Hage représentait la petite entreprise familiale dont le patron avait, de surcroît, de la sympathie pour le jeune

mouvement socialiste ⁽¹⁸⁾. En somme, on constate que la condition ouvrière telle qu'Edouard Anseele l'a vécue dans son propre chef, s'inscrit dans des structures plutôt artisanales qu'industrielles. N'y aurait-il pas moyen d'interpréter son militantisme non plus seulement en fonction de l'idée de la misère ouvrière, mais également en tenant compte de l'expérience du blocage social à laquelle les maîtres et ouvriers artisans de son temps étaient de plus en plus confrontés?

4. Un dernier élément concernant la carrière d'Edouard Anseele en tant que typographe mérite d'être relevé. Robert Rock, ancien journaliste au quotidien chrétien-démocrate *Het Volk*, relate dans sa biographie de Gustave Eylenbosch, qu'Edouard Anseele aurait essayé, à deux reprises, en 1878 et en 1880, à se faire admettre comme membre de l'association des typographes gantois. Mais à chaque fois, sa demande aurait été repoussée par crainte de voir perdre le caractère neutre du syndicat ⁽¹⁹⁾. Ce 'fait divers' est d'autant plus significatif qu'il illustre les tensions entre le mouvement ouvrier politique et une partie du mouvement syndical et mutualiste qui garde des distances par rapport au premier.

Ce n'est pas par un vain souci d'exhaustivité que je tiens à rappeler les informations précitées (et, en principe, connues), mais parce que ces éléments biographiques permettent de revoir la question des facteurs qui ont pu influencer les militants en devenir. L'historien doit, certes, rester circonspect à l'égard de sources engagées telles que le sont les biographies dues à Bertrand, Kenis et Rock, mais il faut concéder qu'elles sont les seules qui permettent de percevoir avec autant de détails la mentalité des acteurs.

Mis à part le cas particulier des notices sur Jan et Edouard Anseele, on rencontre une série de problèmes récurrents. D'abord, il y a l'absence de toute indication professionnelle (précise) dans près de 35% des notices (1.045 sur un total de 3.015) ⁽²⁰⁾. Sont principalement concernées des

entrées qui, en réalité, ne sont pas de véritables notices biographiques, mais seulement des mentions ponctuelles de personnes sans autre notoriété, relevées comme ayant exercé une certaine fonction - généralement locale et subalterne - à un moment donnée. Sur Désiré Annus, par exemple, on lit: "Elu délégué dans le comité provisoire de la section syndicale chrétienne de Leernes (pr. Hainaut, arr. Charleroi) établi le 31 juillet 1938." (p.30) L'utilité de telles 'notices' est, dans la plupart des cas, contestable. Par ailleurs, il est regrettable qu'on indique si rarement la profession des parents et encore moins souvent celle de l'épouse du militant.

Ensuite, dans plusieurs notices, l'indication professionnelle reste plutôt générale ou vague. Voici des exemples: Albert Baruh, devenu libraire à Verviers, fut dans un premier temps "ouvrier" (p.71) et c'est le même vocable utilisé pour Félicien Allard (p.16). Eugène Accorsi est signalé comme "ouvrier métallurgiste" (p.5) et Désiré Allinckx comme "ancien ouvrier de l'industrie textile" (p.19). Que faire de Jules Alexis Ameil, "contremaître" (p.21), ou d'Oscar Brismée apostrophé comme "chef d'atelier" (p.217)? Ne voit-on pas, ci et là, des formulations surprenantes, par exemple dans la notice sur Jacques J.C.G. Ancion, "ouvrier manoeuvre", ou dans celle sur Albert Buyl qui exerça "le métier d'ouvrier du bâtiment" (p.255)? Sans doute, c'est mieux que rien, mais guère satisfaisant.

Puis, il arrive fréquemment que seule la profession exercée est mentionnée sans que le statut social soit précisé. Dès lors qu'une profession artisanale est énoncée, il n'est pas toujours évident s'il s'agit d'un ouvrier ou d'un indépendant. Prenons la première notice du dictionnaire, consacrée à Albert M. Aalders (p.5) qui est présenté comme "fils d'un menuisier" - ouvrier ou patron? Lui-même aurait exercé deux métiers, à savoir "compositeur" d'abord et "imprimeur" ensuite. Pour le premier métier, on ferait mieux aujourd'hui de le signaler comme compositeur-typographe⁽²¹⁾; quant au second, on est en droit de se demander si

Aalders a travaillé comme ouvrier imprimeur ou comme patron imprimeur. En effet, la deuxième hypothèse semble être la plus plausible et ce, pour deux raisons. En général, les (futurs) ouvriers d'imprimerie apprenaient ou bien la composition typographique ou bien l'impression, mais rarement les deux; ceux qui se sont destinés à la composition typographique pouvaient partant difficilement bifurquer vers l'impression. En outre, A.M. Aalders a occupé des fonctions au sein d'une coopérative et d'une mutualité libérales et s'est présenté, en 1912, aux élections communales d'Anvers sur la liste libérale.

Citons encore Cornelis Bogaerts (p.158) qui est signalé comme "brasseur" tout court. Or, l'appellation "brasseur" est plutôt utilisée pour désigner un patron, tandis que le terme longtemps usuel pour désigner un ouvrier était celui de garçon brasseur. Ce sont les quelques éléments de sa vie de militant (candidat sur la liste du POB aux élections communales à Iddergem dans les années 1930 et ancien collecteur de cotisations pour la mutuelle socialiste "Bond Moyson") qui accréditent l'hypothèse qu'on se trouve en présence d'un ouvrier brasseur. Un dernier cas de figure, celui de G. Anseele (p.31), qui est désigné comme "fabricant de meubles" alostois tout en étant membre du bureau de la Centrale Chrétienne des Travailleurs du Bois et du Bâtiment en 1924 et 1926. Est-il bien ouvrier menuisier (ou ébéniste) ou est-il véritablement fabricant dans le sens d'industriel? Quelquefois, on se heurte à des dénominations professionnelles inhabituelles. Martinus Acar de Gand apparaît comme "travailleur du coton" (p.5), Félix Allary d'Ostende comme "travailleur ébéniste" (p.18), Edward Bernard Alleyn de Gand comme "ouvrier linier" (p.19). Dans le cas de Martinus Acar, il s'agit, comme Guy Vanschoenbeek me l'a confirmé, d'une traduction littérale du mot néerlandais "katoenbewerker". De plus, M. Acar aurait volontairement choisi cette appellation à la place d'un terme professionnel plus précis, afin de manifester son sentiment d'appartenance à un ensemble d'ouvriers de l'indus-

trie textile. Inutile de dire que cette information aurait dû figurer dans la notice. Pour F. Allary et E.B. Alleyn, il semble également s'agir de traductions littérales du néerlandais ("travailleur ébéniste" pour "schrijnwerker" et "ouvrier linier" pour "vlasbewerker"?). Se pose alors la question s'il faut donner les termes néerlandais et français ou, du moins, le terme français usuel. Et comme le montre le cas d'Acar, il peut s'avérer éclairant de signaler la provenance de l'appellation professionnelle.

Il va sans dire qu'il est utile de connaître les entreprises (ou le type d'entreprise) par lesquelles les militants sont passés au cours de leur vie de travail. Seulement, il faudrait, là aussi, fournir le minimum d'informations nécessaires qui permettent de saisir la portée de la mention. Il est donc intéressant de savoir qu'Arthur Acke a travaillé comme "ouvrier métallurgiste chez Carels à Gand" (p.5). Mais quel lecteur sait qu'il s'agissait, à l'époque, d'un des principaux fabricants de machines et de matériel ferroviaire de la ville? Sur Alfons Alpaerts, on lit: "Après avoir suivi les cours [lesquels?] de l'école professionnelle [laquelle? où? quand?] il devient métallurgiste chez Minerva, puis il passe chez Bell et finalement chez Ford." (p.19) On comprend qu'il doit s'agir d'un ouvrier très probablement qualifié qui trouva des emplois dans l'industrie de la construction mécanique, mais pourquoi ne pas donner la localisation, ainsi que quelques indications qui permettraient d'entrevoir l'importance des firmes citées? Sur Joseph Anciaux, on apprend tout juste qu'il fut "ouvrier monteur chez Henricot" (p.22), mais le lieu et le domaine de production de l'entreprise ne sont pas non plus indiqués.

Les critiques faites ci-dessus ne s'appliquent pas à toutes les notices du *Dictionnaire biographique*, c'est-à-dire aux deux tiers des notices qui comportent des mentions professionnelles. Fort heureusement, il y en a qui mettent judicieusement en lumière les informations sur la vie de tra-

vail du militant. Il n'empêche que dans la majorité des cas, les informations sur cette (première) partie du cursus des militants sont extrêmement parcimonieuses et que dans bon nombre de cas des problèmes sont à dénoncer.

Je suis convaincu qu'une meilleure connaissance du milieu professionnel, y compris les aspects sociaux et culturels, pourrait faire avancer l'étude du mouvement ouvrier. En élargissant la perspective socio-économique, politique et institutionnelle via l'analyse des mentalités, on risque d'identifier un facteur supplémentaire qui a conduit au réformisme. Je reconnais cependant qu'il est plus facile de clamer ce postulat que de le réviser.

(1) Jean NEUVILLE, Jean PUISSANT (dir.). *Dictionnaire biographique des militants du mouvement ouvrier en Belgique*, t.1: A-B [Avant-propos de Jean Neuville (Histoire du mouvement ouvrier en Belgique), Bruxelles, Ed. Vie Ouvrière, [1995], 254p.

(2) Cf. le résumé de la journée d'étude par Luc Peiren et Guy Vanschoenbeek, in: *Brood en Rozen*, 1996, nr.1, pp.10-14.

(3) Rudi VAN DOORSLAER, "Enkele ideeën m.b.t. de mentaliteitsgeschiedenis van de arbeidersbeweging en haar communistische component in het bijzonder", in: *AMSAB-Tijdingen*, 1992, nr.16, pp.12-15.

(4) Parmi les dernières contributions théoriques à ce débat qui remonte au moins à l'oeuvre de Edward P. Thompson, cf. Gérard NOIRIEL, "Pour une approche subjective du social", in: *AESC*, t.44, 1989, n6, pp.1435-1459, Ute DANIEL, "Kultur und Gesellschaft". Überlegungen zum Gegenstandsbereich der Sozialgeschichte", in: *Geschichte und Gesellschaft*, t.19, 1993, pp.69-99, Reinhard SIEDER, "Sozialgeschichte auf dem Weg zu einer historischen Kulturwissenschaft?", in: *ibid.*, t.20, 1994, pp.445-468 et Wolfgang KASCHUBA, "Kulturalismus statt Gesellschaft?", in: *ibid.*, t.21, 1995, pp.80-95.

(5) Jean PUISSANT, "L'ouvrier a-t-il un nom?" in: *Les Cahiers de la Fonderie*, n14, juin 1993, p.47.

(6) A cet égard, il n'est pas fortuit de remarquer que le titre du dictionnaire renferme le terme 'militant' (ce qui n'était pas prévu dans un premier temps), et que l'un des deux directeurs, Jean Neuville (alias Hubert Dewez), consacre l'ouvrage, dans la préface, comme "avant tout, un hommage aux militants".

(7) Je fais ici, pour simplifier les choses, abstraction des militants non issus du milieu ouvrier.

(8) Cela est encore vrai pour la récente - et par ailleurs excellente - synthèse du mouvement ouvrier chrétien; cf. Emmanuel GERARD (dir.), *De christelijke arbeidersbeweging in België 1891-1991* (KADOC-Studies, nr.11), Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1991, 2 vol.

- (9) Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Antwerpen - Baarn, Hadewijch - Gent, AMSAB, 1995, 269p. et Rudi VAN DOORSLAER, *Kinderen van het getto. Joodse revolutionairen in België, 1925-1940*, Antwerpen - Baarn, Hadewijch - Gent, AMSAB, 1995, 253p.
- (10) Cf., par exemple, Jean-Marc DEPLUVREZ, Jean-Pierre DUCASTELLE, "Essai d'histoire orale au Pays d'Ath: les carrières de Maffle", in: *Cahiers de Cléo*, 1983, n75-76, pp.57-75; Peter SCHOLLIERS, "L'identité des ouvriers-mécaniciens gantois au XIXe siècle. Une contribution au débat sur le rôle social de l'élite ouvrière", in: *Histoire, Economie et Société*, t.6, 1987, n1, pp.83-111; Claude GAIER, "En marge de la révolution industrielle. Aspects sociaux de l'armurerie liégeoise de 1850 à 1914", in: *Annuaire d'Histoire liégeoise*, t.24, 1986-1989, n48, pp.81-120; Olivier GRAULICH, "Travailleurs et conditions du travail dans les ardoisières de Vielsalm (XIXe-XXe siècles)", in: *Clain et Salm. Haute Ardenne*, n39, nov. 1993, pp.72-96; Sven STEFFENS, "Schneiderei, Konfektion, Heimarbeit. Aspekte des Zerfalls und der Umstrukturierung eines städtischen Handwerks in Belgien (19. bis frühes 20. Jahrhundert)", in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, t.20, 1994, n4, pp.428-461.
- (11) Josef EHMER, "Schuster zwischen Handwerk und Fabrik. Zum Verhältnis von sozialem Profil und politisch-organisatorischem Verhalten einer Berufsgruppe", in: Helmut KONRAD, Wolfgang MADERTHANER (dir.), *Neuere Studien zur Arbeitergeschichte. Zum 25. jährigen Bestehen des Vereins für Geschichte der Arbeiterbewegung*, t.1: *Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte* (Materialien zur Arbeiterbewegung, n35), Wien, Europaverlag, 1984, pp.3-23.
- (12) Guy VANSCHOENBEEK, "Anseele, Edward" et "Anseele, Jan", in: *Dictionnaire biographique*, op.cit., respectivement pp.30-31 et p.31.
- (13) Louis BERTRAND, *Edouard Anseele, sa vie, son oeuvre*, Bruxelles, L'Eglantine, 1925, p.10; Paul KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, Gent, De Vlam uitg. [1948], p.42.
- (14) La mentalité sociale que l'on rencontre chez les tailleurs à domicile, est parfaitement comparable à celle des cordonniers à domicile; cf. Sven STEFFENS, "Schneiderei, Konfektion, Heimarbeit", op.cit.; pour les cordonniers, il faut recourir aux enquêtes menées autour de 1900; cf. Ch. GENART, "Cordonnier de la fabrique collective de Binche (province du Hainaut - Belgique), tâcheron dans le système des engagements volontaires permanents, d'après les renseignements recueillis sur les lieux de 1901 à 1903", in: *Les ouvriers des deux mondes*, 3e série, t.2, Paris, Société d'Economie sociale, 1904, pp.1-58; Baron GILLES de PELICHY, "Cordonnier d'Iseghem (Flandre occidentale - Belgique), tâcheron dans le système des engagements volontaires permanents, d'après les renseignements recueillis sur les lieux en 1895", in: *Les ouvriers des deux mondes*, 2e série, t.5, Paris, Société d'Economie sociale, 1896, pp.137-188.
- (15) On pourrait également songer à un autre personnage appartenant à la génération de Jan Anseele, à savoir Eugeen Zetternam (alias Joos Jozef Diricksens). Cet écrivain populaire flamand (1826-1855), ouvrier peintre en bâtiments, puis petit patron peintre, fut tout autant attiré par des idées socialisantes qu'il resta attaché à des valeurs petites-bourgeoises, cf. Michel OUKHOW, "Zetternam, Eugeen", in: Jozef DELEU e.a. (red.), *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, t.2, Tielt - Utrecht, Lannoo, 1975, pp.2097-2098.
- (16) L. BERTRAND, *Edouard Anseele, sa vie, son oeuvre*, op.cit., pp.10-11 et 15; P. KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, op.cit., pp.44-46.
- (17) L. BERTRAND, op.cit., pp.15-16; P. KENIS, op.cit., p.48.
- (18) P. KENIS, op.cit., pp.80-81.
- (19) Robert ROCK, *Zo streed Eylenbosch*, Gent, Drukkerij "Het Volk", 1954, pp.57-59.
- (20) Cf. Jean PUISSANT, Jean-Paul MAHOUX, "De la représentation biographique du mouvement ouvrier en Belgique", in: *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, [n.thématique:] *L'Internationale des dictionnaires*, n34, janv.-juin 1994, p.45.
- (21) Par ailleurs, on constate une terminologie flottante dans les diverses notices consacrées aux compositeurs-typographes: tantôt on trouve "typographe" (cf. par ex. E. Adolphy, p.8), tantôt "ouvrier typographe" (cf. par ex. Henri Baetens, p.53), tantôt "compositeur-typographe" (cf. par ex. Auguste Agneessens, p.11).

EERSTE JAARGANG NUMMER 28

Prijs: 10 Centiem.

ZONDAG 11 GOEGST 1918.

Abonnementen: Een jaar, 5.00 fr. — Zes maand, 2.50 fr. — Drie maand, 1.25 fr.

VLAMENSPIEGEL

VAN

LEUVEN

BEHEER EN OPSTELRAAD: 41, CAPUCIENENVOER, LEUVEN.

Eik medewerker is verantwoordelijk voor sijn opstellen.

AAN DEN IJZER !!



50.000 Soldaten staan gereed
om Vlaanderens zelfstandigheid te verdedigen.

*Activistisch weekblad (3 februari 1918 - 3 november 1918):
over verplichte tewerkstelling werd met geen woord gerept*

Collaboreren en arbeiders deporteren! Dilemma's voor activisten en Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog?

*Dr. Luc Vandeweyer, medewerker
Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*

Toen de Duitsers op 4 augustus 1914 hun grote aanval in het Westen lanceerden, dachten zij snel een beslissende overwinning te kunnen behalen op het slagveld. Die zou hen onder meer de macht over België in handen geven. Het offensief verzandde evenwel in een langdurige loopgravenoorlog waarvan de uitkomst onzeker was. De oorlog zou misschien wel uitlopen op onderhandelingen en dan hadden zij er diplomatiek belang bij binnen België een collaborerende beweging - het activisme - te bevorderen ⁽¹⁾. Feit is dat deze activisten zichzelf wensten te zien als een 'Vlaamse' ontvoogdingsbeweging tegenover een verdrukkende Belgische staat. Vanuit die optiek was het gerechtvaardigd Duitse hulp te aanvaarden, beweerden zij.

Het was een situatie van geven en nemen tussen bezetters en collaborateurs. De modaliteiten daarvan werden evenwel bepaald door de onderlinge machtsverhoudingen en die waren heel erg ongelijk. Bovendien werden de Duitse machtsaspiraties nagestreefd op een manier die bepaald "rücksichtslos" was. De Duitse regeringsleider, kanselier Bethmann-Hollweg, gaf al op 23 augustus bevel dat België "nach jeder Richtung und mit allen seinen Hilfsquellen nutzbar gemacht" zou worden ⁽²⁾. Een bezet land uitbuiten en tegelijk daar een nationalistische collaboratie bevorderen, zorgt onontkoombaar voor dilemma's, zowel voor de bezetter als voor de collaborateurs. Een door de bevolking zeer gehate Duitse maatregel was de verplichte tewerkstelling. Vraag is hoe het Vlaamse activisme met dit aspect van de be-

zettingenpolitiek omging en of dit op langere termijn invloed heeft gehad op het Vlaams-nationalisme en op de arbeidersbeweging. Per slot van rekening beschouwden nogal wat activisten zich als behorende tot de arbeidersbeweging. We vinden daar mensen terug die militieerden in liberale, socialistische en christelijke arbeidersorganisaties. Bovendien pretendeerden deze activisten dat het doel van hun collaboratie - een zelfstandig Vlaanderen - ten goede zou komen aan alle Vlamingen, óók aan de arbeiders.

Dwargarbeiders wegvoeren

In een uitputtingsoorlog worden alle beschikbare hulpbronnen aangesproken. Het bezette België werd financieel uitgeperst en alles wat maar enigszins dienstig kon zijn, werd opgeëist en weggesleept. Duitsland had ook behoefte aan arbeidskrachten. Het feldgraue leger slurpte immers alle valide mannen op. Terzelfdertijd beschikte België over een groot reservoir van werkloze arbeiders. De Duitse industriëlen vroegen de legerleiding deze arbeidskracht in te schakelen. Het aantrekken van vrijwillige arbeiders uit België leverde immers onvoldoende resultaten op ⁽³⁾.

De man die de zwaarste verantwoordelijkheid in de schoot geworpen kreeg, was de chef van het bezettingsbestuur in Brussel, generaal Moritz von Bissing. Zijn bevoegdheid strekte zich evenwel niet uit tot de beide Vlaanderen (op het Waasland na) en Henegouwen dat "Etappenzone" was

en rechtstreeks onder bestuur van de Duitse frontlegers viel. Op 2 maart 1916 ontving hij uit Berlijn het bevel om de mannelijke bevolking in Duitsland aan het werk te zetten. Von Bissing was daar niet gelukkig mee. Het "Verdrag nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land", gesloten in Den Haag in 1907, bepaalde dat persoonlijke diensten van de bewoners niet mochten worden geëist, tenzij ter voorziening in de behoeften van het bezettingsleger. Dan nog moesten ze van die aard zijn dat de bevolking niet deelnam aan de krijgsverrichtingen tegen het vaderland ⁽⁴⁾. De generaal begreep dat een flagrante schending hiervan zou leiden tot ernstige schade op het propagandafront tegenover de internationale publieke opinie. Binnen België zou het een zware klap betekenen voor de "Flamenpolitik" - de bevordering van het Vlaamse activisme - die hij voerde. Bovendien geloofde hij niet dat dwangarbeiders werkelijk van nut konden zijn.

Op 25 september 1916 stelde von Bissing een uitvoerig memorandum op als voorbereiding op de bijeenkomst van het Algemeen Hoofdkwartier op 28 september waar over de verplichte tewerkstelling zou beslist worden ⁽⁵⁾. Hij zette de nadelen dik in de verf. Als er toch dwangarbeiders gedeporteerd moesten worden, dan slechts met mate en goed gemotiveerd zodat de bepalingen van de Haagse conventie niet al te brutaal geschonden werden. Het meest geschikte motief was de beschuldiging "Arbeitsunwillige" te zijn, een gevaar voor orde en rust. Na overbrenging naar kampen in Duitsland konden zij van daaruit als 'vrijwillige' arbeiders ingezet worden, mét reglementair contract en mét betaling. Pas later, als deze behoudzame aanpak naar behoren verliep, kon de opeising van alle mannen van weerbare leeftijd overwogen worden.

De legerleiding was ongeduldig en ze wilde de opeisingen zien beginnen vanaf oktober 1916. Nochtans had de Belgische consul in Vlissingen al heel vroeg in september 1915 gemeld dat in Brugge en Gent mensen van 18 tot 35 jaar werden gedeporteerd ⁽⁶⁾.

De eerste deportaties

In de Etappezones waren al eerder dwangarbeiders aan het werk gezet ten bate van de militaire infrastructuur. Vanaf oktober 1916 werd het menens in het ganse land. Toch bleven er verschillen in schaal en aanpak. Von Bissing handelde met veel meer terughoudendheid dan de generaals in de Etappe. Zo toonde hij openlijk dat hij niet van plan was om België te ontdoen van zijn kaders. Medici, leerkrachten, handelaars, landbouwers, hooggeschoolden en loontrekkenden die meer dan twintig frank per week verdienden, werden niet verontrust. Het waren enkel de armen die in aanmerking kwamen. Hij hoopte onrust en grootschalig verzet te vermijden door zich te beperken tot de onmondige, ongeschoolde werklozen. Die aanpak hield de Belgische elite niet tegen en het regende krachtige protesten van regering, vakbonden, politici, bisschoppen, advocaten, magistraten, van de Grootmeester van de vrijmetselaarsloge het Groot-Oosten... ⁽⁷⁾

Op 19 oktober 1916 schreef kardinaal Mercier een protestbrief naar von Bissing. De generaal werd daardoor verplicht de Duitse maatregel te verdedigen. Hij legde de schuld voor het wegvoeren van arbeiders volledig bij de Britten die door hun blokkade het leven onmogelijk maakten. Daardoor dreigde er gevaar voor verloedering van de arbeiders, door gewenning aan het nietsdoen-met-ondersteuning. Door de handelsblokkade was er bovendien gemeenschap van belangen tussen Duitsland en het bezette België. Duitsland had handen tekort, België had werklozen teveel. Het was dus heel redelijk en zelfs in maatschappelijk en staathuishoudkundig opzicht noodzakelijk om de Belgische werklozen arbeid en een behoorlijk loon aan te bieden in de Duitse nijverheid. Mercier was niet onder de indruk en op 7 november 1916 reageerde hij nogmaals, verwijzend naar de anti-slavernijcampagne van kardinaal Lavignerie in de negentiende eeuw. Schamper haalde hij uit: "De naakte waarheid is deze: ieder weggevoerd werkman betekent



*Schokkend beeld van teruggekeerde
Belgische gedeporteerden*

een soldaat meer voor het Duitse leger. Hij zal de plaats innemen van een Duits werkmán, waarvan men een soldaat zal maken" ⁽⁸⁾.

Ondertussen ging de mensenjacht haar gang; vaak brutaal in de Etappe, formeler in de andere provincies waar de gemeentebesturen opgedragen werd lijsten met in aanmerking komende werklozen op te stellen, hetgeen ze slechts onder bedreiging uitvoerden. Als het zover was trokken duizenden familieleden, vrienden en geburen mee op en op sommige plaatsen hing een gespannen sfeer rond de verzamelpunten. De Duitsers moesten troepen inzetten om zeker te zijn van rust en orde. Her en der ging dat gepaard met ruw optreden ⁽⁹⁾. De getroffenen werden meestal naar Duitsland gevoerd en daar in kampen gestopt van waaruit ze verdeeld werden over de fabrieken. Het waren vaak kampen waar al Belgische krijgs- en burgergevangenen opgesloten zaten. De mensen uit de Etappe werden doorgaans naar de "Zivilarbeiter-bataillonen", net achter het front in Frankrijk, gestuurd ⁽¹⁰⁾.

De Vlaamse activisten die heil verwachtten van

samenwerking met de Duitsers, werden onontkoombaar met het dwangarbeidersprobleem geconfronteerd. Het begin van de deportaties viel zelfs grosso modo samen met het naar buiten treden van het activisme. De bevolking merkte meteen het schrijnende verschil op: de activisten mochten rekenen op een voorkeursbehandeling en op een schitterende professionele toekomst; de opgeëiste arbeiders op kampen, prikkeldraad, honger en ontbering. Dat verschil werd op pijnlijke wijze duidelijk toen de Gentse universiteit in de herfst van 1916 werd heropend als Nederlandstalige universiteit. Dat was het koninginnestuk van de verlokkingpolitiek van von Bissing. Bij de plechtige opening kruisten twee stoeten elkaar, de ene van opgeëisten, beladen met hun schamele bagage en door Duitse pinhellen voortgedreven; de andere van Duitse officieren, pasbenoemde activistische professoren en gehandschoende studenten, die samen naar de banketzaal kuierden ⁽¹¹⁾. Dat werkte uitermate negatief voor het doordringen van de activistische boodschap in de bredere lagen van de bevolking. De activisten ondervonden dat al na heel korte tijd.

Het optreden van de Raad van Vlaanderen

In het begin van 1917 werd een "Raad van Vlaanderen" gesticht die de diverse activistenkernen moest groeperen. Deze Raad zou de vaandeldrager worden van het Vlaamse autonomiestreven. Daarom had hij grote behoefte aan militanten en een achterban. Deze activisten, en de Duitsers die achter hen stonden, beseften zeer goed dat dit onder meer afhing van het profiel dat ze zich konden aanmeten in het vraagstuk van de deportaties. Op de eerste vergadering, op 11 februari 1917, stelde de Raad al een tekst op die een delegatie, onder leiding van haar voorman August Borms, de volgende dag aan von Bissing zou overhandigen. In dit verzoekschrift werd onder meer geklaagd over de wegvoeringen - waarvan

vele ten onrechte - en de harde behandeling van de slachtoffers ⁽¹²⁾.

August Borms wist de harde eisen en het scherpe woordgebruik gevoelig te verzachten maar hij kon er niet omheen dat deze toestanden erg nadelig voor het activisme waren: "de vijanden van al wat Germaans is, hebben daarin natuurlijk een welgekomen gelegenheid gevonden om de haat weer aan te vuren en de reeds genezen wonden terugopen te rijten. Onze Vlaamse werking... heeft dan ook door die noodlottige maatregel een grote knak gekregen en de verworven uitslagen zijn gedeeltelijk vernietigd." Hij vroeg von Bissing dat alleen "echte" werklozen zouden weggevoerd worden met enkel Duitsland - omwille van het door hem veronderstelde Vlaamsvriendelijker milieu aldaar - als bestemming en niet Wallonië of Frankrijk ⁽¹³⁾. Enkele weken later, op 3 maart, ging er een delegatie van de Raad naar Berlijn. Ook daar werd gevraagd de opgeëisten terug naar hun land te sturen. De Duitsers beloofden daar rekening mee te houden voor zover de omstandigheden dat toelieten ⁽¹⁴⁾.

In het beste geval verloren de weggevoerde arbeiders slechts hun vrijheid, maar vaak ging hun gezondheid eraan of verloren zij zelfs het leven. De activisten wisten dat. De arbeiders die terug naar huis gestuurd werden, deden dat soms alleen maar om daar te sterven van ziekte en uitputting. Propagandist Lode De Rooy, die onder meer de streek van Heist-op-den-Berg bewerkte, schreef in zijn activiteitenverslag van 24 augustus 1917 dat hij moest opboksen tegen een muur van wantrouwen, veroorzaakt door het wegvoeren van de arbeiders, "waarvan velen in Duitsland reeds en velen bij hunne terugkomst in België zijn overleden" ⁽¹⁵⁾. Dergelijke berichten bereikten de topmensen van het activisme van overal in het land. Ondertussen had de Raad, in samenwerking met de bezetter, een gecoördineerde propaganda-actie op touw gezet. Dat de opeisingen daarbij in hun nadeel speelden, beseften ze maar al te goed. Maar waren deze activisten wel echt tegen de opeisingen gekant? De Raad van Vlaanderen werd gedo-

mineerd door radicalen die weinig consideratie voor hun critici betoonden. Deze mensen werden aan de Duitsers verklikt en naar een kamp gedeporteerd. De activisten beseften terdege dat hun lot verbonden was met het wedervaren van de Duitse militaire macht. De zogezegde tegenstand moet daarom sterk gerelateerd worden, al hadden ze uiteraard graag dat zo weinig mogelijk Vlamingen op de Duitse deportatietreinen werden gezet. De Gentse voorman Domela Nieuwenhuis bracht de opeisingen al ter sprake op zijn eerste reis door Duitsland toen hij in oktober 1915 bij de pangermaanse annexionist admiraal Tirpitz op bezoek was: "Ik beklaagde mij over opeising van Vlamingen. Men moet geen verwanten, maar Walen als koelies gebruiken" ⁽¹⁶⁾.

Ook later, wanneer de Raad van Vlaanderen het onderwerp ter sprake bracht, waren dergelijke uitlatingen niet ongewoon. De Antwerpse radicaal Lodewijk Severijns verklaarde: "Ik ben voor het wegvoeren der werklozen, opdat de oorlogsgebeurtenissen voor ons des te gunstiger zouden zijn. Ons lot hangt af van het lot van Duitsland, zij moeten ons helpen, wij hen" ⁽¹⁷⁾. Emiel Peeren keek wat verder vooruit en het irriteerde hem dat de activisten er niet in slaagden het brutale karakter van de opeisingen te milderen. Daar schoot de Raad van Vlaanderen ernstig tekort. Het was immers onmiskenbaar dat de arbeidersklasse een macht vormde die zou doorwegen in de komende vreedetijd. De activisten mochten die macht niet verwaarlozen maar ze integendeel voor zich trachten te winnen. Dus moesten ze openlijk optreden en resultaten boeken ⁽¹⁸⁾. De leden van de Raad beseften dat de dwangarbeiders zwaar wogen op hun propaganda-inspanningen. Sommige leden pleitten er voor desnoods de zittingen van de Raad te schorsen om zo de Duitsers onder druk te zetten. Vooral Karel Borms en Pol Goossens spraken harde woorden. Ze kondigden meteen aan dat ze op inspectie zouden gaan in Frankrijk. Karel Borms wilde de terugkeer van de Vlamingen. "Dat men ze vervange door Russen of wat het ook zij" ⁽¹⁹⁾.

Vooral de toestand in de kampen net achter de Duitse linies in Frankrijk, waar er in weer en wind werd gewerkt aan de militaire infrastructuur, vaak binnen het bereik van het geallieerde geschut, was zorgwekkend. De Duitsers in Brussel, die onder druk stonden van de legerleiding, hadden begrepen dat ze iets moesten doen. Ze wilden immers hun Flamenpolitiek redden. Het is zonneklaar dat ze dachten de activisten te gebruiken om een verzachting af te dwingen in Berlijn. De "Politische Abteilung" - het Duitse zenuwcentrum van de dagelijkse Flamenpolitiek - nodigde een delegatie van de Raad van Vlaanderen uit om enkele arbeidskampen te bezoeken. Het groepje waarnemers bestond uit Emiel Peeren, Pol Goossens en de geneesheer Karel Borms, de broer van August. Niet toevallig waren er mensen gekozen die al eerder erg kritische geluiden hadden laten horen. Twee Duitse officieren gingen mee als begeleiders ⁽²⁰⁾.

De zending naar de kampen in Frankrijk

De dag voor ze vertrokken moesten de drie op de Politische Abteilung komen waar ze hoorden dat het niet de beloofde kampen maar wel drie andere - Aulnoye, Le Nouvion en Tournes - zouden worden. De delegatie stelde op die enkele dagen erge ondervoeding vast, TBC-besmettingen, slechte behuizing, mishandelingen door bewakers, zeer karige betaling, veel sterfgevallen, ze schatten minstens vijftig doden per duizend.... En bovendien wrok omwille van de opsluiting: "het gevoel gevangen te zijn zonder iets te hebben misdaan, verbittert aller hart". Hun rapport was hard. De deportaties waren "een kaakslag de Vlamingenpolitiek toegediend" want ze deden elke toenadering van de bevolking tot de Duitse bezettingstroepen volkomen teniet en gaven voedsel aan de opruiingscampagne van Belgische propagandisten. Toch blijkt uit hun rapport overduidelijk dat zij de schuld niet bij de Duitsers wilden leggen: "Ten gevolgen van die hatelijke opruiing is nooit

bij een Vlaamse arbeider de gedachte opgekomen dat alleen de anti-Germaanse politiek der Belgische regering daarvan de schuld is". Dat deed niets af van de gevolgen: "Zo Duitsland de Vlaamse opgeëisten niet dadelijk naar hun vaderland laat terugkeren, dan valt niet te denken aan een degelijk propagandawerk in Vlaanderen". En: "Bereiken wij geen uitslag, dan achten wij het gans onnodig langer aan politiek te doen. Onze politiek moet een democratische basis hebben. Wij moeten het Vlaamse werkvolk voor onze zaak winnen. Dit zullen wij nooit kunnen, als wij niet weten te beletten dat de Duitsers voortgaan met onze Vlaamse arbeiders te laten wegwijnen in de arbeidersbataillonnen". Het groepje pleitte er zelfs voor om desnoods collectief zijn mandaat als Raad van Vlaanderen neer te leggen "en de Duitsers te laten zien dat wij niet willen meewerken aan de uitmoording van de Vlaamse werkersklas" ⁽²¹⁾.

Dat waren krachtige woorden. Tijdens de zitting van de Raad op 24 september 1917 vertelden ze hun verhaal. Karel Borms, met zijn gezag als geneesheer, zei dat de toestand der werklieden zo slecht was "dat de beste oplossing misschien voor hun zou zijn daar te sterven: anders komen zij verminkt terug..." Hij drong aan op een heel scherpe veroordeling van de wegvoeringen en op het onder druk zetten van de Duitsers: als ze de activisten dienaangaande geen genoegdoening gaven, moest de Raad zijn werkzaamheden staken. Dat was straffe taal maar vrijwel niemand van de aanwezigen was bereid om te stoppen met het activisme. En als gekozen werd voor doorgaan met de collaboratie was het ook duidelijk dat de eigen toekomst van de Duitse militaire macht afhankelijk was. August Borms kon rustig verklaren: "Wij vragen te veel. De Duitsers moeten zegevier en hebben daartoe veel volk nodig. Van de Duitse overwinning hangt ook het lot van Vlaanderen af. Wij kunnen eisen, dat ons volk goed behandeld worde; verkrijgen wij dit, dan hebben wij reeds veel bereikt" ⁽²²⁾.



August Borms (1878 - 1946), gevolmachtigde in de Raad van Vlaanderen : "De Duitsers moeten zegevieren..."

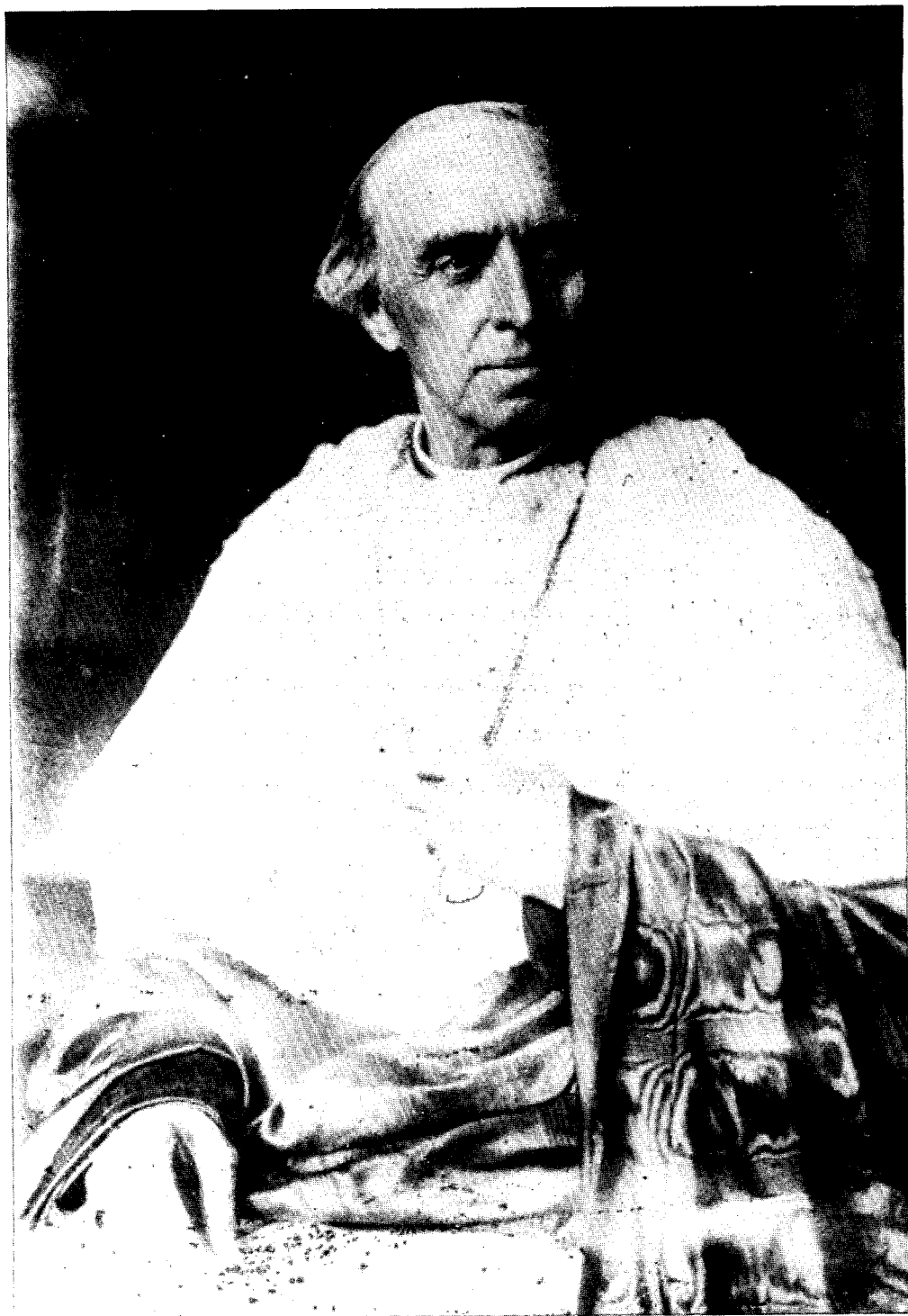
Hij werd daarin bijgevalen door Reimond Kimpe, Emiel Van Bergen en de Brugse arts Emiel Dumon. De schuld voor de wegvoeringen legde deze laatste volledig bij de Belgische regering die immers oorlog voerde tegen de Duitsers. "Wij verlangen allen dat de opeisingen zoveel mogelijk ophouden. Maar wij hebben het vroeger gezegd, onze toekomst laat niet toe, dat er volstrekt een einde zou gesteld worden aan de opeisingen; ons volk vraagt een goede behandeling en een goede betaling..." Die toezegging werd door de Duitsers met genoegen gedaan en hun belofte werden door de activisten met evenveel genoegen aanvaard. De volgende dag werd de motie van de Raad door voorzitter Pieter Tack gevoelig afgezwakt. Zo werd er binnenskamers wel heftig geprotesteerd maar telkens werd, als puntje bij paaltje kwam, de Duitse kaart getrokken.

Dat de Duitse beloften aangaande betere behandeling weinig waard waren, wisten ze maar al te goed. Voorzitter van de Raad van Vlaanderen, Pieter Tack, gaf op de vergadering van 2 oktober 1917 toe dat de Duitsers inzake de arbeiders "geen klaar afgetekende houding willen aannemen" ⁽²³⁾. De felle bewoordingen in de Raad klonken goed in de oren van de militanten maar de zending was zeker geen poging van de activistische collaboratie om een vuist te maken tegen de bezetter. Deze krachtige woorden waren vooral bedoeld als wapen in de handen van het Duitse bestuur in Brussel dat Berlijn wilde overtuigen van de ernstige politieke nadelen die aan de dwangarbeid kleefden. Dat wordt aangetoond door het rapport dat het groepje rond Karel Borms op 10 november 1917 naar de Politische Abteilung stuurde, "ten einde aan dit organisme mogelijkheid te geven dadelijk te Berlijn de nodige besprekingen en voetstappen te beginnen om de zaak te onzer bevrediging op te lossen." Die tekst was overigens in veel gematigder bewoordingen gesteld dan wat ze in de vergadering van de Raad van Vlaanderen hadden laten horen. Er werd vooral gewezen op de nadelige politieke gevolgen voor de Duitsers en de activisten. De dwangarbeiders konden ver-

vangen worden door geallieerde krijgsgevangenen. Na een herstellingsverlof konden de Vlamingen dan vrijwillige arbeiders worden ⁽²⁴⁾. Het zette allemaal weinig zoden aan de dijk. Cyriel Rousseu, de belangrijkste pion van de Raad van Vlaanderen op Duits grondgebied en persoonlijke vriend van August Borms, bleef rapporten naar het thuisfront sturen met klachten over de barslechte behandeling. Het hinderde immers zijn wervingspolitiek in de kampen. Bij zijn bezoek aan Soltau merkte hij meteen de negatieve sfeer op en daar zaten de gedeporteerden voor veel tussen: "Grote hoeveelheden zijn in Soltau geweest, en de feiten waarvan men daar ooggetuige is geweest, zijn zeker allerergst geweest voor onze zaak en de goedgezinden hebben er zware dagen beleefd vanwege de Walen en de franskiljons" ⁽²⁵⁾.

De kwestie bleef dus nijpen, al waren er wel suggesties om de hele zaak in politiek interessantere banen te leiden. Lid van de Raad, Jules Spince-maille, had begin november "ganse troepen werklieden bemerkt, opgeleid als vee, mensen worden opgeëist voor militaire doeleinden. Kunnen wij hier de franselaars niet opeisen? Het ware van militair belang deze op te eisen" ⁽²⁶⁾. Maar de Belgische elite zo frontaal aanpakken paste niet in het kraam van de bezetter die rust en orde wilde verzekeren.

De schade voor het activisme was nochtans enorm. Vele flaminganten weigerden te pacteren met een bezetter die hun volksgenoten als dwangarbeiders wegvoerde en bleven dus afkerig van toetreden tot het activisme. Plaatselijke militanten verloren de moed onder druk van de afkeuring van hun omgeving en trokken zich terug. Op de banken van de Raad van Vlaanderen besefte men dat en de zenuwachtigheid nam toe. Op 12 december 1917 vroeg het Bureau van de Raad om een onderhoud met von Bissings opvolger, von Falkenhausen. Het ging immers om het voortbestaan van het activisme: "Wij kunnen er reeds bijvoegen, dat uit ingekomen stukken ten volle blijkt, dat onze Vlaamse propaganda totaal lam



Kardinaal Mercier (1851 - 1926). Protest tegen de deportaties

gelegd wordt door de manier waarop de opeisingen in Vlaanderen gebeuren" ⁽²⁷⁾.

Op 20 december mocht de delegatie komen. De gouverneur-generaal herinnerde de activisten aan het feit dat de kracht van de Duitse oorlogsmachine, de onontbeerlijke grondslag "für eine günstige Weiterentwicklung Ihrer flämischen Bewegung" was. De leden van het Vlaamse volk die aan die kracht een steentje bijdroegen, steunden dus ook de activistische zaak. Al gaf de Duitser toe dat de deportaties nadelig waren voor de propaganda ⁽²⁸⁾. Dat was duidelijke taal en de delegatie bracht die boodschap gedwee over. Pieter Tack verklaarde op de vergadering van de Raad op 22 december 1917: "Wij zijn principieel tegen elke opeising, doch wij kunnen ze wel aannemen indien de militaire toestand dit volstrekt vereist. De heer Generaal-Goeverneur is begonnen met ons te zeggen dat wij rekening moesten houden met de militaire toestand en er op te wijzen dat elke Vlaming die aldus opgeroepen wordt om handenarbeid te verrichten, tevens medewerkt aan de verlossing van Vlaanderen..." ⁽²⁹⁾.

De activisten beseften ondertussen best dat ze het Duitse beleid niet konden ombuigen. En al waren ze zich pijnlijk bewust van de grote politieke nadelen, toch was er een kans om er enig voordeel uit te halen. Dienstbetoon was daartoe het middel.

Munt slaan uit de deportaties

De arbeiders waren, omwille van hun sociaal-economische zwakte, een speelbal van de oorlogsgebeurtenissen; meer dan de landbouwers of de bezittende burgerij. Het is waarschijnlijk dat de arbeiders zelf de eerste stap hebben gezet om de activisten in te spannen teneinde een dreigende opeising te voorkomen. De leider van de activistische propaganda en vroeger "christen-sociaal werker" in de arbeidersgemeente Molenbeek, Arthur Faingnaert, vermeldde na de oorlog dat de verhouding tussen de werklozen en de activisten

plots veel hartelijker werd: "Vooral toen op 5 november op de muren van Antwerpen de eerste aanplakbrieven verschenen met de aankondiging, dat na een bepaalde tijd de werklozen zouden kunnen opgeëist worden om in Duitsland tegen betaling te gaan arbeiden" ⁽³⁰⁾. De werklozen hoopten, via voorspraak van de activisten, aan de Duitse maatregel te ontsnappen.

Dat betekende dat de verplichte tewerkstelling een prachtig middel was om, via dienstbetoon, aanhangers te winnen. In Antwerpen werden daarvoor de activistische parlementsleden Adelfons Henderickx en Leo Augusteyns ingeschakeld. Volgende mededeling werd op grote schaal verspreid: "De ondergetekende Volksvertegenwoordigers, berichten het publiek dat zij zich ter beschikking stellen tot verdediging der belanghebbenden, welk te klagen zouden hebben over wegvoering naar Duitsland van familieleden, alhoewel deze werk hadden, of over de nodige bestaansmiddelen beschikten." Elke werkdag hadden ze een zitdag in het Antwerpse kantoor van Volksopbeuring, de caritatieve organisatie van de activisten ⁽³¹⁾.

Dat kon nog doorgaan als een rechtzetten van Duitse vergissingen, maar ze gingen verder. Volksopbeuring stelde lijsten op van mensen die met wegvoering bedreigd werden. Augusteyns en Henderickx zetten dan hun handtekening op een formulier dat beweerde dat deze mensen in het land zelf nodig waren en dus redelijkerwijs niet opgeëist konden worden. Er ontstond meteen een grote toeloop van bevreesde arbeiders. Als er door de activistische bemoeienissen gedeporteerden uit Duitsland werden teruggehaald, maakte hun propaganda daar gretig gebruik van: "In *Het Vlaamsche Nieuws* van 1 februari 1917, kon met de portretten der twee volksvrienden, de eerste der vele lijsten afgedrukt worden van de weggevoerden, die terug uit Duitsland mochten keren. Buiten de tallozen die wij in 't land konden houden, zijn er ruim achthonderd door deze werking teruggekomen" ⁽³²⁾.

August Borms vroeg bij het bezoek aan von Bis-

sing, meteen na de stichting van de Raad van Vlaanderen, uitdrukkelijk of de Raad van Vlaanderen door de Duitsers kon erkend worden als enig lichaam om de belangen van deze werklozen ter harte te nemen: "Dit zou aan onze Raad onmiddellijk de genegenheid en de waardering van al onze volksgenoten verzekeren en tonen hoe de zaak waarvoor wij in de bres staan ons nauw aan het hart ligt." De Raad zou de afhandeling van deze zaken aan Volksofbeelding toewijzen. Von Bissing sprak in zijn antwoord de hoop uit dat hij dienaangaande een positief antwoord zou kunnen geven ⁽³³⁾.

En inderdaad, de Duitsers lieten ruimte voor enig geschipper via dienstbetoon door de activisten. In Gent ageerde Volksofbeelding op vergelijkbare wijze als in Antwerpen via een "Komiteit Opgeëischten" dat arbeiders hielp om vrijgesteld te worden ⁽³⁴⁾. De activistische "Gouwraad" van Oost-Vlaanderen wilde zelfs een pakjesdienst oprichten en eiste dat de Duitsers de Gentse stedelijke pakjesdienst verboden of minstens vleugellam maakten. Doel was: "de gunst van het publiek te winnen en dus bij de werknemersmassa, door een voor onze strijd voordelige stemming te verwekken." En dat was nodig want er waren in het Gentse zelfs alscholieren opgeëist ⁽³⁵⁾. Ook de eerezuchtige Gentenaar Jan Wannijn werkte energiek aan de uitbouw van een machtsbasis door de opeisingen te beïnvloeden. Mede daardoor slaagde hij erin zijn activistische organisaties te voorzien van een numeriek belangrijke arbeidersaanhang ⁽³⁶⁾.

Maar de Duitsers konden natuurlijk hun opzet niet helemaal laten uithollen en ze lieten in de pers bekend maken dat de geruchten als zouden de gedeporteerden allemaal mogen terugkeren, volstrekt onjuist waren ⁽³⁷⁾. De activistische tussenkomsten hadden daardoor al bij al slechts een beperkt succes. In de loop van 1917 gaf het Propagandabureau van de Raad van Vlaanderen in een zelfrechtvaardiging toe dat het in verband met de zaak der opgeëisten "ondanks al zijn pogingen, slechts geringe uitslagen (wist) te boeken. Toch

bewijzen de talrijke brieven en de moties van vertrouwen op de meetings gestemd, dat het volk zijn hoop en verwachtingen op de Raad van Vlaanderen stelt" ⁽³⁸⁾. Dat laatste hoeft geen verbazing te wekken want hun tussenkomsten waren, hoe dan ook, niet altijd nutteloos. In een verslag van latere datum heette het dat de "smeekschrijftendienst" van het Propagandabureau erin slaagde heel wat mensen te helpen ⁽³⁹⁾.

Dat dienstbetoon werkte natuurlijk uitermate selectief. Enkel de mensen die bereid waren om een verzoek aan de activisten te richten, hadden een kans ⁽⁴⁰⁾. En er waren voorwaarden. Graaf Harrach, een van de topfiguren van de Duitse Flamenpolitiek, wilde de stroom aanvragen beperken en vroeg in maart 1918 om systematisch te vermelden of er, naast zwaarwegende persoonlijke redenen, ook "ein politisches Interesse an der Rückführung des Zivilarbeiters besteht." Als aan geen van die twee argumenten voldaan was, werd het verzoekschrift zonder gevolg teruggestuurd ⁽⁴¹⁾. August Borms trad hem meteen bij. De activisten moesten in het vervolg eisen stellen: "Al onze propagandisten moeten verwittigd worden dat ze geen verzoekschriften meer mogen steunen, indien zij niet een bepaalde formule van de Raad ondertekenen". De aanvragers moesten openlijk toetreden tot het activisme ⁽⁴²⁾. De maatregel zal de propagandisten zeker niet populairder gemaakt hebben. Al was het velen zonder twijfel om het even of zij een formuliertje met een steunbetuiging moesten tekenen. Papier is in de meeste ogen zeer verduidelijk als de nood rijpt.

De Duitsers van hun kant hoopten dat dergelijk 'dienstbetoon' zich zover zou ontwikkelen dat de activisten zelf konden zorgen voor de aanwerving van voldoende vrijwillige arbeidskrachten. Dat zou de politieke nadelen doen "wegdeemsteren" en gewilliger en gemotiveerder arbeidskrachten opleveren ⁽⁴³⁾.

De aanwezigheid van talrijke Vlaamse arbeiders in de Duitse industriegebieden zorgde bovendien voor een nieuw werfsterrein voor de activisten. August Borms trok van 17 mei tot 7 juni 1917 naar

de Duitse kampen. Hij geloofde vast dat ze alle Vlamingen in Duitsland zouden kunnen winnen voor de activistische zaak. Die taak moest de Deutsch-Flämische Gesellschaft op zich nemen⁽⁴⁴⁾. Deze vereniging stichtte in Düsseldorf een "Secretariaat voor Vlaamse werklieden"⁽⁴⁵⁾. Het gaf kleine brochures uit met nuttige wenken en raadgevingen, adressen waar de Vlaamse arbeider terecht kon voor opvang en administratieve inlichtingen. Het doel van het secretariaat was uitdrukkelijk "het Vlaams volksbewustzijn te sterken". Waar veel Vlaamse arbeiders waren, zou de vereniging Vlaamse Huizen oprichten van waaruit de hulp zou gecoördineerd worden, met een aanbod van lectuur en cultuur en de gelegenheid om brieven te schrijven - of te laten schrijven. De lof werd gezongen van de bezetter die Vlaanderen taalvrijheid en zelfstandigheid schonk⁽⁴⁶⁾. Het Centraal Propagandabureau in Brussel betaalde in de loop van 1918 tien maandlonen uit voor dergelijke "arbeiderssecretarissen" in Duitsland⁽⁴⁷⁾.

Deze pogingen om van de deportaties een propagandistisch voordeel voor het activisme te maken, bleven zeer dubbelzinnig in hun resultaten. Het staat buiten kijf dat nogal wat mensen bij het activisme gingen aanleunen om zich veilig te stellen voor deportatie of om een weggevoerde te laten terugkeren. Maar dat betekende niet dat ze daarom het activisme ook met hart en ziel toegeedaan waren. Er moet een groot vraagteken gezet worden bij het effect van dit dienstbetoon en deze beïnvloedingscampagne.

Het beslissende jaar 1918

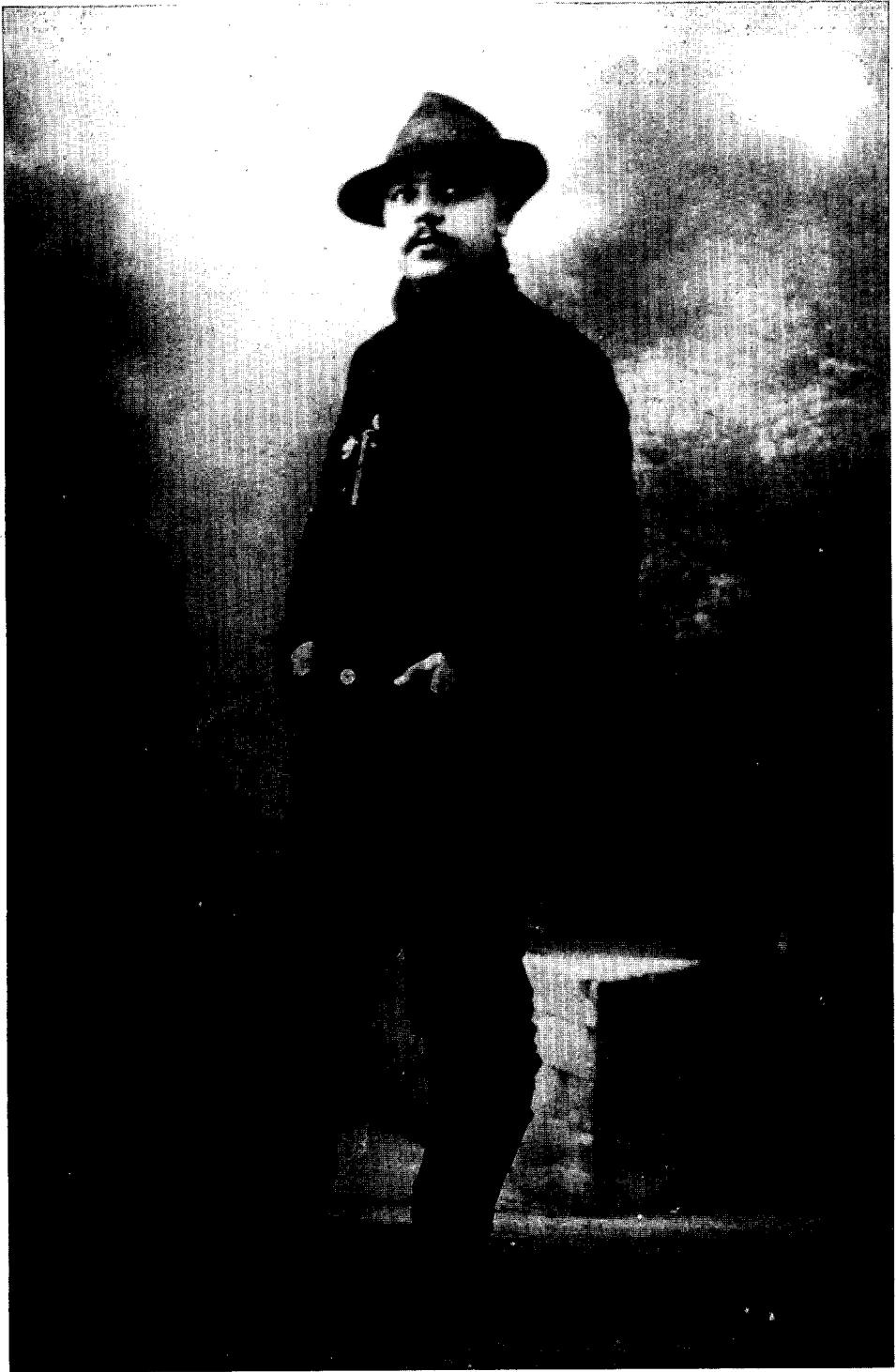
Wanneer 1918 in aantocht was, beslisten de Duitsers dat de diplomatieke bruikbaarheid van het activisme moest verhoogd worden. Tegelijkertijd was de administratieve splitsing van België in volle gang en werden de rangen in de ministeries en het rijksonderwijs aangevuld met activistische benoemingen. Dit proces werd bege-

leid door de Commissie van Gevolmachtigden, de voorafspiegeling van een activistische 'regering' waarin de belangrijkste collaborateurs zetelden. In februari en maart zou, via volksraadplegingen, een nieuwe Raad van Vlaanderen 'gekozen' worden via toejuichingen door de aanhang.

Ondertussen ging de oorlog door. De grootscheepse Duitse lenteoffensieven zorgden ervoor dat de opeisingen van arbeiders des te omvangrijker en brutaler werden. De Duitsers beloofden nochtans een mildering: in de loop van mei zouden groepen gedeporteerden uit kampen in Frankrijk naar huis mogen. Dat had "Verwaltungschef für Flandern" Alexander Schaible zelf tegen Borms gezegd⁽⁴⁸⁾. De Raad van Vlaanderen wilde meteen een jubelbericht de wereld insturen en overal affiches bezorgen. De propagandacommissie maakte een brief klaar om haar dank uit te spreken "over het terugvoeren van onze burgerlijke werklieden, en tevens de wens uitdrukken, dat men de Vlaamse boeren, die nu in het Noorden van Frankrijk gebruikt worden, naar Duitsland te zenden, waar ze tegen een flink loon bezigd worden, zoniet zijn vijfduizend boeren voor onze stam verloren"⁽⁴⁹⁾.

De censuur stak daar een stokje voor. Schaible legde uit waarom. Er kon immers geen sprake zijn van het vrijlaten van deze opgeëisten: "Vielmehr bleiben die Arbeiter zu Arbeiter-Bataillonen zusammengestellt im Dienste der Heeresverwaltung; sie werden jedoch als freie Arbeiter behandelt." Dat laatste betekende dat ze recht hadden op een loon, vakantiedagen en medische zorgen. Schaible had het over ongeveer 15.000 Vlaamse arbeiders in Noord-Frankrijk die van deze maatregel zouden genieten⁽⁵⁰⁾. Deze mensen kwamen dus helemaal niet vrij. Het was een koude douche voor de activisten maar nog meer voor de arbeiders en hun families⁽⁵¹⁾.

In de Raad van Vlaanderen waren al regelmatig oprispingen geweest maar nu dreigde de moedeloosheid zwaar toe te slaan. Op de vergadering van de Raad van 13 juni 1918 kloeg Hector Halsband bitter over het Duitse beleid, dat immers de



Vader (omslagillustratie) en zoon, poserend na hun terugkeer uit deportatie

activisten voor schut zette: "Ik kan niet aannemen dat de Duitse overheid ons de toelating geeft om aan te kondigen, op alle hoeken van de straten, dat de opgeëisten mogen terugkeren naar hun haardsteden en dat er integendeel geen mens terugkomt." Oboussier viel hem bij: "En dat er in dit ogenblik nieuwe opeisingen in de Etappen gebeuren. Het is heel ernstig"⁽⁵²⁾.

Twee weken later, op 27 juni, was de kritiek nog aangezwollen. De Daensistisch gezinde A. Van den Bruele uit Denderleeuw hamerde op de schade voor het activisme. De nieuwopgepakten werden weeral naar de gevarenzone net achter het front gestuurd. Omdat dit vooral gebeurde met mensen uit de Etappe, waren het voornamelijk Vlamingen die getroffen werden, "en als het waar is dat de Walen de vijanden zijn, waarom dringen we bij de Duitsers niet aan opdat ze de vijanden eerst nemen en de vrienden door de vingers zien (luide toejuichingen)." August Borms antwoordde dat hij het spijtig vond maar er helaas niets kon aan doen. Zelfs de belofte deze mensen niet in de vuurlinie te plaatsen kwamen de Duitsers niet na. Toch verdedigden mensen als Thiry, Lambrichts en Borms in de Raad nog altijd de Duitse handelswijze.

De Daensist Hector Planquaert schoot uit zijn krammen: "Men mag overtuigd zijn dat al het hatelijke van die maatregel zal vallen op de Vlamingen. Gij kunt U niet inbeelden, indien gij niet op de buiten geweest zijt met de werklieden, met de opgeëisten zelf, welke haat er ontstaan is in het hart van de mensen..." Hij verwierp de suggestie dat de activisten zelf de opeisingen op "rechtvaardige" wijze zouden kunnen organiseren: "Indien wij dat gedaan krijgen mogen we heel zeker zijn, dat wij een storm van haat tegen ons zullen verwekken. Het zal uitgebuit worden tegen ons door onze vijanden. Ik ben van mening dat die verantwoordelijkheid van de opeisingen gelaten moet worden aan wie ze toekomt". De Duitsers, uiteraard. Maar hij zag er ook een mogelijkheid in om de gemeentebesturen aan te pakken. Die werden door de bezetter gedwongen om lijsten met

werklozen op te stellen en dus konden de activisten de zwarte piet naar hen doorschuiven. Nog verscheidene raadsleden vroegen gevaarloze opdrachten voor de dwangarbeiders en Karel Borms herhaalde nog eens de suggestie om meer in het Walenland te gaan opeisen. Maar de prominenten van de Raad wilden de zaak niet laten ontsporen. De motie die Van den Bruele indiende, met de beschuldiging dat de Duitsers hun belofte verbroken hadden, werd onontvankelijk verklaard. Voorzitter Willem de Vreese zei dat er eigenlijk geen sprake was van "een stellige belofte" vanwege de Duitsers⁽⁵³⁾.

Vooraf in Oost- en West-Vlaanderen, waar de Duitse militairen alleen dachten aan het versterken van hun linies, verergerde de toestand door de razzia's. Dat was uiteindelijk dodelijk voor de propaganda van de activisten. Faingnaert, die wist dat de Duitsers het zouden lezen, stak dat in zijn verslag voor juni niet onder stoelen of banken: "Daarenboven konden de meeste op de buiten belegde meetingen geen plaats hebben tengevolge der opeisingen, die de Beweging tot in zijn kern hebben aangetast en ook veel nadeel heeft berokkend... Erg betreurenswaardig is het voor de ganse Beweging de ruwe manier waarop deze opeisingen gebeuren. Inderdaad, door het volk uit de kino's, circus en andere openbare lokalen te gaan halen, wachten de meeste mensen zich nog wel in een meeting te verschijnen. Dientengevolge werden wij genoopt de meetingen voorlopig, totdat de meesten zijn bedaard, stop te zetten"⁽⁵⁴⁾.

De dwangarbeid bleef een etterende en erg pijnlijke wonde in het activistische vlees. Op 24 juli 1918 stuurde propagandaverantwoordelijke Faingnaert een nota naar de leden van de Raad van Vlaanderen, zonder vermelding van auteur en datum. De tekst was afkomstig uit een rapport van een van zijn vertrouwensmannen die de toestand in Zuid-West-Vlaanderen beschreef. De talrijke en voortdurende opeisingen door het Duitse leger vormden een formidabele blokkade: "En niets is gemakkelijker dan haat aan te vuren.

En door deze voortdurende opeisingen bestaat en groeit die haat dagelijks aan." Alle Vlaamse propaganda was voorlopig nutteloos. "De enige werking die dient gedaan te worden is met nog meer kracht bij de Duitse overheid aandringen, opdat de militaire overheid der Etappen de opeisingen zou staken en de reeds opgeëisten terug naar huis laten komen. Het is de eerste vereiste om in Vlaanderen iets voor onze beweging te doen ontstaan, en de grote troef welke onze tegenstrevers tegen ons uitspelen, uit hun handen rukken" ⁽⁵⁵⁾. De hele Raad van Vlaanderen en de Gevolmachtigden beseften dat de schamele opbrengst van het dienstbetoon niet opwoog tegen de nadelen van de dwangarbeid. In het Etappegebied werden zelfs jongens van veertien jaar opgepakt ⁽⁵⁶⁾. Pieter Tack moest enkele weken later vaststellen: "Te Gent zelf worden de mensen als vee opgedreven. In de kinemazalen en schouwburgen, tot zelfs in de trams worden de mensen aangehouden" ⁽⁵⁷⁾. Het zou niet meer beteren tot aan de Duitse ineenstorting in november 1918. Hun voorzichtig klagen hielp niets.

Na 11 november 1918

De deportaties trokken diepe sporen in het leven van vele arbeidersfamilies. Maar ook het activisme werd er diepgaand door getekend. Cyriel Rousseu noteerde op het einde van de oorlog: "door deze handelwijze werd ons volk op de geweldigste wijze opgezweept en wederom was het onze Vlaamse strijd die er het eerste en het ergste slachtoffer van werd en voor een hele tijd bijna onmogelijk werd gemaakt" ⁽⁵⁸⁾.

Het kwam hard aan dat vele dwangarbeiders naar huis terugkeerden in zorgwekkende fysieke toestand. Als ze al terugkwamen, want regelmatig bereikten de dorpen en wijken berichten dat er weer een gedeporteerde in een kamp ergens in Frankrijk of in een ver Duits industriegebied was overleden. De ondervoeding en de slechte behuizing eisten een zware tol. En dat ging zo door

nadat de betrokkenen terugkeerden. De Spaanse griep en de tuberculose sloegen hard toe bij deze mishandelde en ondervoede mensen ⁽⁵⁹⁾.

De activisten zouden zich in de naoorlogse debatten aangaande de deportaties verdedigen met het argument dat ze er tegen waren en bovendien heel veel mensen van wegvoering hadden gered ⁽⁶⁰⁾. Strikt genomen is dat juist maar het is niet het hele verhaal. Hun leiders hebben de dwangarbeid ten bate van de Duitse oorlogsinspanning wel degelijk goedgekeurd als zijnde een noodzakelijke bijdrage aan de onafhankelijkheidsstrijd van Vlaanderen. Wie zijn voorbehoud uitsprak, deed dat meestal om tactische redenen: de schade aan de propaganda. Nooit hebben de activisten de wil gehad om hun collaboratie te laten afhangen van een Duits inbinden op dat terrein. Zoals Borms zei: "Duitsland moet de oorlog winnen". Dat was het hoofddoel want daar hing hun politieke toekomst van af ⁽⁶¹⁾.

Er was nog een element dat meespeelde. De weggevoerde arbeiders kwamen vrijwel uitsluitend uit kringen die door het radicale flamingantisme niet aangesproken werden. De activisten stamden meestal uit kleinburgerlijke, intellectuele middens. Al voelden velen zich wel verbonden met de geschoolde arbeiders en de ambachtslieden, toch was de oude afkeer voor het lompenproletariaat nog heel levendig. Dit verklaart voor een deel waarom zo gemakkelijk werd beweerd dat de mensen dit lot aan zichzelf te danken hadden. Dat was overigens geen houding van de activisten alleen, ze leefde ook bij hun klassegoten. De activistische *De Waarheid*, kon met genoegen volgende uitspraken van de Gentse politicus Herman De Baets afdrukken: "Met leeglopen verliest men de lust en de wil tot werken, en geeft men maar al te licht voedsel aan verkeerde neigingen en slechte driften" ⁽⁶²⁾. In het naoorlogse oorlogsboek van het Davidsfonds merkte de verslaggever uit Maaseik op: "Enkelen hebben het zelf gezocht, door onder de oorlog de luiरिक te spelen en heel de dag door op hoeken en kanten te staan gapen" ⁽⁶³⁾.

Toen de Duitsers, een paar jaar na 1918, probeerden om de geschiedenis van hun Flamenpolitiek op papier te zetten, hebben ze de politieke draagwijdte van de dwangarbeid correct ingeschat: "Die dunkelsten Schatten auf die Arbeit des Rats warf von Anfang an die harte, durch militärische Notwendigkeit bedingte Tatsache der Arbeitslosenabschiebungen." Dat was "besonders peilich" voor de activisten en de Raad van Vlaanderen pleitte voor mildering met het argument dat ze daardoor steeds op een anti-Duitse muur stielen bij hun beïnvloedingswerk. Zeer vervelend was, en dat zagen de Duitsers nu in, dat de publieke opinie de tijdelijke milderingen van de deportaties vooral aan de interventies van kardinaal Mercier en de paus toeschreef, tot nadeel van de activisten uiteraard. De Duitse propaganda had daar een zware steek laten vallen ⁽⁶⁴⁾.

De mensen zouden de deportaties niet vergeten en ze werden een van de meest afschuwwekkende herinneringen die in het Belgische collectieve geheugen waren gegrift. Toen de Duitse troepen in mei 1940 België opnieuw bezetten, was die herinnering nog zeer levendig. De informanten van de Duitse geheime dienst merkten dat meteen op. Rolf Wilkening rapporteerde dat de bevolking relatief positief gestemd was maar die mening kon snel keren. Er werd al gefluisterd over plannen om arbeiders weg te voeren. Hij verwittigde zijn superieuren dat een dergelijk Duits ingrijpen de stemming meteen zou doen omslaan. Een andere zogenaamde Flamenfreund en Duits agent, Alfred Töpfer, onderstreepte eveneens dat de Vlaamse bevolking vreesde dat de bezetter de dwangarbeid opnieuw wilde invoeren; dwangarbeid "die offenbar in sehr schlechte Erinnerung geblieben ist" ⁽⁶⁵⁾.

Toch gingen de Duitsers opnieuw het pad van de verplichte tewerkstelling op. Voor de vooraanstaande Vlaams-nationalist Hendrik Borginon was het de reden om (andermaal) ontslag te nemen als lid van het VNV. De arbeidsplicht was de druppel die de emmer deed overlopen. "Alhoewel ik de vorige bezetting niet meegemaakt heb, is

bij mij de herinnering levendig gebleven aan de verbitterde haat van de massa onze eigen arbeiders tegen ons, terwille van de overigens vaak verkeerd voorgestelde betrekkingen tussen het activisme en de toenmalige bezetting. Het heeft ons jaren moeizame inspanning gekost, deze wrok, deze vooroordelen te overwinnen. En dan zijn we daarin nog slechts ten dele geslaagd." En toch ging het VNV opnieuw dat pad op. Dat zou zware gevolgen hebben: "En opnieuw, ditmaal ogenschijnlijk met meer recht, zal het odium ervan ook ons treffen. Ik ben er te diep van overtuigd dat deze politiek voor onze volkszaak noodlottig is, om er zelfs maar in de schijn, de medeverantwoordelijkheid voor te aanvaarden" ⁽⁶⁶⁾.

Besluit

De wegvoering van dwangarbeiders was een logisch gevolg van de uitputtingsoorlog die gevoerd werd van 1914 tot 1918. Toch werden de deportaties door de bevolking ervaren als het meest schokkende feit van de eigenlijke bezettingstijd. Ze vormden ook een heet hangijzer voor de activisten. In deze konden flamingantische argumenten, zoals bij de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit, immers niet in rekening gebracht worden. Tenzij men een Duitse overwinning op het slagveld ook als een Vlaamse overwinning beschouwde en dan werd de verplichte tewerkstelling aanvaard omwille van de veronderstelde militaire noodzaak ⁽⁶⁷⁾. Dat was precies zoals hun leiders dachten. Ze hadden immers geheel en al de Duitse kaart getrokken. Ze betreurden niet de deportaties maar wel de negatieve gevolgen ervan, zijnde de vele doden en zieken en ook de afwijzing van het activisme door de grote meerderheid van hun landgenoten, zelfs door vele flaminganten.

Het is nuttig even terug te grijpen naar Emiel Peeren, een van de drie leden van de delegatie die de kampen in Frankrijk had bezocht en die zo fel had geprotesteerd in de Raad van Vlaanderen.

Wat hij werkelijk dacht, legde hij vast in een "Ontwerp van betoog inzake opeising arbeiders" op 4 maart 1918. Peeren vond dat de Vlamingen de Duitsers militair moesten bijstaan: "Die bijstand kunnen wij niet verlenen met de wapens in de hand, doch wij kunnen het door ons niet te verzetten tegen arbeid van militaire aard, op te leggen aan de Vlaamse bevolking." Dat was een ware historische plicht voor de Vlamingen: "Wij kunnen dus niet anders dan aannemen dat wij moreel gedwongen zijn mede te werken om tot de bevrijding van Germanië te geraken. Wij zijn geen Latijnen en wij willen het niet worden! Een deel der reuzentaak die Duitsland op zich heeft genomen moeten wij overnemen. Wij moeten onze vrijheid helpen winnen, zij het dan ook ten koste van Vlaamse levens." Hij was zelfs voorstander van een algemene arbeidsplicht in plaats van enkel de verpauperde arbeiders te laten wegslepen. Dat bood dan het vooruitzicht dat meteen ook vele politieke tegenstanders konden uitgeschakeld worden. Het sprak blijkbaar vanzelf dat de activisten hiervoor dan niet in aanmerking zouden komen. Voor de langere termijn vreesde hij voor een ernstige verzwakking van de Vlaamse werkliedenstand door de fysieke uitputting en de hoge mortaliteit. Dat zou een hypotheek leggen op Vlaanderens economische ontwikkeling in de toekomst maar de oorlog winnen op korte termijn was prioritair⁽⁶⁸⁾.

Het dienstbetoon en de propaganda die beweerden dat de activisten ertegen gekant waren, hielpen niet veel. In de ogen van de bevolking was het parallelisme tussen opeisingen en activisme een feit en dat verklaart mede de explosie van anti-Vlaamsgezindheid tijdens en na de bevrijding. Het verklaart ook mede de achterdocht die in arbeidersmiddens is blijven bestaan tegenover het Vlaams-nationalisme. Al zouden zowel de christelijke arbeidersbeweging als de socialistische partij en zuilgewezen activisten in hun rangen opnemen, toch zouden ze altijd afstand bewaren tot het anti-Belgisch Vlaams-nationalisme dat de rechtstreekse erfgenaam van het activisme was.

Daar werden de propagandavoorstellingen van het activisme over hun zogenaamde verzet tegen de deportaties van arbeiders wel geloofd en verder uitgedragen.

De bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog zou overigens opnieuw leiden tot grootschalige deportaties en dwangarbeid.

(1) L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme, Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog*, Leuven 1974. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent 1991. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt*, Melsungen 1989. Voor een overzicht van de wetenschappelijke literatuur aangaande het activisme: L. WILS, *De geschiedschrijving van het activisme, in Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, 1/1992, pp.65-82. Er werd ook een Waals activisme in het leven geroepen maar dit was een volstrekt marginaal verschijnsel zonder enige doorwerking na de oorlog.

(2) Telegram van Rijkskanselier Bethmann-Hollweg aan de Rijkskanselarij, 23 augustus 1914, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NSGTW), OSOBY (archieven uit Moskou) nr.1255/2/36. België was op dat ogenblik nog maar heel gedeeltelijk veroverd.

(3) Het meest uitvoerige historisch overzicht van de verplichte tewerkstelling: F. PASSELECQ, *Déportation et travail forcé des ouvriers et de la population civile de la Belgique occupée (1916-1918)*, Parijs 1927.

(4) *Belgisch Staatsblad*, 6 november 1910, art. 23, 43, 46, 47, 52.

(5) Het document werd door L. Lahaye, lid van de naoorlogse oorlogsarchievencommissie van de provincie Luik gevonden in de archieven die zich in Trois-Fontaines, waar von Bissing resideerde, bevonden. Het memorandum werd in het Frans vertaald, van commentaar voorzien en gepubliceerd door F. PASSELECQ, *Un Mémoire du Gouverneur Général von Bissing sur la déportation générale*, in *Bulletin de la Commission des Archives de la Guerre*, 1923. M. VAN VOLLENHOVEN, *Memoires. Beschouwingen, belevenissen, reizen en anecdoten*, Amsterdam, Brussel, Londen, New York 1946: op p.349-350 vermeldt deze Nederlandse diplomaat in Brussel dat von Bissing zeer afwijzend stond tegenover de deportaties.

(6) Het rapport werd belangrijk genoeg geacht om op de ministerraad van 5 september 1916 ter sprake te komen, Algemeen Rijksarchief Brussel (ARA), Archief Charles de Broqueville, nr.1510/65.

(7) De teksten van deze protesten, de antwoorden van von Bissing en het daaropvolgende wederwoord, werden door de propagandadiensten van de Belgische regering in Le Havre gedrukt en op grote schaal verspreid. Een aantal van deze in ARA, Oorlogsbibliotheek nr.16377. Ook in de persoonlijke archieven van Haverse ministers zoals de Broqueville, nr.476 en 1510/65. Ze werden gebundeld in F. PASSELECQ, *La déportation belge à la lumière des Documents Allemands*, Parijs, Nancy 1917.

(8) Deze briefwisseling werd, voorzien van commentaar, vertaald in het Nederlands en gebundeld door mgr. Aug. Bruynseels, de afgevaardigde van Mercier in Neder-

land, *De Belgen als Slaven weggevoerd*, Leiden, vierde vermeerdeerde uitgave, afgesloten op 18 mei 1917.

- (9) Zie getuigenissen in het *Oorlogsboek van het Davidsfonds. Een en ander over de Duitschers in de omschrijving der afdelingen. 1914-1918*, z.p. z.d. (kort na de Eerste Wereldoorlog), bijvoorbeeld in deel I voor Maaseik, pp.62-63 en voor Lanaken p.49, maar ook vele andere. Vrijwel elke gemeente liet na de oorlog een overzicht van de oorlogsgebeurtenissen schrijven. Daaruit blijkt hoezeer, sinds de inval zelf, de verplichte tewerkstelling werd gezien als een bijzonder brutaal hoofdstuk van de bezettingstijd. Vele van deze historische overzichten worden bewaard in ARA, Oorlogsbibliotheek.
- (10) ARA, R.V. nr.D48, dossier "Opgeëiste arbeiders" met lijsten van mensen uit Oost-Vlaanderen die na meer dan een jaar nog altijd geen dag verlof hadden gekregen om even naar huis terug te keren.
- (11) *Oorlogsboek van het Davidsfonds II.*, getuigenis voor Gent op p.183.
- (12) Vergadering van 11 februari 1917, ARA, Archief Raad van Vlaanderen (in het vervolg afgekort als R.V.) nr.P37.
- (13) Tekst van het verzoekschrift in de lijvige apologie van het activisme, geschreven door de gewezen propagandachef A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, Kapellen 1933, pp.537-539.
- (14) A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, pp.543-544. Faingnaert keurde overigens het tewerkstellen in Duitsland op vrijwillige basis goed.
- (15) W. DOLDERER, *Twee propagandaverslagen over het activisme in Heist-op-den-Berg*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 4/1984, p.214.
- (16) Uit de dagboeken van Domela, gepubliceerd in M. VAN DER VELDE, *Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging 1914-1918*, 's-Gravenhage 1941, p.V.
- (17) Verslag zitting 29 juli 1917, ARA, R.V. nr.P.37, p.44.
- (18) Verslag van de buitengewone zitting op 7 juli 1917, ARA, R.V. nr.D68 map "varia". Uit het debat blijkt duidelijk dat ze wel betere behandeling wensten maar de militaire noodzakelijkheid niet in twijfel trokken.
- (19) ARA, R.V., nr.P37, zitting van 24 september 1917, p.12 e.v.
- (20) D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, p.209, achterhaalde dat de missie een antwoord moest zijn op de stroom van kritiek die de Raad van Vlaanderen kreeg op meetings en debatavonden in Gent.
- (21) Verslag van Karel Borms, Pol Goossens en Emiel Peeren, "Toezichtreis naar de arbeiderskampen in Frankrijk, 4 tot 6 oktober 1917", ARA, R.V. nr.D127. Het origineel in nr.D113 Dossier Volksopbeuring, Toezichtreis naar de arbeiderskampen.
- (22) Verslag van 24 september 1917, ARA, R.V. nr.P37. Ook voor volgende alinea. Zie ook A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, pp.611-613.
- (23) Verslag in ARA, R.V. nr.P37. Volgens de gematigd-activistische *De Morgenbode*, 3-4 november 1917, die melding maakte van de missie, zouden er, als gevolg daarvan, uit één enkel kamp zeker twintig Gentse werklieden zijn vrijgelaten. "Dit laat ons toe te hopen dat weldra nog anderen zullen volgen en dat de pijnlijke zaak der weggevoerde dwangarbeiders, dank aan de Raad van Vlaanderen, eindelijk tot een bevredigende oplossing zal komen." Zie ook de *Nieuwe Gentsche Courant*, 6 november 1917.
- (24) ARA, R.V., nr.D85, dossier Commissie Weggevoerd-

den. Volgens de begeleidende brief stuurde het groepje rond Karel Borms op 10 november 1917 deze tekst van 11 oktober 1917 naar de Politische Abteilung. Hij had dus een maand liggen wachten.

- (25) Meer in het bijzonder: Verslag Propagandacommissie in Brussel in aanwezigheid van Rousseu, 12 oktober 1917, ARA, R.V. nr.D77, ook voorhanden in D127. Verslag van zijn werking aan Faingnaert, 10 december 1917, nr.D127.
- (26) Verslag van 24 november 1917, ARA, R.V. nr.P50.
- (27) Bestuur van de Raad van Vlaanderen aan Verwaltungschef, 12 december 1917, ARA, R.V. nr.D77.
- (28) Toespraak van gouverneur-generaal tot de delegatie, 20 december 1917, ARA R.V. nr.D77.
- (29) Verslag van 22 december 1918, ARA, R.V. nr.P50. De delegatie bestond uit Tack, Ver Hees, Josson, August en Karel Borms, Masfranckx en Brijs.
- (30) A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, p.267.
- (31) Vetgedrukte aankondiging in het Antwerpse activistische blad *Ons land*, 31 december 1916.
- (32) K. ANGERMILLE, *De lotgevallen van een activist*, Antwerpen 1931, pp.82-84. A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, p.512, haalt *Het Vlaamsche Nieuws* van 28 januari 1917 aan waarin 277 namen van ten onrechte weggevoerde Antwerpenaren vermeld werden; mensen die weer naar huis mochten.
- (33) Tekst van het verzoekschrift in de lijvige apologie van het activisme van propagandachef A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, p.537-539. De auteur vermeldt op p.267-268 dat de Duitse maatregel op fel (verbaal) verzet stootte bij vele activisten.
- (34) D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, Gent 1991, p.85; op basis van *De Waarheid en De Nieuwe Gazet van Gent*.
- (35) Gouwraad Oost-Vlaanderen aan het secretariaat van de Raad van Vlaanderen, 4 januari 1918, ARA, R.V. nr.D143.
- (36) D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, p.235-236.
- (37) Dit gebeurde op aandringen van de censuur, bijvoorbeeld in *Vooruit*, 8 mei 1917.
- (38) "Beknopt verslag over de werkzaamheden van het Propagandabureau van de Raad van Vlaanderen", door A.C., z.d. (herfst 1917), AMVC, R.V. R 1008/H nalatenschap Spincemaille/2.
- (39) "Verslag over de werkzaamheden van het Centraal Propaganda-komitee van de Raad van Vlaanderen gedurende de maand maart 1918", ARA R.V. nr.D77. Met de opmerking: "Dank aan de goede betrekkingen tussen het bureau en de Duitse overheid, werd menige gunstige uitslag bereikt."
- (40) In ARA R.V. nr.D77 zitten een aantal van dergelijke verzoekschriften.
- (41) Graaf Harrach aan Propagandabureau, 5 maart 1918, ARA R.V. nr.D77.
- (42) Centraal Vlaams Propagandabureau, Verslag Propagandacommissie, 18 maart 1918, ARA R.V. nr.D77. Op het bedoelde formulier stond de belofte de "vertegenwoordigers van het Vlaamse volk, in alle omstandigheden te zullen verdedigen."
- (43) Verslag Hauptkommission (de Gevolmachtigden

samen met een aantal Duitse hoge ambtenaren), 10 januari 1918, (het was de eerste vergadering na de aanstelling van de Gevolmachtigden), AMVC, R.V. R 1008/H De Decker/10. Verwaltungschef voor Vlaanderen Schaible stelde de activistische Gevolmachtigden voor uit te kijken naar de mogelijkheid om een soort aanwervingsbureau op te richten. Als dat naar behoren werkte, zou dit de gedwongen opeisingen van werklieden overbodig kunnen maken. Ook later zijn er nog pogingen geweest om de activisten in te schakelen bij werving en selectie van arbeiderskrachten.

(44) Verslag reis naar de kampen door August Borms (waren ook mee: Cyriel Rousseu en Raf Verhulst), 17 mei tot 7 juni 1917, ARA, R.V. nr.D127.

(45) Dossier Deutsch-Flämische Gesellschaft Düsseldorf in ARA, R.V. nr.D105, met veel informatie over de propaganda in Duitsland naar de Vlaamse arbeiders toe.

(46) *Nuttige wenken en raadgevingen voor Vlaamse arbeiders in Duitsland. Op kosten der Duitsch-Vlaamse Vereeniging gedrukt in de Westfaalsche Drukkerijvereenootschap, Münster i.W. z.d. (waarschijnlijk 1918). Er bestond ook een veertiendaags tijdschriftje, De Vlaming, Blad voor de Vlaamse arbeiders in den vreemde, dat in de loop van 1917 en 1918 verscheen. De verantwoordelijke was Werner Mues.*

(47) Begrotingen voor de maanden maart t.e.m. september 1918 en verslag Propagandacommissie, 3 juni 1918. ARA, R.V. nr.D77. Regelmatig gaf de activistische pers in lovende zin verslag van de activiteiten van deze kring, bijvoorbeeld in *Het Vlaamse Nieuws*, 29 mei 1918 en *Gazet van Brussel*, 27 augustus 1918. Dit laatste vermelde onder meer Hans Hartwig als leidende figuur.

(48) Volgens zijn verklaringen op de Commissie van Gevolmachtigden, 8 april 1918, AMVC, R.V. R 1008 H nalatenschap De Decker/10.

(49) Verslagen Propagandacommissie 8 en 15 april 1918, ARA, R.V. nr.D77. Op 5 mei zou *Het Vlaamse Nieuws* von Falkenhausen loven omdat hij gedeporteerde werklieden had vrijgelaten.

(50) Verwaltungschef Schaible aan de Raad van Vlaanderen, 21 mei 1918, ARA, R.V. nr.D77.

(51) Verslag Hauptkommission, 31 mei 1918, AMVC, R.V. R 1008/H De Decker/10.

(52) Vergadering van 13 juni 1918, ARA, R.V. nr.P4.

(53) ARA, R.V. nr.D6, dossier "Mededelingen van de gevolmachtigde" nr.113. Met klad van brief van Borms aan Schaible, 29 juni 1918, waarin hij waarschuwde voor de negatieve gevolgen voor de propaganda. Maar ook toef dat de opeisingen een noodzakelijk kwaad waren. Hij vroeg dat de Duitsers de toepassing "in een geest van toegevendheid en in overeenstemming met de Duits-Vlaamse toenaderingspolitiek" zouden uitvoeren. Als dat zou gebeuren was hij ervan overtuigd "dat het hatelijke van de opeisingen veel zou verminderen en onze beweging daardoor niet meer zozeer zou geremd worden."

(54) Verslag activiteiten Centraal Propagandakomitee gedurende juni 1918, ARA R.V. nr.D77. Jan Wannijn schreef dat op het platteland de propaganda nagenoeg onmogelijk was door het "schrikbewind, dat de opeisingen verwekten." Ook de Gentse activistische oogarts Stocké legde de nadruk op de desastreuze gevolgen voor de activistische propaganda, D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, pp.215 en 323-325.

(55) Faingnaert aan Raad van Vlaanderen in ARA, R.V.

nr.D127. De oorspronkelijke nota van de hand van De Witte zit in nr.D6, dossier "Opgeëisten" nr.122. De opgeëisten van de regio Dendermonde waren tewerkgesteld achter het Duitse front bij Verdun. Sommigen waren daar al sinds 1916.

(56) Een rapport van de Gentse activist E. Stocké, besproken op de Commissie van Gevolmachtigden, 13 juni 1918, AMVC, R.V. R 1008 H nalatenschap De Decker/10.

(57) Op de Commissie van Gevolmachtigden, 4 juli 1918, AMVC, R.V. R 1008 H nalatenschap De Decker/10.

(58) C. Rousseu, verslag van zijn activiteit in het activisme, geschreven op het einde van de bezetting, AMVC, R.V. R 1008/H nalatenschap De Decker/8, citaat p.17. Dat is ook het besluit van M.-Ch ZWAENPOEL, *Opeisingen van werkkrachten en goederen in Kortrijk tijdens Wereldoorlog I en de gevolgen daarvan voor het activisme, in: De Vlaamse beweging tijdens de eerste wereldoorlog. Mededelingen van het colloquium ingericht te Leuven op 16 en 17 november 1974 door de afdeling Geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw*, pp.199-203.

(59) J. Pirenne noemt het cijfer van 42 % aangetast door tuberculose. In: J. PIRENNE, *Le procès des déportés belges contre le Reich Allemand*, in *Revue de Droit international et de Législation comparée*, 1924, nr.1-2. Overdruk p.6.

(60) Dat begon al meteen na 11 november 1918. In een reactie van het "Vlaamsch Comité", dat in samenspraak met de Duitsers vanuit Nederland de activistische propaganda moest voortzetten, aan de redactie van *De Nieuwe Gazet* te Antwerpen, op 14 december 1918, werd hoog opgegeven van de wil bij de activisten om zich tegen de Duitse deportaties te verzetten. Het Comité beweerde dat de daden van het Duitse bestuur door niemand "zo scherp werden gelaakt dan door deze zogezegde 'Duitsgezinden'". Zie ook A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, pp.267-268 en 543-544.

(61) A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, p.10-11. Zie *De Noorderklok* 23 juni, 21 juli, 8 september 1929. Tijdens het amnestiedebat in de Kamer werd de activisten verweten geld te hebben gekregen van Duitse nijveraars in ruil voor arbeiders. Faingnaert gaf toe dat dergelijke verzoeken plaats hadden maar ontkende dat daar door de activisten werd op ingegaan, p.617.

(62) Interviewfragment, afgedrukt in D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, pp.269-270.

(63) *Oorlogsboek van het Davidsfonds*, pp.62-63.

(64) NSGTW, OSOBY nr.1255/2/33. Archief, afkomstig van Oszwald, betreffende de Flamenpolitiek in de Eerste Wereldoorlog. Onder andere met een voorlopige, niet gesigneerde schets van de geschiedenis van de Raad van Vlaanderen, waaruit dit citaat p.30-31.

(65) NSGTW, OSOBY 1255/2/57. "Bericht über die Lage in Brüssel", door R. Wilkening, 4 juni 1940, pp.239-240 in dit dossier. "Kurzbericht über eine Reise nach Nordbelgien", 29 mei 1940 (met melding bij majoor Marwede in Brussel op 26 en 27 mei 1940), pp.347-350 in dit dossier.

(66) Borginon aan VNV-partijsecretaris Ernest Vandenberghe, 16 oktober 1942, AMVC, Hendrik Borginon B742, Map 42.

(67) Ook D. Vanacker, *Het activistisch avontuur*, p.370, kwam tot de conclusie dat de activisten de opeisingen nooit fundamenteel in vraag hebben gesteld.

(68) ARA, R.V., nr.D85, dossier Commissie weggevoerden. Over de genese van het rapport zie ook nr.D75/1 dossier weggevoerden.

De Belgische socialisten en de Hongaarse opstand

Piet Creve, departement Archief AMSAB

De internationale politieke actualiteit van 1956 werd voor een groot deel beheerst door de toenemende spanningen in het Midden-Oosten die in de herfst uitmondde in de Brits-Frans-Israëli-sche interventie in Egypte. Toch beroerde de Suez-crisis de gemoederen veel minder dan de nagenoeg gelijktijdige gebeurtenissen in Hongarije.

Op het twintigste congres van de communistische partij van de Sovjet-Unie in de zomer van 1956 hadden de opvolgers van Stalin hun voorganger van zijn voetstuk gehaald. Onder de leiding van het Kremlin werden veranderingen binnen het communistische systeem mogelijk en zelfs aangemoedigd, zowel in de Sovjet-Unie als in de andere Oostbloklanden.

Maar in Hongarije verloor de partijleiding de greep op het hervormingsproces. Eind oktober kwam de Sovjet-Unie voor het eerst en nog op beperkte schaal tussen. De dynamiek was evenwel niet gestopt. Geconfronteerd met eisen als het verlaten van het Warschaupact grepen de machthebbers op het Kremlin een tweede keer in. Op 4 november kwamen Russische troepen massaal in actie.

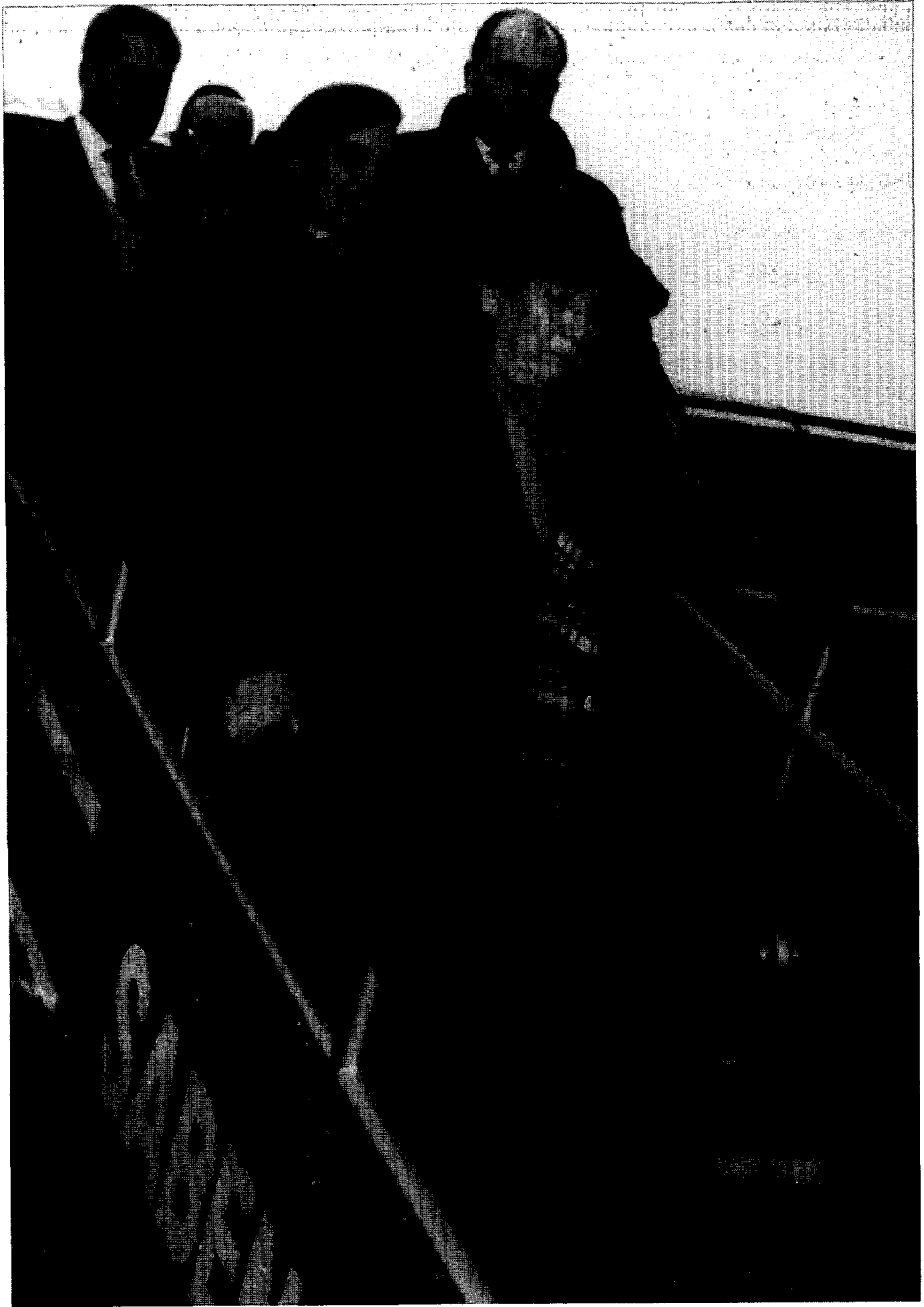
In België vonden nagenoeg alle politieke partijen elkaar in hun krachtige veroordeling van de Russische interventie. In de Senaat ondertekenden de fractievoorzitters van socialisten, liberalen en christen-democraten samen een motie in die zin. Maar in de Kamer kregen de socialisten kritiek uit CVP-hoek. Dat eerste minister Van Acker en minister van buitenlandse zaken Spaak

vóór de Hongaarse opstand in de Sovjet-Unie waren geweest en een cultureel akkoord hadden ondertekend, werd omschreven als hypocrisie.

Het CVP-kamerlid Dupont verweet de socialisten in Hongarije vrijheid en democratie te verdedigen en tegelijkertijd die waarden in België uit te hollen. De socialistische pers reageerde heftig en verontwaardigd. In *Le Peuple* weerlegde Albert Housiaux de aantijgingen en beschuldigde sommige CVP-kringen van "une basse manoeuvre partisane destinée à salir le Premier ministre et Paul-Henri Spaak."⁽¹⁾

Op de bureauvergadering van 30 oktober betuigde de BSP-leiding haar solidariteit met het Hongaarse volk "in hun strijd voor de nationale onafhankelijkheid en voor de democratische vrijheden"⁽²⁾. Ook andere socialistische organisaties zoals het ABVV, de Jongsocialisten en de Socialistische Vooruitziende Vrouwen, spraken in resoluties hun afkeuring van de gebeurtenissen uit en verklaarden zich solidair met de opstandelingen.

Net als in de reacties buiten de socialistische beweging stonden de begrippen "vrijheid" en "democratie" centraal in het socialistische discours. Maar de socialisten spaarden zich geen moeite om het specifieke van hun opstelling te verduidelijken. Zij distancieerden zich zowel van een blind anti-communisme als van een kritiekloze pro-communistische houding. Dat laatste lijkt evident. Hoewel het communisme als binnenlandse politiek opponent en concurrent ter linkerzijde aan electorale sterkte had ingeboet,



Aankomst van Anna Kethly in Melsbroek op invitatie van de BSP (26 november 1956)

bleef het een algemene ideologische vijand. Dat de socialisten zich niet wilden laten inschakelen in een anti-communistische campagne, blijkt bijvoorbeeld uit een perscommuniqué van het ABVV dat de Hongaarse opstand koppelt aan de Brits-Frans-Israëliëse operatie tegen Egypte en waarin het bureau "namens de arbeidersklasse elke toevlucht tot oorlog of tot het gewapend geweld om conflicten te regelen, veroordeelt en het zelfbeschikkingsrecht van elk volk benadrukt." (3)

De socialistische opstelling sloot aan bij wat in socialistische middens al langer werd gepropageerd als "de derde weg", een maatschappelijk model tussen kapitalisme en communisme. In die context krijgt de analyse van de gebeurtenissen in Hongarije een specifieke invulling, zoals ook een editoriaal in de Vooruit duidelijk maakt: de arbeiders vergieten hun bloed voor vrijheid en sociale rechtvaardigheid, voor het socialisme dus. Die inschatting onderscheidt de socialistische reactie van "al wat reactionair is in het Westen" en geeft tegelijk het vanzelfsprekende aan van socialistische solidariteit (4). Of anders gesteld: voor de socialisten werden in Hongarije vrijheid en democratie, basisvoorwaarden voor het ware socialisme, op brute wijze onderdrukt.

De solidariteit bleef niet bij woorden. Onder de kop "Arbeiders uit alle landen, verenigt U! Helpt het Hongaarse Volk." riep het Socialistisch Steunfonds de arbeiders op het Hongaarse volk te steunen met niet-bederfbare levensmiddelen, dekens en klederen. De gewestelijke bureaus van de organisatie fungeerden als verzamelpunten en het hoofdbureau zorgde voor het transport. Geld kon gestort worden met de vermelding "Voor het vrije Hongarije" (5). Later zou de organisatie instaan voor de opvang van ongeveer 900 Hongaarse vluchtelingen.

Op 29 oktober publiceerde Vooruit de eerste oproep voor financiële steun. De dag erna besliste het bureau van het ABVV 100.000 frank te storten, vandaag ongeveer 5 miljoen. Het bureau riep de centrales op ook een financiële inspanning te doen. Het ACOD maakte eenzelfde bedrag vrij

en stelde voor dat het ABVV de opvang van Hongaarse kinderen zou stimuleren en meer bepaald "de plaatsing van deze kinderen in arbeiderfamilies" (6). Deze oproep refereert zowel aan de opvang van Spaanse kinderen als gevolg van de burgeroorlog, als aan die van Hongaarse kinderen die het slachtoffer waren van de binnenlandse troebelen die volgden op de onafhankelijkheid na de Eerste Wereldoorlog.

De concrete hulp beperkte zich niet tot het humanitaire vlak. Er werd ook gewerkt aan hulp voor de Hongaarse socialisten die opnieuw een politieke en syndicale werking hadden ontplooid. Zo had Arthur Gailly, voorzitter van CMB-Charleroi, zich gebogen over de vakbondsproblemen aldaar (7). Anna Kethly, de legendarische leidster van de Hongaarse socialisten, kon met logistieke steun van de socialisten een persconferentie houden in Brussel over de situatie in haar land en werd daarna door de BSP gehuldigd (8).

De socialistische reacties op de Hongaarse opstand waren deels politiek en vooral ideologisch gemotiveerd, maar gingen ook verder. Ze bleven evenmin beperkt tot de leiding van de diverse socialistische organisaties, maar maakten heel wat betrokkenheid aan de basis vrij. Voor de socialisten waren de gebeurtenissen een gelegenheid om zowel het eigen maatschappijmodel te verdedigen als om concrete solidariteit te tonen.

(1) Le Peuple, 15 november 1956.

(2) Vooruit, 31 oktober 1956.

(3) AMSAB, archief ABVV (nr.144), 296: bureauvergadering van 6 november 1956.

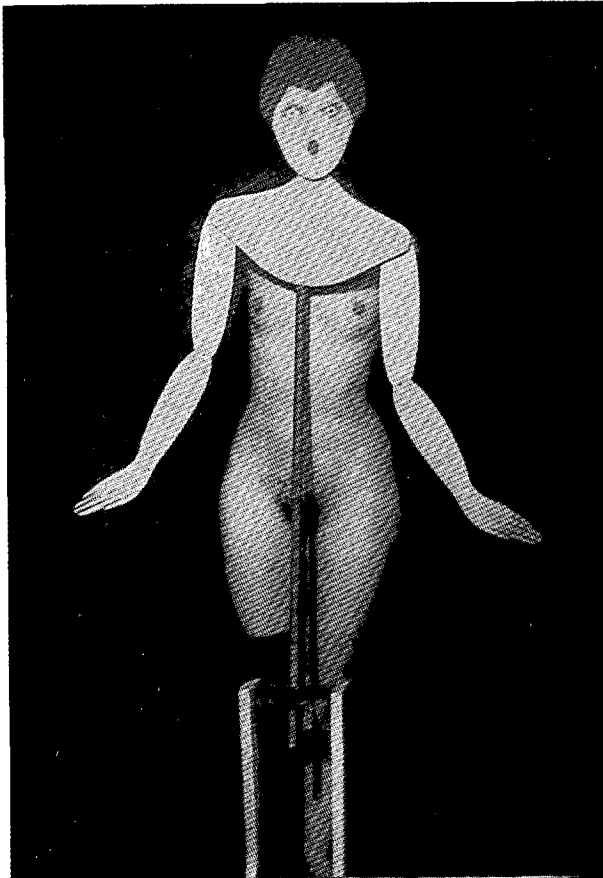
(4) Vooruit, 30 oktober 1956.

(5) AMSAB, archief SM Het Licht (nr.17), 148/1.

(6) AMSAB, archief ABVV (nr.144), 296: bureauvergadering van 6 november 1956.

(7) Vooruit, 3 november 1956.

(8) Vooruit, 30 november 1956.



TENTOONSTELLING

Autour de la revue "Variétés" Trésors inconnus des collections de l'AMSAB

Hendrik Ollivier, departementshoofd Beeld
en Geluid AMSAB

De fotocollectie van het AMSAB geniet reeds enkele jaren een zekere vermaardheid. Researchers, uitgevers en mediamensen weten het AMSAB te vinden wanneer ze op zoek zijn naar foto's in verband met de sociale geschiedenis van ons land. Het documentaire karakter van de foto's komt daarbij nagenoeg altijd op de eerste plaats.

Tot nog toe was het alleen aan een kleine kring ingewijden bekend dat het AMSAB ook een unieke verzameling kunstfoto's bezit. De foto's werden een drietal jaar geleden ontdekt tussen het toen nog niet ontsloten gedeelte van onze collectie. Kort daarop werden de eerste contacten gelegd met het fotomuseum van Charleroi en groeide het idee om samen een tentoonstelling te organiseren.

De foto's werden in de jaren '20 verzameld door Paul-Gustave Van Hecke, toenmalig directeur van het tijdschrift *Variétés*, een zonder meer merkwaardig kunsttijdschrift ⁽¹⁾. Een behoorlijk aantal van de foto's uit de collectie werden in *Variétés* gepubliceerd, de collectie is echter beduidend ruimer. Toch vinden we niet alle foto's die in *Variétés* werden gepubliceerd terug in de collectie.

Paul-Gustave Van Hecke is voor kunsthistorici zeker geen onbekende. Hij was één van de meest gedreven promotoren van de avant-gardekunst in België. Met *Variétés* was hij zeker niet aan zijn proefstuk (2). Hij gaf voordien reeds de literaire tijdschriften *Nieuw Leven* (1907-1910) en *Het Roode Zeil* (1920) uit, en werkte mee aan *De Boomgaard* (1909-1911). De verdienste van Van Hecke lag echter niet zozeer op literair vlak dan wel op het terrein van de beeldende kunsten, zij het niet als kunstenaar dan wel als bezieler en promotor.

Met als voornaamste doel het werk van zijn Latemse vrienden - Fritz Van den Berghe, Contant Permeke, Gustave en Leon De Smet - te promoten richtte hij in 1920 *Sélection* (1920-1928) op, een tijdschrift dat volledig gewijd was aan de beeldende kunsten. Tegelijk opende hij in Brussel een gelijknamige galerij. De tentoonstellingen in galerij *Sélection* beperkten zich echter niet tot het werk van de Latemse school. Wanneer hij de galerij in 1922 om financiële redenen moest sluiten, was het kruim van de Europese avant-garde er te bewonderen geweest.

Van Hecke was er echter de man niet naar om bij

Illustraties linkerpagina : 1. Man Ray. Coatstand 2. André Kertész. Compositie met glazen en masker
3. Man Ray. Portret van Ludmilla Pitoëff 4. Cami Stone

de pakken te blijven zitten. Reeds in 1926 opende hij een nieuwe galerij: *L'Époque*. E.L.T. Mesens, nog een vriend van Van Hecke, organiseerde er in 1928 een fototentoonstelling met werk van onder anderen Man Ray, Berenice Abott, Laslo Moholy-Nagy, André Kertész, Eli Lotar, Aenne Biermann, Germaine Krull, Eugène Atget en andere toonaangevende avant-gardefotografen uit die periode.

Vanaf 1927 werkte Van Hecke aan de voorbereiding van *Variétés*. Het Duitse tijdschrift *Der Querschnitt* was het model dat hem voor ogen stond. Het eerste nummer van *Variétés* verscheen op 15 mei 1928, met als ondertitel *Revue mensuelle illustrée de l'esprit contemporain*. *Variétés* was een typisch geesteskind van duizendpoot Van Hecke en een afspiegeling van een in vele opzichten bewogen periode. Een zeer "gevarieerd" gamma van onderwerpen kwam erin aan bod: zowel maatschappelijke thema's als beeldende kunsten, fotografie, film, muziek, theater, architectuur, mode, enz. Het "moderne", het vernieuwende vormde het bindmiddel.

Het tijdschrift baarde internationaal opzien. De schare medewerkers was alvast kwalitatief impressionant. Wat literatuur betreft waren er onder meer bijdragen van Paul Eluard (op één van de foto's van Man Ray in onze collectie staat een opdracht van de fotograaf aan Paul Eluard), Louis Aragon, André Malraux, André Breton, Tristan Tzara, e.a.

Voor de illustraties kon Van Hecke rekenen op zijn ruime vriendenkring onder de beeldende kunstenaars. We troffen in *Variétés* tekeningen aan van Fritz Van den Berghe, Gustave De Smet, Ex, Marc Chagall, Constant Permeke, Floris Jaspers, Hans Arp, Frans Masereel, Jozef Cantré, Léon Spilliaert, Paul Klee en vele anderen.

Ook film en fotografie waren manifest aanwezig in *Variétés*. Wat de film betreft ging de aandacht naar de auteursfilm (niet zo vanzelfsprekend in een tijd van vedettenacteurs): Louis Buñuel, Charlie Chaplin, F. W. Murnau, de Russen Eisenstein, Poudovkin, Vertov (in het themanummer

over de USSR). Ook meer documentair werk zoals "De brug" van Joris Ivens, "De toren" van René Clair of "La marche des machines" van Eugène Deslaw, filmwerk dat perfect aansloot bij veel van de in *Variétés* gepubliceerde foto's. We willen meteen opmerken dat we begrippen als "documentaire" hier met het nodige voorbehoud hanteren.

De artikels over film werden geïllustreerd met schitterende foto's, al is "geïllustreerd" in de context van *Variétés* niet bepaald een goede woordkeuze. In tegenstelling met andere tijdschriften waren de gepubliceerde foto's eerder zelden illustraties bij de teksten. Ze vormden afzonderlijke, evenwaardige bijdragen, inhoudelijk ingepast waar het themanummers betrof. In tegenstelling tot de tekeningen, die meestal tussen de teksten geplaatst werden, vormden de fotopagina's in *Variétés* aparte caternen. We vonden er zowel portretten van kunstenaars, reproducties van kunstwerken als foto's die als fotografisch beeld geconcipieerd werden. Verrassende combinaties werden daarbij niet geschuwd. Naast een modefoto van een kanten avondjurk, een moderne creatie van Van Heckes vrouw Norine (foto E. Gobert), werd bijvoorbeeld een foto geplaatst van armoedige kantwerksters uit de streek van Ieper (foto Antony). Dikwijls werden foto's gecombineerd met afbeeldingen van schilderijen of stills uit films. Een foto van de Leie te Baarle werd bijvoorbeeld naast een schilderij van Fritz Van den Berghe of Constant Permeke geplaatst. Soms vormde het thema de band tussen de twee, in andere gevallen vormde het beeld zelf de band. Ook humor - een foto getiteld "Le gramophone sur l'herbe" (foto *Variétés*) - of provocatie waren nooit ver weg. In het nummer over hekserij en zwarte magie vonden we, tussen foto's van duiveluitdrijvers en maskers, volgende montage van E.L.T. Mesens: het gezicht op de foto van een jonge vrouw werd vervangen door kranten- en fotoknipsels, de titel: "Masque servant à injurier les esthètes". Ook door het naast elkaar plaatsen van "reportagefoto's" en "kunstfoto's" rond hetzelfde



Eugène Atget. Apotheek

thema werden de begrippen "kunst" en "reportage" in vraag gesteld en werd de lezer, kijker als het ware gedwongen tot reflexie over het medium fotografie.

Het hoeft nauwelijks nog gezegd dat Van Hecke en *Variétés* ook op het gebied van de fotografie kozen voor de vernieuwers: Man Ray, Berenice Abott, Eugène Atget (het grote voorbeeld), André Kertész, Herbert Bayer, Aenne Biermann, Florence Henri, Ewald Hoinkis, Lotte Jacobi, Germaine Krull, Eli Lotar, Laslo Moholy-Nagy, Cami en Sasha Stone, Maurice Tabard, enz. De visie van Van Hecke op fotografie blijkt echter niet alleen uit de keuze van de fotografen. Zelfverwoordde hij die uitstekend in zijn inleiding voor de catalogus van de Internationale Tentoonstelling der Fotografie in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel in 1932. In die inleiding rekende hij af met het gekunstelde esthetisme van de picturalisten en uitte hij zijn bewondering voor het werk van Eugène Atget, door Man Ray en Berenice Abott beschouwd als de grote voorloper van het "nieuwe zien":

"Wat echter nog veel sterker de tegenstelling tusschen

de fotografische esthetiek, op goedkope kunstdoenerij en schilderachtigheid aangewezen, en de dieper en echter voorstelling der dingen uitkomen doet, is het werk van den Franschen fotograaf Atget, dat gelden kan als de openbaring van het fotografisch oog. De fotos van Atget zijn om zoo te zeggen de blijvende getuigenissen van de uitzichten eener alledaagsche wereld, die wel voor iedereen zichtbaar waren, maar door niemand werden opgemerkt. Het wondere mysterie van het straatleven trok het oog van dezen wandelenden fotograaf, zoo als het daar lag of bewoog, voor de meesten alledaagsch en het opnemen niet waard. Telkens waar Atget, die instinctief alle tot dusverre voor heilig uitgeroepen schoons, alle geijkte schilderachtige en pittoreske hoekjes buiten zijn objektief hield, een straattooneel opnam, leverde hij hiermee om zoo te zeggen de primitieve dichtelijke inhoud ervan. Hij had vooral een bijzonder oog voor uiterlijk doodgewone tooneelen, waaraan de voorbijgangers nauwelijks aandacht schonken, of voor straten en gebouwen waarmen honderdmaal langs kwam zonder ook maar eens de geheime schoonheid er van te hebben opgemerkt. Om ze te zien was het noodig dat de fotos van Atget er het essentiële wezen van openbaarden. Aldus leverde hij menigvuldige beelden van het moderne bestaan, waarin het wondere samentreffen is voorgesteld van het vergangelijke en het blijvende van den tijd" (3).

Zoals we dat van het Musée de la Photographie in Charleroi gewoon zijn, is de tentoonstelling schitterend samengesteld en worden de foto's uitstekend gepresenteerd. De tentoonstelling is een absolute aanrader voor wie in de fotografie van de jaren '20, of in de fotografie tout court, geïnteresseerd is.

De tentoonstelling is tot 9 februari te bezichtigen, alle dagen behalve op maandag en op feestdagen, van 10 tot 18u.
Inlichtingen: 071/43.58.10, Internet site: <http://www.arkham.be>

(1) Het tijdschrift *Variétés* wordt in de bibliotheek van het AMSAB bewaard.

(2) Zie de biografie van Van Hecke elders in dit nummer.

(3) Internationale de la Photographie. Juillet 1932. Palais des Beaux-Arts Bruxelles. Catalogus van de tentoonstelling. Brussel, 1932, pp. 17-18.



*Tijdens de opnames van de film "Dagblad Vooruit", 1933. Van Hecke zittend vooraan,
Jo De Haes achter de camera en rechts Amédée De Keuleneir*

PORTRET

Paul-Gustave Van Hecke

Hendrik Ollivier, departementshoofd Beeld
en Geluid AMSAB

Paul-Gustave Van Hecke werd geboren op 27 december 1887 in de arme Gentse arbeidersbuurt Meulestede. Na de dood van zijn vader gaat hij op 10-jarige leeftijd noodgedwongen werken in een textiel fabriek om bij te dragen in het levensonderhoud van het gezin. Verwijzend naar het schilderij van A. De Maerteleire vat hij later die periode samen met "De klok slaat vijf ure! Half slapend ...".

Op 18-jarige leeftijd slaagt hij erin bediende te worden in de Usine Coopérative Cotonnière, een bedrijf dat deel uitmaakt van de Gentse Samenwerkende Maatschappij Vooruit. Als medestichter en secretaris van de Socialistische Jonge Wacht zet hij zijn eerste stappen in de politieke wereld. Hij heeft onder meer contact met Hendrik De Man, met wie hij de mening deelt dat de arbeidersklasse niet alleen materieel, maar evenzeer intellectueel dient ontvoogd te worden. Na twee jaar houdt hij het bij de Socialistische Jonge Wacht voor bekeken. Het is niet duidelijk of hier een meningsverschil aan de grondslag lag dan wel de onrustige natuur van Van Hecke en zijn nooit aflatende drang om zijn intellectuele en culturele horizons te verleggen. Als jonge snaak richt hij in zijn eentje het tijdschrift *Nieuw leven* (1907-1910) op. Met het tijdschrift wil hij het werk van moderne kunstenaars propageren en een aanval lanceren tegen de burgerlijk samenleving, die de kunst miskent. Hij uit zijn bewondering voor het werk van enkele Vlaamse

schrijvers, die overigens bijna allen bijdragen leveren voor het tijdschrift: Vermeylen, Streuvels, Teirlinck, Van de Woestijne.

In 1909 richt hij samen met enkele progressieve studenten en artiesten de *Vlaamse Vereniging voor Toneel- en Voordrachtkunst* op. Onder hen Fritz Van den Berghe, met wie hij zijn leven lang intiem bevriend zal blijven.

Naast Fritz Van den Berghe leert hij in diezelfde periode ook Contant Permeke en Gustave en Leon De Smet kennen. Samen met Permeke verhuist hij kort daarop naar Sint-Martens-Latem. De groep zal later, vooral door toedoen van Van Hecke, vermaardheid verwerven als de "tweede Latemse groep".

Nog in 1909 richt Van Hecke samen met de jonge literaire criticus André De Ridder het tijdschrift *De Boomgaard* (1909-1911) op. In 1910 verhuist hij naar Antwerpen. Hij wordt er achtereenvolgens redacteur van de kranten *La Métropole* en *De Nieuwe Gazet*. Hij trouwt er ook met Maria Barbery. Het huwelijk zal echter niet lang standhouden.

Bij het uitbreken van de oorlog trekt Van Hecke alleen naar Brussel. Hij maakt er kennis met het naaistertje Honorine Deschrijver. Door haar krijgt Van Hecke interesse voor de wereld van de mode. Ze gaan zelf modellen ontwerpen en hebben binnen de kortste keren onder de naam Norine een succesvolle zaak op de Louisalaan.



Drie bestuursleden van de Socialistische Jonge Wacht, v.l.n.r. Paul-Gustave Van Hecke, Désiré Bouchery (later minister in de regering Van Zeeland) en Hippolyte Vandemeulebroecke (later volksvertegenwoordiger)

Na de oorlog zoekt Van Hecke opnieuw contact met zijn naar het buitenland gevluchte kunstenaarsvrienden. Nog steeds laaiend enthousiast over hun werk besluit hij samen met De Ridder alles in het werk te stellen om het te propagieren. In Brussel richt hij in juli 1920 de galerij Sélection, Atelier d'Art contemporain op, met de bedoeling er een centrum van te maken van wat Europa aan avant-gardkunst te bieden heeft. Op 1 augustus verschijnt het eerste nummer van het tijdschrift Sélection. Financieel wordt de galerij geen succes, slechts weinigen durven het blijkbaar aan de avant-gardewerken ook daadwerkelijk te kopen. In 1922 wordt de galerij gesloten. Van Hecke en De Ridder zien hun doel echter bereikt: door de talrijke tentoonstellingen zijn ze er niet alleen in geslaagd de Latemse kunstschilders in de belangstelling te brengen, op die korte tijdspanne slaagden zij er bovendien in het belangrijkste te brengen van wat het expressionisme en het kubisme op dat ogenblik te bieden hadden. Er waren onder meer werken te zien geweest van Ensor, F. Jaspers, Masereel, Permeke, Servaes, G. en L. De Smet, Spilliaert, Van de Woestijne, Braque, Lhote, Matisse, Modigliani, Picasso en beeld-

houwwerk van Archipenko, Cantré, O. Jaspers, Minne, Krop en Zadkine.

Na het sluiten van de galerij legt Van Hecke zich toe op het tijdschrift, dat de belangrijkste vertediger wordt van het "Vlaams expressionisme". Daarnaast blijft hij de belangen behartigen van galerij Le Centaure, eigendom van Walter Swarzenberg. "Pégé" Van Hecke is ondertussen een begrip geworden in de kunstwereld. Heel wat vooraanstaande kunstenaars behoren tot zijn persoonlijke vriendenkring en komen geregeld bij hem thuis over de vloer. In die context ontstaat Art vivant, een vereniging die zich tot taak stelt samenkomsten tussen moderne kunstenaars te organiseren.

In 1926 richt Van Hecke de kunstgalerij L'Epoque op. In 1928 organiseert E.L.T. Mesens er een fototentoonstelling met o.a. werk van Man Ray, Berenice Abott, André Kertesz, Laslo Moholy-Nagy, Eli Lotar, Aenne Biermann, Germaine Krull en Eugène Atget.

Het werk van al deze fotografen zal later regelmatig gepubliceerd worden in *Variétés*.

Op 15 mei 1928 verschijnt het eerste nummer van *Variétés*. Een kunsttijdschrift waarin literatuur,

Koekoek



Prijs fr. 0.50 HUMORISTISCH WEEKBLAD - 3e Jaargang - Nr. 19 - 7 Sept. 1933

Karikatuur van Gust Van Hecke door FREE (Fritz Van den Berghe). Voorpagina Koekoek, 7 september 1933

beeldende kunst, muziek en film aan bod komen. Het baart onmiddellijk internationaal opzien. De pionier Van Hecke neemt het deze keer vooral op voor de surrealistische kunstenaars. Ook dit initiatief blijkt na korte tijd financieel onhaalbaar en na twee jaar houdt *Variétés* op te verschijnen. De mondiale economische crisis treft ook de modezaak Norine. De klerencollectie wordt openbaar verkocht en kort daarop volgt de veiling van de - nu van onschatbare waarde - schilderijenverzameling van Van Hecke.

In 1931 keert Van Hecke terug naar Gent. Hij wordt redacteur bij de socialistische krant Vooruit. In 1933 start hij de kunstrubriek *Het Geestesleven*, later overgenomen door Richard Minne en Louis-Paul Boon. In hetzelfde jaar schrijft hij het scenario voor de film *Dagblad Vooruit*⁽¹⁾. De realisatie gebeurt door de Nederlandse groep Visie, met schitterend camerawerk

van Jo De Haes. Later wordt Van Hecke redactiesecretaris en vervolgens hoofdredacteur van Vooruit. Toch blijft hij actief in de kunstwereld. Voor L'Art vivant organiseert hij samen met De Ridder tentoonstellingen in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel. Hij werkt onder meer mee aan de Exposition Internationale de la Photographie (1932), georganiseerd door zijn vriend E.L.T. Mesens, en schrijft de inleiding voor de catalogus.

Van Hecke blijft hoofdredacteur van Vooruit tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog wordt hij voor korte tijd bestuurder van het weekblad *Zondagspost* en vervolgens van *Le Peuple*. In 1947 organiseert hij samen met Piet Vermeulen het eerste Internationaal Filmfestival van Brussel en wordt er het volgende jaar de directeur-generaal van. In 1948 wordt hij tevens directeur-generaal van de bioscoopketen Pathé. Ondertussen publiceert hij de monografieën over Gustave De Smet (samen met E. Langui) en over zijn intiemste vriend Fritz Van den Berghe, die tot aan zijn dood in 1939 met hem werkte op de redactie van Vooruit. Vanaf 1949 organiseert hij nog de jaarlijkse kunsttentoonstellingen in het casino van Knokke. Hij overlijdt op 23 februari 1967 te Elsene.

(1) De film wordt bewaard in het filmarchief van het AMSAB.

Beknopte bibliografie

De Ridder, A., *Laethem-Saint-Martin, colonie d'artistes*. Bruxelles/Paris : Editions Lumières, 1945.

De Volder, B., *Paul-Gustave Van Hecke. Oostvlaamse literaire monografieën 52*. Gent : Provincie Oost-Vlaanderen, 1989, pp. 161-192.

Koekoek, 3de Jrg., 19 (7 september 1933).

Murez, J., *De progressieven*. Winksele : Boek en Vorm, 1989, pp. 128-136.

Vanschoenbeek, G., *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. Antwerpen/Gent : Hadewych/Amsab, 1995, pp. 199, 244-245.



GRUNDGESETZ
Niemand darf wegen seiner...
religiösen oder politischen An-
schauungen benachteiligt
oder bevorzugt werden. ART 3
Alle Deutschen haben das Recht
Beruf, Ausübung und Arbeits-
platz frei zu wählen. ART 12

DFU Deutsche Friedens-Union

Herausgeber: DFU, 5 Köln 30, Venloer Straße 383 · Verantwortlich: Horst Trapp, Köln

BRONNEN

Verslagen van het Bureau van de BSP (1944-1978)

Piet Creve, departement Archief AMSAB

In het eerste nummer van Brood en Rozen is reeds bericht over de dubbels van de verslagen van het BSP-Bureau die het Instituut Emile Vandervelde schonk aan het AMSAB. Het goede nieuws is dat daarvan nu een overzichtslijst beschikbaar is in de leeszaal. Het gaat voorlopig enkel om een formele beschrijving. Binnen een chronologische reeks zijn alle stukken die betrekking hebben op één vergadering bijeengebracht: verslagen, uitnodigingen met de agenda, rapporten, perscommuniqués e.a.

Een latere inhoudelijke ontsluiting zal aanknopen bij de trefwoordenlijst van de verslagen van het Bureau en de Algemene Raad van de Belgische Werkliedenpartij, die momenteel in voorbereiding is. Maar met kennis van de chronologie van binnen- en buitenlandse gebeurtenissen uit de naoorlogse periode kan nu reeds vrij gericht en vruchtbaar gezocht worden.

Het slechte nieuws is dat niet alle verslagen aanwezig zijn. Van juni 1944 t.e.m. november 1960 zijn nagenoeg alle verslagen beschikbaar, maar dan is er een grote lacune t.e.m. september 1968. Dit hiaat wordt gedeeltelijk opgevuld door andere stukken van die periode, zoals uitnodigingen en nota's. Vanaf oktober 1968 zijn er opnieuw verslagen t.e.m. oktober 1978. Ook het opzet van de verslagen verschilt: sommige zijn niet meer dan besluitenlijsten; andere zijn een bijna woordelijke weergave van de discussies.

Op de bijeenkomsten van het Bureau komen niet

enkel de zware politieke, economische of sociale problemen aan bod die daar logischerwijs te verwachten zijn. Soms is er ook ruimte voor een meer persoonlijke toets. Op de Bureauvergadering van 17 december 1956 gaf Paul-Henri Spaak toelichting bij zijn benoeming als secretaris-generaal van de NAVO. Spaak was op dat moment minister van Buitenlandse Zaken in de regering Van Acker en beseftte dat zijn vertrek moeilijk lag. "Je sais que mon départ pose certains problèmes: mon départ du gouvernement, mon départ du Parti... Le problème que pose mon départ pour le Parti est sentimentalement le plus triste. Si je pensais que le Parti a besoin de moi, je ne le quitterais pas ... Mais, ce que je voudrais, c'est que ceci ne soit pas un adieu. Je ne romps pas avec le Parti, ni avec le socialisme"⁽¹⁾.

(1) AMSAB, archief nummer 75, Belgische Socialistische Partij, 444/6.

Het Vlaams Komitee tegen de Berufsverbote

Rik Hemmerijckx, departement Archief AMSAB

In 1972 werd in de Bondsrepubliek Duitsland het beroepsverbod ingesteld. Vooral linkse activisten in overheidsdienst werden door deze totalitaire maatregel gevisieerd. Om deze schending van de mensenrechten aan te klagen werd er in 1977 vanuit de kringen van Vrede een "Vlaams komitee tegen de Berufsverbote" opgericht. Het archief van dit comité werd aan het AMSAB geschonken door Jules Verhelst. Het bevat onder meer de bulletins van het Vlaamse en Belgische comité uit de jaren 1976-1980, enkele dossiers, briefwisseling, brochures en de ledenadministratie.

August De Block

Rik De Coninck, departement Archief
AMSAB

In het archief van de coöperatie Het Licht - uitgeefster van Vooruit - werd een deel van het persoonlijke archief van August De Block teruggevonden. Het werd apart beschreven. De meeste stukken dateren uit de periode 1940-1960, toen De Block al een lang militantenleven achter de rug had.

Hij werd in 1893 geboren in Sint-Niklaas en werkte eerst als metaalbewerker in Antwerpen. Nog vóór de Eerste Wereldoorlog werd hij lid van de Socialistische Jonge Wacht en van een vrijdenkersliga.

Na een korte periode als soldaat bracht hij de rest van de Eerste Wereldoorlog in het interneringskamp in Zeist door. In Nederland was hij secretaris van de Bond van Belgische Arbeiders; deze bond gaf *De Belgische Socialist* uit, het invloedrijkste oppositieblad tegen de Belgische regeringspolitiek in Le Havre. Binnen de BWP steunde de bond de pogingen van Huysmans om een vredesconferentie in Stockholm te organiseren; daardoor kwam hij in botsing met de onverzettelijke houding en het ministerialisme van de partijleiding. Na de oorlog keerde De Block naar Sint-Niklaas terug, eerst als propagandist en vanaf 1919 als secretaris van de BWP-federatie. Hij werd bijgevolg lid van de Algemene Raad van de BWP. Tot 1934 bleef hij in verschillende functies in Sint-Niklaas actief: gemeenteraadslid en provincieraadslid vanaf 1921, lid van de COO (1925-1926), lid van diverse schoolraden en intercommunales. Hij was ondertussen gehuwd met Rachel Hamel en vader van drie kinderen.

In 1934 werd hij nationaal secretaris van de BWP, bevoegd voor de Vlaamse afdelingen en in die functie organiseerde hij het eerste Vlaamse socialistische congres (1937). In 1940 vluchtte hij eerst naar Frankrijk; in 1942 kwam hij na vele

omzwervingen in Londen aan. Hij werd er secretaris van de Groep Emile Vandervelde - een socialistische studiegroep - en als kapitein van de Civil Affairs werkte hij er mee aan de voorbereiding van het naoorlogs bestuur van België. In die functie werkte hij een tijd voort in bevrijd België; zijn taak bestond erin de sociale aspecten van de tewerkstelling door de geallieerde legers te regelen. In 1946 werd hij verkozen tot provinciaal senator, van 1949 tot 1965 werd hij via coöptatie herkozen. Eind 1947 werd hij door de BSP aangeduid om de directie van SM Het Licht en de krant Vooruit op zich te nemen; enkele jaren later kon hij de eerste gunstige resultaten voorleggen. Hij ging met pensioen in 1959 maar bleef tot 1965 actief als lid van de Gemeenschappelijke Vergadering van de Economische Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) en van de Europese Raad.

Het archief bestaat uit briefwisseling en dossiers over sociale en economische politiek - vooral bevoorrading, transport, steenkool en textiel - en over interne partijconflicten. Men vindt er een deel van zijn briefwisseling als senator en enkele dossiers in verband met de EGKS.

De omstandige briefwisseling van De Block als bestuurder van Het Licht en als hoofdredacteur van Vooruit is uiteraard ook consulteerbaar. Wie er zich wil in verdiepen zal getroffen worden door de werkkraft en het inzicht van deze ondergevalueerde organisator.



Het archief van Théophile Massart, directeur van de coöperatie "Au Progrès", Jolimont

*Rik Hemmerijckx, departement Archief
AMSAB*

Het AMSAB heeft verleden jaar een aantal belangrijke archieven verworven uit de streek van La Louvière. Zij vormen een mooie aanvulling op de Waalse collecties.

Théophile Massart (Fayt, 1840 - La Hestre, 1904) is de figuur die de beginjaren van het socialisme in de streek van het Centrum gedomineerd heeft. Hij is niet zozeer bekend omwille van zijn theorieën of zijn redenaarskunst maar wel omwille van zijn organisatietalent. Hij komt voor het eerst naar voor in 1869, als militant van de Internationale Arbeidersassociatie (IAA) te Basse-Hestre en is onder meer correspondent van L'Internationale. Datzelfde jaar sticht hij ook de eerste onderlinge hulpkas van de streek: La Solidarité. Daarnaast is hij actief op syndicaal vlak; wanneer

in 1871 de Union des Métiers du Centre wordt opgericht neemt hij de taak van schatbewaarder op zich. Met de fondsen van de Union des Métiers du Centre, La Solidarité van Fayt en de Union Ouvrière van La Louvière wordt in oktober 1872 een gebouw aangekocht te Jolimont; meteen is de basis gelegd van het eerste volkshuis in België. Massart speelt tevens een belangrijke rol in de vrijdenkersorganisaties van het Centrum.

Hij zal echter vooral geassocieerd worden met de uitbouw van de coöperatieve beweging. Na een bezoek aan de gebouwen van de coöperatie Vooruit te Gent richt hij in 1886 de coöperatie Au Progrès op te Jolimont. Au Progrès neemt op korte tijd een enorme vlucht en groeit uit tot een voorbeeld voor de coöperatieve beweging in Wallonië. Tot het einde van zijn leven blijft Théophile Massart directeur van de coöperatie. Op politiek vlak blijft zijn activiteit beperkt tot de gemeentepolitiek van La Hestre en de Henegouwse provincieraad. Hoewel het hem in 1894 wordt voorgesteld, zal hij nooit een parlementair mandaat ambiëren. Zijn begrafenis in 1904 groeit uit tot een indrukwekkende manifestatie waarop talrijke socialistische prominenten (onder meer E. Vandervelde en E. Anseele) aanwezig zijn.

Het archief van Théophile Massart, aan het AMSAB geschonken door zijn kleinzoon Robert (Massart), bestaat uit een vrij uniek geheel van zijn ganse militante loopbaan. Eén van de prachtigste stukken is het kasboek van de Union des Métiers du Centre van 1872-1874. Wat de mutualiteit betreft zijn er zijn lidkaarten en een jaarverslag van 1911. Van zijn activiteiten in de coöperatieve beweging getuigen een verslag van het internationaal coöperatief congres van 1889, de handgeschreven statuten van Le Progrès van Jolimont en wat briefwisseling uit 1886. Op politiek vlak moeten het programma van de Union Démocratique (1882), een verzameling bladen van de Eerste Internationale (L'Internationale, Le Mirabeau en L'Ami du Peuple), het manifest van de Groupe Révolutionnaire van Verviers (1873), een toespraak van L. Defuisseaux uit 1890 en een electoraal BWP-manifest uit 1894 vermeld worden. Voorts is er een gans dossier over de begrafenisplechtigheid van Théophile Massart in 1904.

Via Ivan Massart, directeur-generaal van het Tivoliziekenhuis van La Louvière, is het AMSAB ook in het bezit gekomen van het eerste ledenboek van de coöperatie Le Progrès (1887-1897). Deze coöperatie heeft een zeer belangrijke rol gespeeld: naast een bakkerij omvatte zij een slagerij, een apotheek, een café, een brouwerij en verschillende bijhuizen. Zij heeft ook bijgedragen tot de bloei van het socialistische cultuurleven in de streek van het Centrum. Naast een toneelkring, een harmonie en een muziekschool was er ook een socialistisch koor actief. De coöperatie telde reeds 3.300 leden in 1889, 7.200 in 1893 en 18.000 in 1909⁽¹⁾. Het ledenboek van 1886-1897 bevat de namen van zo'n 10.000 leden en kan de basis vormen voor een sociologische studie van het socialisme in de streek van het Centrum.

(1) Puissant, J., Biografische nota Th. Massart. In: Dictionnaire des Patrons en Belgique. Bruxelles, 1996, pp.453-454.

Het archief van Elcker-Ik-Leuven

Rik Hemmerijckx, *département* Archief
AMSAB

De in het begin van de jaren '70 opgerichte Elcker-Ik-centra leggen zich toe op het politiserend vormingswerk en zijn in feite een uitloper van de mei '68-cultuur. In Vlaanderen zijn deze centra steeds een broeihaard geweest van maatschappijkritisch engagement. Zij waren nauw betrokken bij de werking van verschillende actiegroepen en lagen onrechtstreeks ook aan de basis van Agalev. Elcker-Ik-Leuven werd opgericht in 1973 en richtte zich aanvankelijk vooral op de onderwijsproblematiek. Gaandeweg werden de activiteiten van Elcker-Ik uitgebouwd: gezondheidszorg, vrouwenwerking, bijzondere jeugdzorg, arbeid, milieu, vrede, enz...

Het archief van Elcker-Ik-Leuven geeft vooral een beeld van de werking tijdens de jaren '80. Er zijn verslagen van de verschillende bestuursorganen van E-I-Leuven (1982-1988) en van de E-I-Federatie (1975-1979, 1983-1988). Daarnaast is er ook archief bewaard van een aantal werkgroepen. Het meest omvangrijke is dat van de vrouwenwerking: men vindt er onder meer verslagen van het Vrouwen Overleg Komitee (1980-1985), van Vrouwen tegen de Krisis (1980-1986) en van het Leuvense Abortuskomitee (1981-1985). Het archief van de werkgroep Arbeid bevat vooral documenten i.v.m. het strijdsyndicalisme uit de jaren 1969-1974, met stukken over de studentenbeweging. In de documentatie van de werkgroep Leefmilieu zit onder meer een dossier over de milieubeweging uit de vroege jaren '70. In dit archief zit voorts ook een dossier over de progressieve eenheidsinitiatieven tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1982, onder meer over het Antwerps Progressief Overleg.

KRONIEK

Verslag van de XXVIIste

IALHI-Conferentie.

Athene 26-29 september 1996

*Michel Vermote, departementshoofd Archief,
Wouter Steenhaut, directeur AMSAB en
Geert Van Goethem, verantwoordelijke
AMSAB-CLM*

De XXVIIste jaarlijkse conferentie van de International Association of Labour History Institutions greep plaats te Athene van 26 tot en met 29 september.

De conferentie bestond uit een administratief en een wetenschappelijk gedeelte. Op de Algemene Vergadering werden als nieuwe leden aanvaard:

- Biblioteca Arús, Barcelona
- Archeia Synchronis Koinonikis Istorias, Athene.

De IALHI groepeert nu een 100-tal instituten, verspreid over de ganse wereld die zich als archief-, documentatie- of als studiecetrum hoofdzakelijk toelagen op de geschiedenis van de (linkse) arbeidersbewegingen.

Wouter Steenhaut (AMSAB) werd als nieuwe secretaris-generaal verkozen voor een termijn van vijf jaar. Als leden van het coördinatie-comité werden verkozen:

Mevr. Geneviève Dreyfus-Armand (Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine - BDIC, Parijs)

Mevr. Francesca Gori (Feltrinelli-instituut, Milaan)

De Hr. Jaap Kloosterman (Internationaal Insti-

tuut voor Sociale Geschiedenis - IISG, Amsterdam)

De Hr. Kyril Anderson (Russian Center for the Conservation and the Study of Documents of Modern History - RChIDNI, Moskou)

De Hr. Hermann Rösch (Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn)

De Hr. Daniël Ophir (Lavon Institute for Labour Research, Tel-Aviv)

De Hr. Marien Van Der Heyden (Vakbondsmuseum, Amsterdam)

De Hr. G. Callesen (Arbejderbevaeglsens Bibliothek og Arkiv, Kopenhagen)

De Hr. Stephen Bird (National Museum of Labour History, Manchester)

De volgende conferentie zal plaatsgrijpen in het George Meany Center for Labor Studies in Washington, september 1997.

Het wetenschappelijk congresgedeelte was gewijd aan de arbeidersolympiade, de Griekse vakbeweging en haar archieven, en aan diverse IALHI-projecten.

Geert Van Goethem (AMSAB) hield een referaat over de geschiedenis van de arbeidersolympiade en richtte hierbij de focus op de arbeidersolympiade van Antwerpen in het licht van de internationale socialistische arbeiderssportbeweging. D. Livieratos bracht een getuigenis over de Griekse arbeiderssport terwijl Prof. G. Dolianitis een lezing gaf over de geschiedenis van de "Renaissance des Jeux Olympiques d'Athènes 1896". De andere referaten waren gewijd aan het syndicalisme in Griekenland. Prof. G. Koukoules gaf een zeer kritische analyse van de Griekse syndicaten, die bijna fungeren als staatsvakbonden. D. Livieratos daarentegen gaf een communistisch geïnspireerd beeld van de Griekse vakbond. P. Iliou, Z. Protopapas en A. Krauss stelden respectievelijk de archieven voor van ASKI, van de spoorwegvakbond en van de bankbediendenvakbond.

Michel Vermote (AMSAB) gaf een verslag van de archiefprospectie van het AMSAB in Moskou



De kersverse secretaris-generaal van de IALHI, AMSAB-directeur Wouter Steenhaut, verwelkomt twee Tunesische documentalistes in het AMSAB

en Kiev en van de microfilmoperatie van Belgische archieven in het Osoby-archief te Moskou. Geert Van Goethem gaf een stand van zaken van het internationaal wetenschappelijk onderzoek betreffende het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen (IVVV) dat door het AMSAB en het IISG-Amsterdam gecoördineerd wordt.

Stephen Bird (National Museum of Labour History, Manchester) en Wouter Steenhaut gaven een toelichting bij het vlaggenproject "European Labour Banners (ELB): a collective approach", dat zij samen met het Tyovaen Keskusmuseum van Tampere (Finland) hebben ingediend bij de Europese Commissie in het kader van de Raphaël-projecten.

Gert Callesen (Arbejderbevaegelsens Bibliothek og Arkiv, Kopenhagen) introduceerde twee nieuwe IALHI-projecten, namelijk een bibliografie van lopende tijdschriften betreffende labour history en een bibliografie van de publicaties van de Socialistische Internationale. Deze beide projecten zullen uitgewerkt worden in de vergaderingen van het coördinatiecomité en uiteindelijk voorgelegd worden op de IALHI-conferentie in Washington in september 1997.

Over de grenzen

Piet Creve, departement Archief AMSAB

Dat de uitstraling van het AMSAB verder reikt dan de taal- en landsgrenzen, is voor de regelmatige lezer van dit tijdschrift niet echt nieuw. Ook dit najaar kreeg het AMSAB een zeer divers internationaal gezelschap over de vloer. In de laatste week van november liepen twee Tunesische documentalistes hier stage. Deze stage kaderde in het cultureel akkoord tussen Tunesië en België en had hen de week ervoor naar het KADOC gevoerd.

Mevrouw Dridi en mevrouw Jlid werken in het Centre de Documentation Nationale (CDN) in de Tunesische hoofdstad. Deze overheidsinstelling gessorteert onder het staatssecretariaat voor informatie, toegevoegd aan de diensten van de eerste minister. In de huidige vorm bestaat het CDN sinds 1982, maar sinds midden 1957 was er al een voorloper. Het CDN is het nationale kruispunt voor informatie en documentatie: het fungeert als wettelijk depot voor lopende tijdschriften en verzamelt allerhande documenten op politiek, economisch, sociaal en cultureel gebied. Voorts organiseert het CDN lezingen en tentoonstellingen en is het lid van diverse internationale organisaties zoals de Conseil International des Archives.

De collectie van het CDN is divers en omvangrijk: boeken en periodieken, archieven, foto's, enz,... De werking is reeds grotendeels geautomatiseerd. Het was vooral om kennis te maken met onze opties en methodes terzake dat beide dames hier te gast waren. De problematiek van selectie en vernietiging van archiefmateriaal, automatisering van bibliotheekbestanden, ontsluiting van audiovisuele collecties... de confrontatie van gelijklopende problemen en de eigen oplossingen ervoor is zowel verrijkend als geruststellend.

Het Mundaneum: zes kilometer opnieuw beschikbare documentatie

*Jean-François Füeg, directeur Mundaneum,
Mons*

Sedert een paar maanden is de definitieve overbrenging van de verzamelingen van het Mundaneum naar de historische stad Mons, beëindigd. Weldra zullen de onderzoekers naar ons Archief en Documentatiecentrum kunnen komen en over iets meer dan een jaar zal een museum geopend worden. Uiteindelijk zal het werk van Otlet en La Fontaine in goede omstandigheden voortgezet worden.

In 1919 werd het Palais Mondial-Mundaneum in het Palais du Cinquantenaire geopend. Het Mundaneum, een tempel van wetenschap en universele broederschap, was het werk van twee Brusselse advocaten, Otlet en La Fontaine, waaraan ze 25 jaar eerder begonnen waren.

Op 14 september 1895 werd het Office International de Bibliographie in Brussel door deze beide mannen opgericht. Zij wilden een universele bibliografische lijst opmaken die de literatuurverwijzingen van alle boeken in de wereld over alle onderwerpen en van alle tijden zou bevatten. Volgens onze moderne criteria lijkt dit een utopisch en eerzuchtig programma, maar aan het eind van de 19de eeuw was het heel realistisch: nauwelijks 8 miljoen boeken waren gedurende deze eeuw over de hele wereld gepubliceerd. Het Instituut voerde de beroemde universele decimale classificatie en de standaardkaart (12,5 bij 7,5 cm) in, die we nog steeds gebruiken en de universele bibliografische lijst zou bijna 12 miljoen steekkaarten bevatten.

In 1913 kreeg La Fontaine de Nobelprijs voor de vrede voor zijn internationalistische actie. Hij

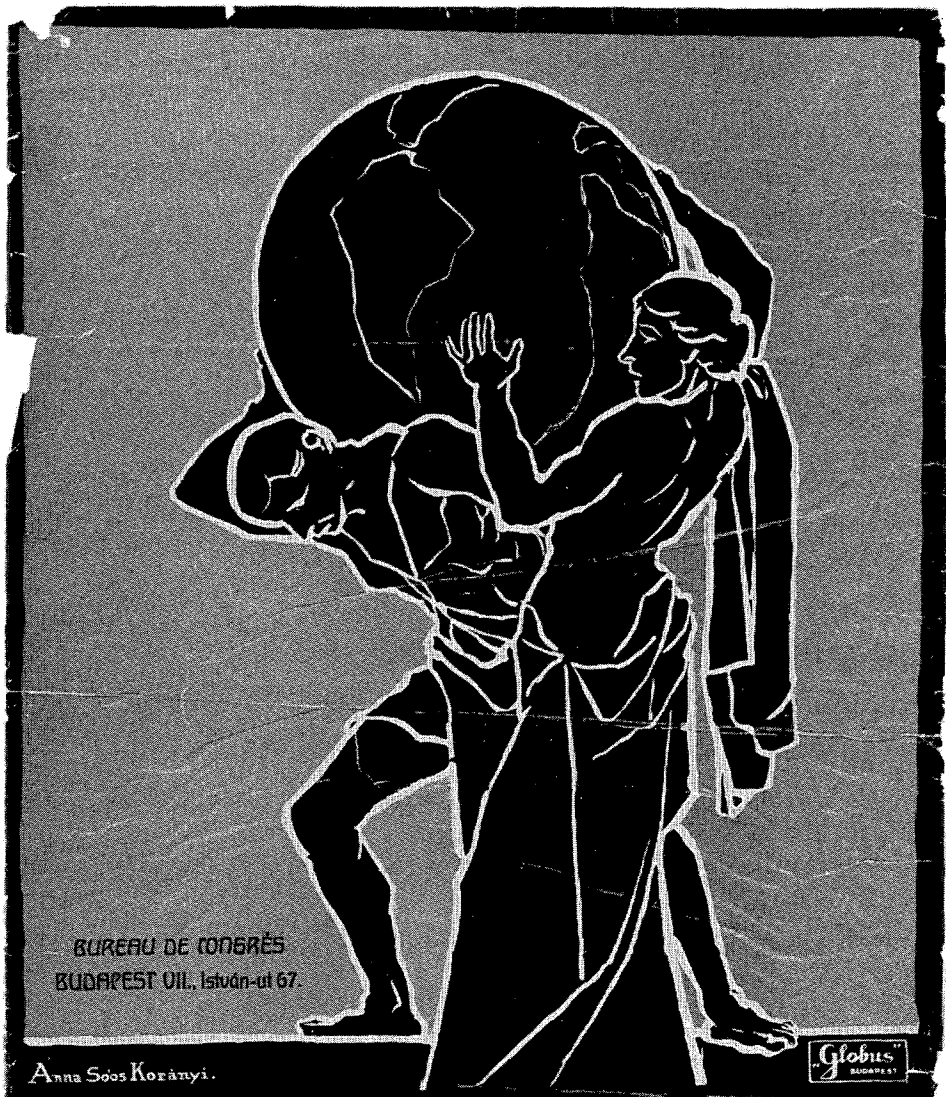
was medestichter van het Internationale Bureau voor de Vrede en vanaf het einde van de 19de eeuw ijverde hij voor de oprichting van de Volkenbond. Als jurist interesseerde hij zich voor de arbitrage van conflicten tussen volken en speelde hij een grote rol in de strijd voor een meer menselijk internationaal recht. Hij die van broederschap droomde werd met de Nobelprijs bekroond aan de vooravond van de bloedige wereldoorlog.

In het Mundaneum zouden verschillende door Otlet en La Fontaine vóór de Eerste Wereldoorlog samengestelde documentaire verzamelingen ondergebracht worden: deze van het Musée du Livre, de Bibliothèque des Sociétés Savantes, het Musée de la Presse, de Archives Encyclopédiques Internationales (iconografische documentatie) en het Musée International (een reeks didactische borden, voorwerpen en documenten die de beschaving van alle landen en de verschillende facetten van de menselijke kennis moesten aanbrenge(n)). De Union des Associations Internationales was eveneens in het Mundaneum ondergebracht. Otlet en La Fontaine waren ervan overtuigd dat het Mundaneum een grote rol zou spelen in de broederschap tussen volken door de bevordering van wederzijdse kennis. Ze hoopten dat het op cultureel vlak dezelfde rol zou spelen als de Volkenbond op politiek vlak.

De dooltocht

In 1934 werd het Mundaneum gesloten om de Cinquantenaire uit te breiden. In 1941 werden de documenten eindelijk overgebracht naar het Leopoldpark waar de Stad Brussel een gebouw bezat dat ze voor de indrukwekkende verzamelingen ter beschikking stelde.

In 1972 wilde de stad het gebouw dat ze sedert meer dan 30 jaar aan de opvolgers van Otlet ter beschikking had gesteld, terug. De daaropvolgende dooltocht zou 20 jaar duren. Tonnen documenten kwamen in ongeschikte lokalen te



BUREAU DE CONGRÈS
BUDAPEST VII. István-ut 67.

Anna Sós Korányi.

Globus
BUDAPEST

CONGRÈS INTERNATIONAL
POUR LE SUFFRAGE DES FEMMES
BUDAPEST (HONGRIE) 1913. JUIN 15-20.

Affiche uit de Mundaneum-collectie (foto Mundaneum)

recht (Leuvense Steenweg, Rogierlaan, en ook in een parking aan het Rogierplein).

In 1985 werden de verzamelingen aan de Communauté française geschonken en sedert 1993 is Mons, de stad van het Boek, de vestigingsplaats van het Mundaneum.

Trouw aan het werk van de stichters

Henri La Fontaine stierf in 1943 en Otlet in 1944. Gedurende meer dan 50 jaar zullen bibliografen en documentalisten hun werk levendig houden. Met hetzelfde geloof zullen ze gedurende 50 jaar standaardkaarten nauwgezet invullen, alle tijdschriften, alle boeken, alle sporen van menselijke intelligentie verzamelen. Zo werd het Mundaneum niet alleen met zeer interessante documenten maar ook met reclamefolders, postorderverkoopcatalogussen en kasboeken verrijkt maar werd de kennis van vroegere fondsen uit het oog verloren. Zelfs in de moeilijkste perioden (toen het dak van het gebouw in de Maelbeekstraat lekte, werkten de mensen tussen teilen) ging men door met het ophopen, het opstapelen, het klasseren.

In 1919 gingen Otlet en La Fontaine voor voorlopers door. Vijfzeventig jaar later zullen hun methoden verouderd blijken. Het Mundaneum dat op cultureel vlak het equivalent van de Volkenbond op politiek vlak en van het Internationaal Werkbureau op sociaal vlak had moeten zijn, sloeg een pover figuur.

We willen absoluut niet de indruk geven dat we geen respect hebben voor het gedane werk en voor de mensen die zowel in materieel als in psychologisch opzicht in zeer moeilijke omstandigheden in dienst van het Mundaneum waren. Dankzij deze mensen waren de bescherming van de verzamelingen en de geest van de stichters verzekerd.

Zoals Otlet en La Fontaine streven we naar een internationale verspreiding van de documentatie. Natuurlijk zullen we de verzamelingen klas-

seren en inventariseren. De klassering en de inventaris zullen in eerste instantie beknopt zijn, om de onderzoekers snel te tonen wat ons centrum bevat, daarna zal het werk verfijnd worden. In de loop van 1997 wordt de beknopte inventaris van de persoonlijke documenten van Henri La Fontaine gepubliceerd. Deze verzameling is bijzonder belangrijk voor de studie van de socialistische beweging. Henri La Fontaine is inderdaad meer dan 30 jaar senator geweest. Reeds 2 jaar zijn Suzanne Lecocq en Daniel Lefebvre deze inventaris aan het voorbereiden.

Concreet

Het Mundaneum herbergt het Persmuseum met ongeveer 100.000 kranten (vaak specimina of het eerste nummer van een verzameling, soms reeksen van 10 tot 100 nummers). De Franstalige pers is de belangrijkste, maar er zijn ook exemplaren van Zuid-Afrikaanse, Oost-Europese, Engelse, Duitse en zelfs Chinese kranten. Talrijke Vlaamse en Nederlandse kranten worden in het Mundaneum bewaard. Ons oudste persdocument is een exemplaar van de Ghendsche post-tijdinghen uit 1667. De verzameling is door de provincies geklasseerd. De verzamelingen van de Antwerpse en Vlaamse provincies zijn bijzonder rijk. Een groot aantal Vlaamse socialistische en pacifistische publicaties uit de 19de eeuw en ook uit de 20ste eeuw worden bewaard. De Nederlandse verzameling omvat ongeveer 8.000 exemplaren waaronder Indonesische en Surinaamse titels.

Het Mundaneum bevat ook tienduizenden thematische dossiers, "petits documents" genoemd, met onder andere duizenden biografische stukken.

De inventaris van verschillende fondsen (zoals pacifisme, anarchisme, feminisme) is gedeeltelijk opgemaakt. Deze fondsen werden gedurende jaren met verschillende bronnen (persoonlijke stukken, documenten, boeken, krantenknipsels) verrijkt.

De verzamelingen van ons centrum worden steeds rijker. Onlangs hebben we van J. Van Lierde papieren betreffende de vredesbeweging tussen 1960 en 1990, anarchistische documenten uit de archieven van J. Cordier en een deel van het fonds Hem Day gekregen.

De nummering van de papieren

We streven naar een internationale verspreiding van de wetenschap. Nooit is het universalistische project van beide geniale utopisten zo dicht bij zijn realisatie geweest. Vermits wij tot de voorhoede van de vooruitgang willen behoren, beschikken wij over een zeer geavanceerde scanning om het Persmuseum in een computersysteem op te slaan. We zijn van plan cd's met deeltjes van het Persmuseum, van affiches, enz., aan te maken. Zo zouden de schatten van het Mundaneum over de hele wereld aan de (daarom verzoekende) bibliotheken kunnen doorgezonden worden.

Het Museum zal de meest opmerkelijke documenten tentoonstellen en zal ook een interactieve ruimte met cd-rom-toegang bevatten.

In een eerste fase is er de nummering van ongeveer 10.000 titels, het stockeren in een computersysteem en de aanmaak van de cd-roms. Die zullen naar gelang de behoefte en de vraag van onze partners aangemaakt worden.

We zouden bv. deeltjes van het Persmuseum met verdwenen of zeldzame titels kunnen kiezen uit elk land waarin we partners hebben. We kunnen titels volgens thema's kiezen. Onze documenten maken ook het aanmaken van cd-roms van de feministische, anarchistische, liberale en arbeiderspers of van de pers van de joodse gemeenschap mogelijk. We zoeken naar musea over de hele wereld die in dergelijke uitwisselingen geïnteresseerd zijn.

Het computersysteem zal ook een belangrijke rol spelen bij de bescherming van de documenten. In het Persmuseum vindt men zeldzame en ver-

dwenen titels uit verre landen. Deze kranten, soms de enige exemplaren in België, zijn vaak honderd jaar oud en hebben de tand des tijds ondergaan. Ze telkens weer manipuleren zou ze onherstelbaar beschadigen. Ze moeten dus dringend bewaard worden met moderne middelen die de bescherming van de originele stukken verzekeren. De nummering van de documenten biedt verschillende voordelen: comfort voor de lezer, gemak bij het opvragen, zoeken via een systeem van sleutelwoorden en een index, totale veiligheid voor de verzamelingen.

Deze veiligheid is heel belangrijk want de meeste documenten, op zuur papier gedrukt, worden onverbiddelijk slechter en geen enkele ontzuringstechniek geeft volledige resultaten.

Oprichting van een netwerk, antwoord op dringend onderzoek

Om met partners, persmusea, universiteiten, onderzoeks- en documentatiecentra in contact te komen, zullen we, naast de traditionele middelen zoals directe contacten, mailings, advertenties in gespecialiseerde tijdschriften, ook de modernste technieken gebruiken, waarvoor we ruimte in het Internet netwerk moeten hebben.

Vanaf 1997 zullen we het Mundaneum en ons samenwerkingsplan aan de instellingen voorstellen.

In enkele minuten zullen we inlichtingen over een bij ons bewaarde krant kunnen geven ongeacht de plaats van het onderzoek. Het Mundaneum is toegankelijk voor onderzoekers na afspraak en we hopen het museum en de leeszaal in 1997 te openen.

Symposium "Cultuurgoederen geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog",

Brussel 8 oktober 1996

*Michel Vermote, departementshoofd Archief
en Wouter Steenhaut, directeur AMSAB*

Op 8 oktober laatstleden organiseerde het Ministerie van Economische Zaken - dienst Recuperatie Cultuurgoed - een internationaal symposium met als thema: "Cultuurgoederen geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog".

Plaats van het gebeuren was het Secretariaat-Generaal van de Benelux. De bijeenkomst bracht in eerste instantie specialisten en afgevaardigden van instellingen en officiële instanties samen uit België, Nederland en Luxemburg, aangevuld met een uitgebreide delegatie uit Frankrijk dat zich in verband met de gestelde problematiek in eenzelfde positie bevindt als de Benelux-landen. Als we teruggaan naar de internationale context van de Tweede Wereldoorlog, hebben we hier te maken met de "Westerse Bezette Gebieden", waardoor het probleem van geroofde Cultuurgoederen zich voor de betrokken landen op dezelfde wijze aandient.

Bedoeling was in de eerste plaats een status questionis op te maken van het onderzoek en de eventuele resultaten inzake restitutie. Voorts werd nagegaan of de gemeenschappelijke uitgangspositie voldoende elementen bevatte voor een gecoördineerd optreden, met name tegenover de Russische Federatie waar de afgelopen jaren heel wat kunstwerken, archieven en bibliotheken opdoken.

Het symposium nam concreet de vorm aan van een aantal rondetafelgesprekken, waar in een eer-

ste luik de manier van werken op het terrein, de verschillende demarches met hun problemen en eventuele resultaten werden toegelicht. Daaruit kwam duidelijk naar voor dat de kwestie van de recuperatie van cultuurgoed een werk van lange adem is. Het is ook een zeer complexe materie. Na het opduiken in Moskou, een aantal jaren geleden, van de enorme oorlogsbuit van de Sovjet-Unie waren de verwachtingen inzake mogelijke terugkeer hooggespannen. Ondertussen heeft het initiële enthousiasme plaats gemaakt voor een meer realistische ingesteldheid en wordt in elk land de nood aan coördinatie van de inspanningen sterk aanvoeld. Vooral de Franse afgevaardigden kregen in die eerste informatieronde veel vragen toegeschoven, onder meer inzake de meer dan 100 ton archieven die in het voorjaar van 1994 vanuit Moskou naar Parijs werden teruggestuurd. Die gedeeltelijke restitutie die even bruusk werd afgebroken als ze begonnen was, leverde meer dan 2 kilometer archief op. Het volledige archief van het Franse Ministerie van Defensie en een belangrijk gedeelte van het archief van Binnenlandse Zaken (met dossiers en fiches van de Staatsveiligheid) worden momenteel in Fontainebleau bewerkt. Alleen al voor de vertaling van de volledige reeks inventarissen zou meer dan een jaar nodig zijn.

In de tweede ronde werd een concreet voorstel tot informeel overleg besproken, waarin de samenwerking tussen de verschillende landen, meer bepaald tussen vakspecialisten (bibliothecarissen, archivariissen en kunsthistorici), politici en diplomaten vorm moet krijgen. De uitgebreide Benelux zou een ideaal kader leveren voor een los samenwerkingsverband met voldoende garanties voor de specificiteit van de betrokken landen.

Een eerste aangelegenheid voor een mogelijk gezamenlijk optreden bood zich onmiddellijk aan bij de behandeling van het derde thema, namelijk de evolutie van de wetgeving, in het bijzonder in de Russische Federatie. Principieel stelt zich de

vraag of een dergelijke wettelijke omkadering van de restitutie moet afgewacht worden, en of een claim tot teruggave niet kan gebeuren op basis van het bestaande internationale recht.

Voor de Nederlandse delegatie waarschuwde voor de op handen zijnde Russische wetgevende initiatieven. Na het wegstemmen door de Federatieraad afgelopen zomer van een wetsvoorstel dat eerder in de Russische Doema werd goedgekeurd is het voorlopig wachten op een nieuw initiatief van Moskou. De vergadering kwam tot het besluit de feiten niet af te wachten en op korte termijn te overleggen over een mogelijk gemeenschappelijk initiatief.

Deze bijeenkomst was ook een gelegenheid tot de effectieve teruggave van een aantal boeken via Nederland aan de Belgische en Franse vertegenwoordigers. Deze waren in '92 door de Rudominobibliotheek van Moskou samen met een 500-tal werken uit de Rosethaliana-bibliotheek teruggave aan de Universiteit van Amsterdam (de eerste en enige boekenrestitutie aan het Westen tot nu toe). De overhandiging van een tweetal boeken van de Algemene Diamantbewerkerbond en een werk van Lode Zielens met opdracht van de auteur aan Camille Huysmans heeft vooral een symbolische waarde. Het toont in de eerste plaats aan dat er mogelijkheden zijn. Ondanks het feit dat het geduld zwaar op de proef gesteld wordt, zijn de depots blijkbaar niet hermetisch gesloten en is teruggave een concrete eventualiteit. Het moet een stimulans zijn voor iedereen die met het dossier begaan is dit te kunnen vaststellen.

Met het stimuleren, via dit symposium, van samenwerking rond dit dossier over de grenzen heen, wordt meteen de lijn doorgetrokken van het overleg zoals het ook op Belgisch vlak de laatste maanden gegroeid is. De dienst recuperatie Cultuurgoed van het Ministerie van Economische Zaken onder leiding van Jacques Lust speelt daarin een belangrijke coördinerende rol. De samenwerking tussen verschillende Belgische instellingen krijgt momenteel concreet vorm rond

de samenstelling van de catalogus "Missing Libraries of Belgium", als een derde deel in een reeks waarin eerder twee delen over kunstwerken verschenen. In een vierde deel zouden tenslotte de verdwenen archieven beschreven worden.

In de prijzen

Piet Creve, departement Archief AMSAB

Op 20 september 1996 werd aan Guy Vanschoenbeek, wetenschappelijk stafmedewerker van het AMSAB, de Oost-Vlaamse provinciale prijs voor geschiedenis 1996 uitgereikt. De jury bekroonde "Novecento in Gent: de wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen". Het boek is gebaseerd op zijn lijvige en doorwrochte doctoraalscriptie van 1992 en portretteert in levendige kleuren de ontstaans- en bloeiperiode van het Gentse socialisme tot 1914.

In de aardig volgelopen Raadzaal van het Provinciehuis werden de aanwezigen verwelkomd door Prof. Dr. Herman Balthazar, gouverneur en gewezen promotor van Vanschoenbeek. Prof. Dr. Van Eenoo bracht het juryverslag naar voor. Daarna stak Jean-Pierre Van Der Meire, gedeputeerde voor cultuur, de loftrumpet over het werk. De laureaat zelf besloot het meer formele deel van de avond met een kort dankwoord.

Het boek is te koop in het AMSAB
 Bagattenstraat 174, Gent
 Tel : 09 / 224.00.79
 Prijs: 990 BEF (niet leden)
 840 BEF (leden)

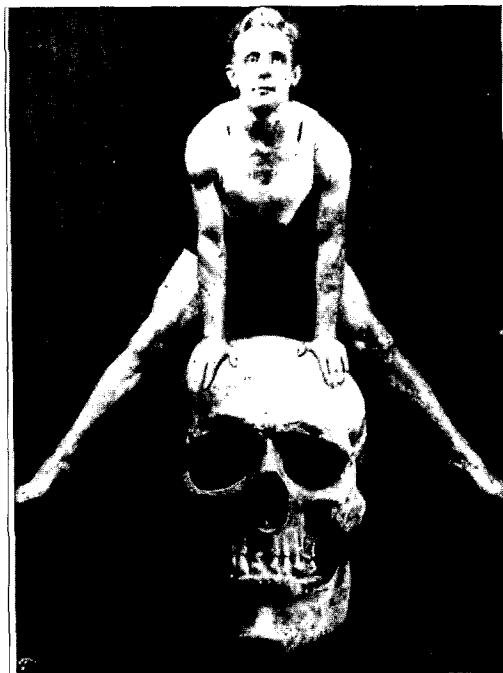
Een sportief verhaal

Brigitte De Mulder, departement Beeld en Geluid AMSAB

De arbeiderssport in België ontstond zo'n honderd jaar geleden, toen de sport het politieke doel moest dienen. Vóór 1914 werd de nadruk vooral gelegd op militantenvorming en propaganda. De sportgroepen leverden op die manier hun bijdrage in de socialistische strijd.

De bedoeling van de socialistische turngroepen was meervoudig. Men wilde de jeugd via deze groepen zo vroeg mogelijk in contact brengen met het socialisme, in de hoop er na enkele jaren partijleden en militanten uit te rekruteren. De propagandistische functie werd vaak waargenomen door een speciaal opgerichte sectie binnen de sportvereniging, die tijdens de turnoefeningen pauzes inlastte om uit de socialistische pers en brochures voor te lezen. Uiteraard was er ook het aspect gezondheid. Arbeiderskinderen gingen al op jonge leeftijd werken in de fabriek en hadden vaak geen gezonde, evenwichtige voeding. Ook het imago van de partij speelde een rol: socialisten werden vaak afgeschilderd als drankzuchtige lieden, turnactiviteiten moesten een alternatief zijn voor het bezoek aan de herberg.

De meeste verenigingen combineerden de turnoefeningen met zang, voordracht en toneel. Het meest aantrekkelijk waren wellicht de jaarlijkse reizen. Ze boden een mooie kans op propaganda maar hadden ook een educatief aspect door op die dag een fabriek of een museum te bezoeken. Na de Eerste Wereldoorlog vervaagde dit politiek accent. De strijd voor de democratie was gewonnen en ook op sociaal vlak waren de eerste veroveringen een feit. Voor de arbeiders brak nu een betere tijd aan, met stijgende lonen, meer vrije tijd en geleidelijk een hoger levensniveau. Zo integreerde sport meer en meer met de totale socialistische opvoeding, los van politiek nuttigheidsbejag.



Om springlevend
te blijven : **TURNT**

De partij zelf, de toenmalige BWP opgericht in 1885, ging voor het eerst over tot het propageren van turnkringen op haar 13de partijcongres, gehouden in 1897. Dit strookte met een algemeen maatschappelijk beeld: in het onderwijs bijvoorbeeld, werd gymnastiek geleidelijk aan ingevoerd in het 3de kwart van de 19de eeuw. Ik citeer de motivatie van de BWP: "Men is heden overtuigd dat eene gezonde lichaamsgesteldenis eene noodwendigheid is voor het welslagen van het opvoedingswerk. Zijn alle lichaamsdelen en organen degelijk ontwikkeld en in staat om behoorlijk te werken, dan vloeien daaruit voort: juistheid van opmerken, helderheid van denken, opgeruimdheid van gemoed, wilskracht en geneigdheid tot handelen. Daarenboven draagt gymnastiek bij tot het bestrijden van "kwade hartstochten" zoals onkuisheid, luiheid en verwaandheid." Eigenlijk was de arbeiderssportbeweging een pionier van het progressieve verenigingsleven, denk

maar aan de ecologische beweging met de Natuurvrienden, aan de Esperantogroepen, het naturalisme en de anti-alcoholverenigingen. De tijd dat sport enkel het voorrecht was van een kleine elite die over voldoende geld en vrije tijd beschikte, was voorgoed voorbij.

Voor de helft van onze bevolking, de vrouwen, was dit allemaal niet zo evident. Vooral vanuit katholieke hoek bleef de vraag of meisjes wel aan sport móchten doen een discussiepunt tot laat in de jaren '50. In elk geval vond de kerk dat meisjes enkel sporten mochten beoefenen die pasten bij hun lichaamsbouw en de fijnvrouwelijkheid stimuleerden, met name volksdansen, ritmische oefeningen, stapoefeningen en zang en dans. Zo verbood aartsbisschop Van Roey in 1927 het organiseren van gemengde turnfeesten, het inschakelen van mannelijke turnleiders voor meisjes en het toestelturnen voor juffers. Meisjes-turners droegen toen steeds lange rokken, schorten, witte blouses en het haar met lintjes en strikken samengebonden. De kleding was duidelijk aangepast aan de normen van fatsoen en zedelijkheid.

Maar turnen, voor mannen én gelukkig ook voor vrouwen, werd stilaan een verworven recht waarbij de verovering van de eerste week betaald verlof in 1936 een belangrijke stimulans was. Bij de sportbeweging bleef het turnen de belangrijkste tak, met in 1936 7.000 leden; daarna volgde het voetbal met 4.500 leden en dan de andere sporten zoals kaatsen, zwemmen, atletiek, worstelen en schaken.

In deze historische context passen perfect de verhalen van 2 jubilerende turnkringen: "Volharding"-Boom werd opgericht in 1896 en is dus 100 jaar geworden, en "Ontvoogding"-Antwerpen bestaat 75 jaar.

Ter gelegenheid van deze vieringen werd van beide turnkringen de geschiedenis gepubliceerd. Het resultaat mag er zijn: boeiende lectuur, vlot leesbaar en geïllustreerd met schitterende nostalgische foto's. Twee aanraders dus!

* 100 jaar geschiedenis van de Socialistische Turnkring Volharding. Boom 1896-1996 door Alex Vinck en Johnny Van Gompel, Boom, 1996, 104 p., ill.

* 1921-1996: 75 jaar werken aan Ontvoogding. W. Geldolf, J. Fleur e.a., Antwerpen, 1996, 40 p., ill.

Opendeur-Gent

Piet Creve, departement Archief AMSAB

De Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief en Documentatiewezen (VVBAD) vierde haar vijfenzeventigste verjaardag in Gent met een tweedaags congres op 21 en 22 november. Als sluitstuk van de viering en als manifestatie naar het brede publiek toe stelden tweëntwintig Gentse instellingen hun deuren open op zaterdag 23 november. Gent telt inderdaad behoorlijk wat bibliotheken, archieven en documentatiecentra die actief zijn op de meest uiteenlopende terreinen: van poëzie over streekgeschiedenis tot hedendaagse kunst. Vanzelfsprekend ontbrak het AMSAB niet bij de instellingen die op die dag de bezoekers een blik achter de schermen gunden. Nagenoeg alle bureaus, opslagplaatsen en ateliers stonden open voor geïnteresseerde en nieuwsgierige blikken. In alle departementen waren AMSAB-medewerkers paraat om uitleg te geven bij uitgestalde stukken uit de diverse collecties en in te gaan op alle mogelijke vragen over verwerking, automatisatie, restauratie en consultatie. Onder de ongeveer honderdvijftig bezoekers bevonden zich zowel geïnteresseerde "leken" als vakmensen die een kijkje kwamen nemen bij de collega's.

TENTOONSTELLING

"Camille Huysmans (1871-1968)"

*Diane 's Heeren, AMVC en
Martine Vermandere, AMSAB-CLM*

In 1996 is het 125 jaar geleden dat de socialistische staatsman Camille Huysmans te Bilzen werd geboren. In 1997 zal het 80 jaar geleden zijn dat de Internationale Conferentie van Stockholm, waarin Huysmans een centrale rol speelde, werd georganiseerd. Beide verjaardagen worden extra belicht met een tentoonstelling.

De tentoonstelling brengt bijna een eeuw geschiedenis en dat via het leven van één mens: socialistische geschiedenis, Belgische geschiedenis, internationale geschiedenis.

Degenen die zich Huysmans nog herinneren, kenden hem als een hartstochtelijk, eigenzinnig en energiek man, die zich ten volle engageerde in de sociale en politieke strijd. Veelzijdig als geen ander, was hij zowel een minister met letterkundige aspiraties, voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, burgemeester van Antwerpen, secretaris van de Socialistische Internationale en beschermer van kunst en onderwijs.

De expositie geeft een algemeen beeld van het leven en het engagement van Huysmans en concentreert zich in de eerste plaats op het thema oorlog en vrede. Centraal staan Huysmans' initiatieven als secretaris van de Socialistische Internationale tijdens de Eerste Wereldoorlog om tot een rechtvaardige vrede te komen. In 1905 werd Huysmans secretaris van de Socialistische

Internationale. In deze functie onderhield hij goede contacten met alle belangrijke socialistische figuren, zoals Lenin, Jean Jaurès, Rosa Luxemburg, Hjalmar Branting en August Bebel. Zijn belangrijkste initiatief betrof een poging om socialisten uit alle landen (dus ook uit de oorlogvoerende landen) in 1917 in Stockholm rond de tafel te krijgen. Deze conferentie moest een rechtvaardige vrede door verstandhouding voorbereiden, een vrede die rekening zou houden met het zelfbeschikkingsrecht van volkeren en die een internationale orde tot stand zou brengen waarin toekomstige conflicten door arbitrage geregeld werden. Voor dit luik van de tentoonstelling konden de samenstellers zich baseren op het recent uitgebrachte boek van Wim Geldolf *Stockholm 1917: Camille Huysmans in de schaduw van titanen*, dat op de tentoonstelling te koop zal zijn (zie ook de bijdrage van Denise De Weerd, *Vrouwen tussen de titanen*, in *Brood en Rozen*, 1996/3).

Uiteraard wordt ook aandacht besteed aan de latere inzet van Huysmans op diverse vlakken: anti-fascisme in al zijn facetten, de Spaanse Burgeroorlog, de jodenvervolgving, de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog.

Andere facetten van de boeiende persoonlijkheid van Huysmans, zoals zijn sociale bewogenheid, zijn engagement voor Vlaanderen en zijn passie



Camille Huysmans in Stockholm (1917)

voor muziek zijn bijzondere aandachtspunten binnen het project.

De tentoonstelling in het AMVC toont meer dan 300 documenten. In de eerste plaats kon gebruik gemaakt worden van het omvangrijke Camille Huysmansarchief dat bij het AMVC berust. Huysmans bewaarde zijn hele leven lang met ongelooflijke nauwgezetheid alle documenten, ieder papiertje: brieven, foto's, nota's, tijdschriften en krantenartikelen, persknipsels, volledige dossiers, rekeningen, uitnodigingen, notulen, enz.

Een andere belangrijke bron is de uitgebreide verzameling van het AMSAB. Daarnaast wordt ook materiaal gebruikt uit diverse instellingen in binnen- en buitenland, zoals het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam en het Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek in Stockholm.

De bezoeker kan bovendien door middel van oude geluidsopnames Huysmans - op zijn eigen wijze - horen vertellen over zijn jeugd, over de politieke actualiteit van de jaren '30 en hem zelfs horen zingen.

Omwille van de grote actualiteitswaarde van de problemen waarvoor Huysmans zich inzette, werd het tentoonstellingsproject in twee luiken opgesplitst, nl. de grote expositie in het AMVC en een beperkte rondreizende tentoonstelling, voorzien voor april 1997. Deze laatste zal het publiek vooral laten kennismaken met diverse facetten van de figuur Huysmans waarbij zijn belang voor onze tijd wordt belicht. Er wordt gefocust op de thema's oorlog en vrede (Eerste Wereldoorlog, Tweede Wereldoorlog, Koude Oorlog), anti-fascisme en anti-semitisme (Spanje, gastvrij Antwerpen, anti-nazi, Antwerpse joden en Israël, ...), Vlaming met visie (Kraaiende Hanen, onderwijs en pedagogie, Vlaamse zaak, ...) en socialist en humanist (doorbraak van socialisme in Antwerpen, sociale zekerheid, arbeidersopvoeding, kinder- en thuisarbeid, emancipatie, ...).

De plaatsen waar deze rondreizende tentoonstelling zal staan en een verdere toelichting op de inhoud zullen in een volgend nummer van Brood en Rozen verschijnen.

Beide tentoonstellingen werden gerealiseerd door het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB) en het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC), in opdracht van de Stichting Camille Huysmans en van de Stad Antwerpen.

De grote tentoonstelling heeft plaats in het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) - Minderbroedersstraat 22 - 2000 Antwerpen

Tel.: 03/232.55.80 - Fax: 03/231.93.10 - E-mail: amvc@lib.ua.ac.be

Openingstijden: 14 december 1996 tot 1 maart 1997, van dinsdag t.e.m. zaterdag van 10u tot 17u (gesloten op 25 en 26 december '96, en 1 en 2 januari '97)

Toegangsprijs: 75 BEF - 30 BEF voor groepen, 60+, CJP - gratis voor inwoners van Antwerpen en voor scholen

Rondleidingen: voor groepen tot 20 personen - 1500 BEF - 2 weken vooraf te reserveren bij de Gidsenbeurs van de Stad Antwerpen (tel.: 03/232.01.03)

Lezingencyclus: tijdens de tentoonstelling worden door CSC-Antwerpen 4 lezingen gehouden - informatie: 03/230.86.47

Het kanailje

Beelden uit het socialistische leven vóór de Eerste Wereldoorlog

*Hendrik Ollivier, departementshoofd Beeld
en Geluid AMSAB*

Gedurende de ruim vijftien jaar van zijn bestaan heeft het AMSAB, door geduldige prospectie en vooral door het groeiend vertrouwen van de talrijke schenkers, een ware schatkamer uitgebouwd met documenten die getuigen van de bewogen geschiedenis van de socialistische beweging en de sociale bewegingen in het algemeen. De tentoonstelling wil de bezoeker de gelegenheid geven zich een beeld te vormen van wat er zoal op het AMSAB wordt bewaard. Bijna vanzelfsprekend staat daarbij de geschiedenis van de socialistische beweging centraal.

De tentoonstelling toont uiteraard niet "de" geschiedenis van de socialistische beweging. Wél worden de belangrijkste krachtlijnen en thema's belicht: de eerste arbeidersorganisaties, de oprichting van de BWP en de strijd voor Algemeen Stemrecht, de strijd voor de verbetering van de arbeidsvoorwaarden, het anti-militarisme, enz.

Ook het sociaal-culturele verenigingsleven komt in de tentoonstelling ruim aan bod. Daarmee geven we niet alleen een meer representatief beeld van de collecties van het AMSAB maar sluiten we wellicht ook beter aan bij de leefwereld van de gewone militant. Voor hem of haar waren de fanfare, het zangkoor, de turnclub of toneelkring niet zelden even belangrijk, zoniet belangrijker, dan de vakbond of de partij.



*Betoging voor Algemeen Enkelvoudig
Stemrecht. Lokeren, 1912 (foto Jan Pharasyn)*

In al hun verscheidenheid (postkaartjes, prenten, foto's, speldjes, affiches, vlaggen, enz.) en dikwijls schitterend gerestaureerd, zijn de tentoongestelde stukken de sterkste pleitbezorgers van de noodzaak om dit historische patrimonium met de grootste zorg voor het nageslacht te bewaren.

De tentoonstelling is te bezichtigen tot 26 september 1997, alle werkdagen (ma tot vrij) van 9 tot 12u en van 13 tot 17u.

Rondleidingen voor groepen (op aanvraag) kunnen ook op zaterdag. Voor wie dit wenst wordt de tentoonstelling aangeboden als onderdeel van een daguitstap naar Gent, met verschillende mogelijke combinaties

Inlichtingen AMSAB, 09/224.00.79

BIBLIOGRAFIE

Katrien Cuypers en Omar Van Hoeylandt,
departement Bibliotheek AMSAB

Enkele recent verschenen publicaties,
opgenomen in onze collectie werden
geselecteerd en van annotaties voorzien.

*Arbeiter, Arbeiterbewegung und soziale Ideen in
Deutschland : Beiträge zur Geschichte des 19. und 20.
Jahrhunderts* / von G.A. Ritter. - München : Beck,
1996. - 399 p.

Trefwoord(en): Arbeidersbeweging - Duitsland

Verzamelde opstellen representatief voor het werk van
één van de belangrijkste hedendaagse Duitse historici
over mechanismen, motieven en tendensen die de af-
gelopen 200 jaar bepalend waren voor de houding van
de Duitse arbeiders en hun organisaties. Maar ook om-
gekeerd, over de krachtige impulsen vanuit de arbeiders-
beweging die ontwikkeling van staat en samenle-
ving wezenlijk hebben beïnvloed.

*Forschungen zur Arbeiterschaft und Arbeiterbewe-
gung in Spanien* / mit Beiträgen von Walter L. Ber-
necker, Andrew Durgan und George Esenwein ...
[et al.]. - Bochum : IGA, 1996. - 189 p. - (Mittei-
lungsblatt ; 17)

Trefwoord(en): Arbeidersbeweging - Spanje

Verscheidene historici maken een bilan op van de stand
van het onderzoek naar thema's die de arbeidersbewe-
ging in Spanje aanbelangen: o.m. het Spaanse anar-
chisme in de 19de eeuw, de arbeidersbeweging tijdens
de Spaanse Burgeroorlog en tijdens en na Franco, de
communistische beweging, nationaliteitsgebonden
bijzonderheden van de Catalaanse en Baskische arbeiders-
beweging.

Waarom die Italianen? / door Fred Vanhinsberg.
- Berchem : EPO, 1996. - 157 p. : ill.

Trefwoord(en): Migratie - Mijnwerkers - Italië

Over de kleine vooroorlogse Italiaanse mijnwerkersge-
meenschap in Limburg. Levensverhalen van arbeiders
'uit den vreemde', weggejaagd door armoede in eigen
land en geronseld door Belgische mijndirecties wegens
van arbeidsschaarste. Maar echt welkom waren ze niet,
getuige deze versregel uit 1920, gezongen op de wijze
van De Vlaamse Leeuw: .../Waarom die vreemde
lieden?/ Die moesten hier niet zijn!/Waarom die Ita-
lianen?...

*Histoire d'un parcours migratoire : les ouvriers-mi-
niers italiens à Bois-du-Luc (mai 1946-janvier 1949)*
/ par Muriel Hanot. - Louvain-la-Neuve : Aca-
demia-Bruylant : Sybidi, 1996. - 127 p. : ill. -
(Sybidi papers ; 19)

Trefwoord(en): Mijnwerkers - Migranten - Centre

Beschrijft de emigratie uit Italië naar het steenkoolbek-
ken van La Louvière die volgde op het Italiaans-Belgisch
protocol van 23 juni 1946. Vernieuwend is de visie hier-
op vanuit het migrantenmilieu zelf: directe getuige-
nissen over hun wedervaren bij de rekrutering en selec-
tie in Milaan, de reis, de eerste confrontatie met het
werk in de mijnen en hoe een nieuw leven werd opge-
bouwd in een vreemd land.

Jef Ulburghs : de eeuwige rebel. - Groot-Bijgaarden :
Scoop, 1996. - 239 p.

Trefwoord(en): Ulburghs, Jef (biografieën)

Vlotlezende autobiografie van de Limburgse progres-
sieve en geëngageerde priester; bevat naast vele anek-
dotes ruime achtergrondinformatie. Ulburghs leefde
tussen de mijnwerkers in zijn parochies Grâce-Berleur
en Zwartberg, was o.m. actief in de Waalse christelijke
arbeidersbeweging en de basiswerking; begon zijn poli-
tieke loopbaan (1982-1995) als gemeenteraadslid voor
Doorbraak Genk, werd "onafhankelijk" Europees par-
lements lid van de SP, en nadien senator en lid van de
Vlaamse Raad voor Agalev.

*Het salon is vol? : België, vreemdelingen en mensen-
rechten* / door Jules Fermon. - Berchem : EPO, 1996.
- 248 p.

Trefwoord(en): Vreemdelingenbeleid - België

Zwartboek over het door België gevoerde asielbeleid.
Getuigenissen van asielzoekers én hulpverleners over
de manier waarop (politieke) vluchtelingen hier gecon-
fronteerd worden met onbegrijpelijke procedures, wil-
lekeur, gevangnissen, rechteloosheid. "Het salon is
vol" een boutade van toenmalig minister L. Tobback om
aan te geven dat vreemdelingen niet meer (zó) welkom
zijn. Het salon is nog wel toegankelijk voor diegenen
die genoeg geld meebrengen..., merkt de schrijver
droogjes op.

Hier: de Partij van de Arbeid! : vijftig jaar geschiedenis in interviews / onder red. van Martin Mevinus, Lennart Booij en Erik van Bruggen. - Amsterdam : Jan Mets, 1996. - 246 p.

Trefwoord(en): Partij van de Arbeid (PVDA) (Nederland)

Jonge PvdA-leden interviewen mensen die de geschiedenis van de Partij van de Arbeid hebben gemaakt. Geen complete geschiedschrijving, geen analyses maar herinneringen, belevenissen en anekdotes over de belangrijkste ogenblikken in de geschiedenis van de partij, chronologisch gerangschikt. De rode draad in deze gesprekken: de spanning tussen ideaal en praktijk en tegelijk de verbondenheid met de sociaal-democratie.

Un siècle de chansons = A century of songs = Un siglo de canciones / Centre International de Recherches sur l'Anarchisme (CIRA). - Lausanne : CIRA, 1996. - 48 p.

Trefwoord(en): Anarchisme - Liedereren

Brochure bevat teksten van 70-tal liederen uit de periode 1871-1971. Partituren en/of muziekcassettes van deze liederen zijn beschikbaar in de CIRA-bibliotheek. Recent anarchistisch repertoire van o.m. The Hong Kong Black Bird, Bérurier Noir, anarchistische rap-music... ontbreken, want: "nous les trouvons difficiles à entonner et laissons cela aux nouvelles générations".

Che Guevara : een biografie / door Jean Cormier ; met medew. van Hilda Guevara Gadea en Alberto Granado Jimenez. - Amsterdam : Babylon-De Geus, 1996. - 445 p. : ill.

Trefwoord(en): Guevara, Ernesto (biografieën)

Journalist Jean Cormier werkte 10 jaar aan deze biografie. Hij volgde Guevara's spoor doorheen Zuid-Amerika en verzamelde tal van getuigenissen van mensen die Che van nabij gekend hebben. Cormiers onverholene adoratie voor Guevara maakt dit boek tot een ambivalente bron voor historici. En uitspraken in de trant van: "... de ultieme van vriendschap die ik om de getuigen heen wierp..." geven niet direct blijk van wetenschappelijke distantie.

